

A CASA CONTEMPORÁNEA

AS MIGRACIÓNS NA CONFORMACIÓN DA CASA LABREGA CONTEMPORÁNEA

PERCORRIDO HISTÓRICO

PLÁCIDO LIZANCOS MORA

unha tese de doutoramento
no Departamento de
Representación e Teoría Arquitectónicas
Escola Técnica Superior de Arquitectura
Universidade da Coruña

presentada para a obtención do grao de
Doutor en arquitectura pola Universidade da Coruña

director
Pedro de Llano

A Coruña, 31 de decembro de 2000

Abolengo tan rancio tienen entre nosotros, los hechos migratorios que resulta difícil distinguir los más antiguos de entre ellos de las propias raíces de nuestra Historia.

Pero no fue la marcha de atrevidos navegantes o audaces conquistadores, sino la situación de los humildes y esforzados trabajadores que llevaron y enseñaron las artes de la paz, lo que indujo a los poderes públicos a pensar en la protección de los humildes y en la necesidad de evitar, legislando, el margen que el fenómeno migratorio daba a un tráfico en el que llegaba a límites inconcebibles la explotación del hombre por el hombre.

Do prólogo á *Compilación de Disposiciones dictadas sobre Emigración*. Madrid, 1933, firmado polo Inspector General de Emigración

AS MIGRACIÓNS NA CONFORMACIÓN DAS ARQUITECTURAS DE GALICIA

PERCORRIDO HISTÓRICO

ÍNDICE

1	Introducción	1
2	As primeiras migracións	4
	As primeiras arquitecturas	
	A primeira vivenda permanente	
	As arquitecturas de Roma na <i>Gallaecia</i>	
	Mouros e cristiáns	
3	As migracións relixiosas	12
	Unha migración chamada <i>Reconquista</i>	
	O románico, primeira linguaxe universal	
	O Camiño de Santiago, camiño de Europa	
	O Camiño na formación do primeiro estilo arquitectónico internacional	
	Arquitecturas galas en Galicia	
	As ordes relixiosas	
4	Un mundo máis grande	19
	Santiago e América	
	O intercambio cultural entendido como ameaza	
	Os froitos da emigración	
	Outras influencias	
	A casa labrega	
	O indiano	
5	Singulares inmigrantes	29
	A definición dunha nova arquitectura institucional	
	Linguaxes galas na arquitectura institucional de Galicia	
	Outros inmigrantes, outras arquitecturas	

	Santos inmigrantes	
	A vaga migratoria que se achega	
6	A vaga migratoria	37
	Galicia e América	
	1898	
	As arquitecturas do indiano	
	As arquitecturas das <i>Sociedades de Emigrantes</i>	
	Novas linguaxes para novas arquitecturas	
	Os emigrantes na construción da cidade moderna	
	A casa do <i>americano</i>	
	A quinta indiana	
	O século dos emigrantes	
7	Un mundo cada vez máis pequeno	53
	As migracións da Guerra Civil	
	As migracións contemporáneas	
	Galicia e Europa	
	A casa do retornado de Europa	
	Os emigrantes na construción da cidade contemporánea	
8	Da migración das persoas á migración das ideas e dos capitais	61
	Un novo concepto de emigrante	
	A emigración dos capitais	
	Galicia, terra de inmigrantes	
	A diáspora hoxe	
	Cara unha nova realidade multicultural	
anexo	Anexo documental	69
	Cadro cronolóxico.	
	A humanidade, a arquitectura e as migracións.	
	Galicia, España e o mundo.	

INTRODUCCIÓN

A casa labrega da Galicia do fin do segundo milenio é un produto arquitectónico afastado formal e funcionalmente da tida tradicionalmente por vernácula. A transformación da histórica tipoloxía é consecuencia do cambio cultural dos seus constructores detrás do que, a maioría das veces, detectamos a existencia dunha experiencia migratoria.

Os camiños que conducen a esta situación nacen no entramado dunha complexa conxuntura na que se mesturan aspectos socioculturais con outros meramente arquitectónicos e tecnolóxicos. O certo é que a transformación tipolóxica ten xerado co andar do tempo un novo tipo, a casa labrega contemporánea, moi estendida pero pouco entendida.

A nada que afondemos na historia da nosa arquitectura vernácula constatamos que momentos como o actual, que podemos considerar de inflexión, de ruptura e de tensión, houbo moitos na nosa historia. Mesmo comprobamos que a evolución das arquitecturas de autor tamén foi consecuencia da iteración de forzas alleas coas locais, cando non da aplicación directa das primeiras. Por outra banda tamén comprobamos que este non é un fenómeno exclusivo de Galicia xa que tamén o podemos recoñecer noutras moitas sociedades.

En palabras de Carrithers¹, a iteración entre as distintas culturas "...es un asunto mayor en la vida humana ya que la historia de la propia humanidad es la del continuo entremezclamiento de individuos de una sociedad a otra, como visitantes, colonos o conversos, deseados o no".

A difusión do apreendido alén das nosas fronteiras ten no inmigrante un excepcional axente de difusión. Este, unhas veces acadará a forma de soldado, desprazado a Galicia como axente colonizador; noutras ocasións o inmigrante será un funcionario estatal, chegado aquí no exercicio dalgún cargo público. Ocasionalmente recibiremos a exiliados que, perseguidos por un ou outro motivo, buscan refuxio na nosa terra pero as máis das veces o inmigrante é o propio fillo da terra que retorna a esta tras dunha dilatada estancia alén das nosas fronteiras. Nesta orde de cousas non podemos esquecer as extraordinarias novidades que nos chegaron coas peregrinacións xacobeas que mesmo foron causa do florecemento e consolidación do románico, primeiro estilo arquitectónico internacional.

---

¹ CARRITHERS, M. *¿Por qué los humanos tenemos culturas?*, p. 25.

O detallado estudio da historia das migracións en Galicia e o das súas influencias na conformación das arquitecturas do país antóllasenos imprescindible para comprender os mecanismos de mutación que máis alá de impactos meramente formais supoñen fondas alteracións culturais e sociais. Falamos aquí do que Manuel Diogo¹ define como "vasto conjunto de vectores que constituem a condição da vida humana", motores da transformación da casa vivenda, definida esta polo investigador portugués como "o mais pessoal de todos os traços étnicos" e por tanto o elemento máis valioso para afrontar o estudio histórico e o coñecemento dos pobos.

Nesta orde de cousas, a Galicia de finais do segundo milenio, obxectivo final do noso traballo, aparécesenos como un mundo que xa non é antigo nin intocado, nin primitivo nin illado, senón un escenario moldeado durante milleiros de anos polo intercambio extensivo con sociedades de todo o planeta.

En consecuencia e recoñecendo que a situación actual, de inflexión nos modos e formas da arquitectura popular é un episodio xa coñecido na nosa historia debemos actuar en consecuencia co devir histórico. É dicir redeseñando, con novas ferramentas, as linguaxes, os medios e os modos da nova arquitectura popular, conscientes de que algún día esta renovación será descrita polos que detrás de nos veñan como a necesaria resposta a unha situación acaecida nun fugaz intre da nosa longa historia.

---

¹ DIOGO, M. *I Congreso Internacional de Arquitectura Popular*, Porto: Universidade Lusíada, 1998. Conferencia inaugural.

AS PRIMEIRAS ARQUITECTURAS

Arranca a historia da arquitectura en Galicia cunha migración. Concretamente coa das bandas que no paleolítico acadaron o recanto nordés da Iberia, no contexto da colonización de Europa polos seres humanos..

Pouco sabemos das arquitecturas, nin sequera dos refuxios que se deron a si mesmos aqueles primeiros “inmigrantes” xa que o carácter funxible das súas edificacións e a acidez do noso subsolo privounos dos seus restos. De aí que os primeiros¹ xacementos e incluso os máis recentes, por exemplo os do Paleolítico Inferior² amosen pouco máis que rudimentarias ferramentas e algunhas cinzas.

As habitacións dos primeiros residentes no recanto noroeste da península Ibérica probablemente gardarían moita semellanza formal e funcional coas documentadas en áreas próximas como Lasonet (Niza, Francia) e mesmo coas que aínda hoxe seguen vivas nas sociedades que por diversas vicisitudes permaneceron ancoradas á marxe da historia, por exemplo as do interior da Amazonia ou as das sabanas de África.

Falamos de construcións de estrutura leñosa e planta sensiblemente circular, definidora dun espazo único. Como material de cubrición empregaríanse coiros de animais e follas e herbas, probablemente recubertas con barro ou estrume. A escasa durabilidade destes refuxios serviría axeitadamente ós seus habitantes, caracterizados por desenvolver un sistema de vida nómade.

Durante milleiros de anos producíranse moi poucas novidades³ na habitación humana se ben asistiremos ó paulatino desenvolvemento das arquitecturas funerarias e rituais. Delas o dolmen e a anta son as máis significativas. En verbas de Otero Pedrayo⁴ “O celta conténtase con lixeiras habitacións de terra e ramallos mais dedica á morte unha construción que é coma un lar e un templo de inmortalidade na terra”.

Esta circunstancia xustifica que para os arqueólogos resulte máis doado explicar como morrían os nosos antepasados que como vivían.

---

¹ Os máis antigos achados, localizados nas terrazas do Miño próximas a Tui, teñen sido datados 700.000 anos atrás.

² O máis importante e coñecido deles é o das Gándaras do Budiño (O Porriño), datado no 26.000 a. de C.

³ Os cambios devirán da transformación das sociedades depredadoras en productoras. O hábitat adaptarase para responder á necesidades do novo sistema económico. Isto explicaría a introducción de cortes, silos, almacéns, etc.

⁴ OTERO PEDRAYO, R. *Ensaio histórico sobre a cultura galega*, p. 29.

A PRIMEIRA VIVENDA PERMANENTE

Se a primeira “vivenda humana” levantada nas terras da actual Galicia resposta ás necesidades de poboadores inmigrados de centroeuropa, ha ser outra inmigración, neste caso de pobos indoeuropeos, a responsable da transformación da primitiva vivenda.

Os indoeuropeos, procedentes tamén da fría Europa central, penetran por ondadas na península Ibérica, acadando as terras da actual Galicia na súa derradeira incursión, aló polo 900 a. C.

Eles son os autores do noso máis antigo vestixio de habitación humana permanente. Trátase de habitáculos non afastados formalmente das primitivas cabanas do paleolítico xa que ó igual que estas, presentan unha planta circular ou ovalada, cuberta cónica e un único espacio interior.

Algúns autores non dubidarán á hora de sinalar neste momento o inicio da historia da vivenda. Neste sentido parécenos acertado citar largamente aquí a Ferrín¹

Con la revolución agrícola que hace alborear el neolítico aparece la choza, la casa, con dos caracteres que no habían poseído los abrigos y las grutas de los milenios paleolíticos anteriores: estable, adscrita a un lugar, incluso en un paisaje concreto, situada... y, como segunda nota, levantada, construida (no excavada), obra predilecta del "homo sapiens" que además de sabio es "homo faber".

Los abrigos y cuevas anteriores no eran levantados por el hombre, no eran fabricados por él, no eran producto de su inventiva, de su esfuerzo: unas ramas de un árbol un poco más caídas brindando cobertura, una gruta horadada por las aguas..., simples abrigos que no merecían el nombre ya no de casas, sino ni el de vivienda, ni el de habitación, ni el de residencia, pues todos estos términos tienen en su raíz etimológica la idea de estar en ellos con permanencia."

A transformación rexistrada neste momento histórico limitárase ó aspecto tecnolóxico das edificacións xa que agora a mampostería complementa ó ramallo e ós coiros nos paramentos². A cuberta realízase en palla sobre unha estrutura leñosa.

Na fase evolucionada do castrexo aparece como “equipamento” doméstico un fogar central e incluso algúns bancos de pedra achegados á cara interior dos paramentos do edificio.

Caracterizaranse estas construcións por presentárense agrupadas, conformando auténticas entidades de pobo-

Das construcións castrexas aínda hoxe perviven remotos ecos nas pallozas dos Ancares e do Cebreiro. Palloza en Piornedo, Cervantes.

¹ FERRÍN MARTÍNEZ, R. *Relaciones entre vivienda e economía en el litoral de la ría de Vigo*, p. 19

² Nas construcións máis antigas unicamente os zócolos serían de pedra -asi chegaron ós nosos días- sendo o resto do paramento de palabarro ou de ramallos.

ción, de organización espacial complexa, denominadas castros¹. Os máis antigos deles son os de Torroso (Pontevedra) e o de Borneiro (Cabana de Bergantiños), datado este no 753 a. de C.

Non é casualidade que os castros máis antigos xurdan nas proximidades costa. O contacto continuado con navegantes de outros pobos que se avituallaban nas nosas rías tería favorecido o abandono do nomadismo polos nativos, obrigándoos a buscar asentamento estable nas inmediacións dos lugares onde máis frecuentemente recababan os viaxeiros, a fin de favorecer os intercambios comerciais.

Os restos de obras portuarias de factura claramente prerromana existentes en Bares² (Mañón) e Aguiño (Riveira), atribuídas ámbalas dúas ós fenicios, xunto coa presenza de obxectos³ de orixe mediterránea nalgúns castros costeiros confirmannos a presenza, máis ou menos regular de fenicios e cartaxineses nas nosas costas.

Castro de Castromao, Celanova

AS ARQUITECTURAS DE ROMA NA GALLAECIA

Coa conquista de Galicia por Roma entra en Galicia unha sofisticada cultura, que se sobrepon⁴ á indíxena. Este desigual encontro terá como desenlace arquitectónico a aparición de tipoloxías nunca antes vistas nesta terra, por exemplo murallas, peiraos, pontes ou faros e a transformación da habitación humana castrexa.

O romano domina a labra da pedra, estendendo a súa técnica. Traen tamén a tella cerámica, un elemento constructivo descoñecido aquí e que axiña os nativos identificarán como "tella romana", denominación que pervive deica hoxe. Se a tella vai ir paulatinamente substituíndo ó colmo e outras fibras vexetais como material de cubrición,

¹ Os homes do *Seminario de Estudos Galegos* definiron, sesenta anos atrás, o "castro" como "un recinto carente de casoupas" por contraposición ó concepto de "citania", que se referiría a aqueles recintos con vivendas.

O diccionario da Real Academia Galega -na súa edición de 1997- define á citania como "Tipo de castro grande [...] cunha pequena acrópole no seu centro e con edificacións..." Tamén neste diccionario atopamos unha definición científica de "castro": "Aldea da Galicia prehistórica [...] formada por construcións circulares...". En adiante utilizaremos as denominacións académicas destes termos.

² Algúns autores consideran que este porto é medieval.

³ No castro do Neixón (Boiro) foi achado un fragmento de *arybalos* (vaso de vidro) cartaxinés.

⁴ Tódolos autores coinciden en sinalar que a romanización non supón a ruptura drástica dos indíxenas coas súas tradicións culturais. Segundo J. Vázquez Varela no capítulo "Pervivencia de las formas culturales indígenas" do libro "La romanización en Galicia" (1976), algunhas formas culturais indíxenas -lingua, costumes, relixión...- perviven nalgúns casos deica a idade media.

o dominio da estereotomía da pedra convulsionará fondamente a arquitectura do momento. Pedro de Llano¹ acredita a transcendencia desta contribución romana:

A introducción de novos coñecementos na construción de muros pétreos que, como no caso das esquinas, utilizadas para enlazar as paredes unhas con outras, puideron determinar no seu momento o abandono dos cerramentos circulares, ovais ou elípticos, para introducir a utilización arquitectónica da planta cadrada ou rectangular.

o que por tanto nos sitúa diante dun dos fitos históricos na conformación da vivenda popular galega.

A transformación é meramente tecnolóxica. Funcionalmente a vivenda romana non se apartará da habitación castrexa xa que ó igual que esta segue a dispor maioritariamente dunha única dependencia, de uso polivalente.

Advertimos agora certa transformación da morfoloxía dos castros. Así nolo fai saber Felipe Arias² (1992):

...[o castro estrutúrase] a base de barrios ou grupos de casas a xeito de *insulae* de corte indíxena, como sucede en Viladonga, San Cibrán de Lás, Sta. Tegra, Sanfins ou Briteiros. Así mesmo hai un espallamento da tella de barro, de enlousados, de escadas e soportais, saídas de auga e outros elementos que tradicionalmente se veñen considerando novidosos nos castros, igual que é a construción de baños ou saunas nalgúns grandes poboados romanizados.

A influencia de sistemas e usos constructivos indíxenas transcende tamén ás *villae* e ás mansións urbanas, tipoloxías residenciais xenuinamente romanas. Tanto nas primeiras, localizadas preferentemente nas áreas costeiras³ ou preto das grandes vías e tamén nas segundas, localizadas fundamentalmente nas cidades de Lugo e da Coruña, recoñecemos usos constructivos que claramente emparentan coa tradición indíxena, por exemplo na semellanza dos aparellos dos seus muros. Ora ben estes edificios expresan claramente a súa inequívoca *modernidade* no emprego indisimulado de solucións inequivocamente romanas (cubrición a base de tellados, paramentos de ladrillo cerámico visto, decoración con mosaicos e frescos, etc).

A lentitude do proceso evolutivo da vella cabana castrexa queda patente na presenza durante séculos de vivendas de planta ovalada no interior dos castros romanizados e mesmo no feito, antes referido, da pervivencia deica hoxe de edificios de planta ovalada -as pallozas- nas zonas máis illadas do noso territorio.

A escasa presenza no legado arquitectónico romano en Galicia de construcións non funcionais, como por exemplo templos ou arcos de trunfo, descríbenos ó latino como un *visitante* estrictamente interesado na administración

---

¹ LLANO, P. de. Arquitectura popular en Galicia, 1981, p. 48.

² ARIAS VILAS, F. A Romanización de Galicia; p. 100

³ Os principais achados rexístranse en Cirro (Sada), Centroña (Pontedeume) e Toralla (Vigo), Doncide (Pol).

e explotación económica da nosa terra.

Aínda así o impacto da romanización produciu unha intensa transculturización das que a lingua latina -que substituíu á lingua indíxena¹- é a expresión primeira. Este período no que, en verbas de Otero Pedrayo²

...un inmenso misterio enche a historia íntima de Galicia desde que foi sometida pola estratexia e pola estrada [...] até o momento en que os últimos vellos proferiron as últimas palabras da lingua céltica.

No ano 409 Suevos, Vándalos e Alanos penetran na península Ibérica co consentimento das autoridades políticas romanas, incapaces de controlar as fronteiras do xa decadente imperio. Á Gallaecia romana vai chegar un continxente suevo. Este grupo, de non máis de 30.000 individuos conseguirá -despois de fundirse cos nativos- segregarse do Imperio Romano para formar un reino de seu. Perderán a independencia no 585 a mans dos visigodos, provenientes do centro da península.

O xermano é un tempo que se caracteriza polas tensións derivadas do dificultoso asentamento do cristianismo en Galicia. Describe, moi acertadamente, Otero Pedrayo³ as etapas sueva e visigoda da nosa historia como “sombra, dolorosa, regada co sangue das loitas relixiosas”. Trátase en definitiva dun período no que a inexistencia de institucións políticas sólidas e a confusa situación relixiosa dificultarán a produción arquitectónica destes inmigrantes, que se limitará a unhas poucas e diminutas igrexas, parcas en recursos expresivos.

Tampouco parece ter transcendencia algunha o episodio colonial protagonizado polos bretóns no século VI en terras da nosa costa cantábrica. Destes viaxeiros, chegados acó por mar, non quedará máis referencia que unha leve pegada na toponimia de certas áreas da actual provincia de Lugo⁴.

---

¹ A modo de exemplo da pervivencia de elementos do substrato cultural indíxena durante a romanización e incluso máis aló lembramos aquí que no galego común actual consérvanse arredor dun cento de verbas [por exemplo: cabalo, carro, camiño, colmo, billa...] e infinidade de topónimos [por exemplo, os rematados en -bre] da primitiva e desaparecida lingua céltica.

² OTERO PEDRAYO, R. *Ensaio histórico sobre a cultura galega*, p. 38

³ OTERO PEDRAYO, R. op. cit, p. 71

⁴ O leigado bretón adivíñase hoxe nalgúns dos topónimos, aínda en uso, na área lucense de Bretoña. Cabeza de Quiles en *Os nomes dos lugares*, p. 33, sostén que o topónimo Bretoña refrendaría este feito histórico. Esta vila, capital do concello da Pastoriza, foi cabeza dun antiquísimo bispado, citado nunha parroquial sueva do século VI como “Sede Britonorum” sendo un dos seus bispos Mailoc [cun nome de claras resonancias bretonas].

MOUROS E CRISTIÁNS

A invasión musulmana da Península Ibérica iníciase no 711. A resultas desta o estado visigodo esfarélase e comeza a expansión islámica. Nobres e relixiosos buscarán refuxio nas terras do recanto noroeste da Iberia, as únicas desbotadas polos mouros. O mourisco arrasará¹ as dioceses de Braga, Tui, Ourense, Lugo e Britonia. Esta última trasladaría a súa sé a Mondoñedo. Tan só se libraría da desfeita a cadeira de Iria.

De seguida iníciáanse os traballos de repoboamento, que comezarán por Lugo, quizais porque as súas fortes murallas poderían ofrecer sólido abrigo ós repoboadores. Deste xeito a cidade estará xa repoboada no 747, correndo a súa restauración por conta do Bispo Odoario quen pouco despois repoboa tamén terras de Ourense e do actual Tras os Montes.

A invasión musulmana da península, realizada en a penas tres anos, provocará desprazamentos de poboación. Neste momento un importante continxente de cristiáns, procedentes do centro e do sur da península acadan este recanto da Iberia fuxindo do mourisco. Estas xentes -denominadas mozárabes- estableceranse nun número indeterminado na Galicia meridional, concretamente nas terras situadas ó sur da liña imaxinaria que vai de Pedrafita a Ribadavia.

Estes refuxiados que na súa terra natal conviviran longo tempo coa cultura musulmana, vannos deixar a súa singular pegada nas igrexas e capelas que aquí levantaron antes de integrarse na Galicia románica ou de retornar ás súas terras unha vez reconquistadas.

A máis significativa das obras levantadas polos refuxiados mozárabes na nosa terra é a pequena capela de San Miguel de Celanova, un sobrecolledor edificio no que se leen nidiamente os riscos mudéxares².

---

¹ A confrontación entre mouros e cristiáns deu pe a innumerables lendas, supersticións e mesmo a actos folclóricos. Un deles tiña lugar nas altas terras de Queixa e consistía na reprodución dunha batalla entre tropas de ambos bandos. Esta batalla, única en Galicia, deixou-se de celebrar en 1985. O investigador Fernando Garea publicou no xornal *O Correo Galego* (1-5-1999) no artigo "Polas terras de Queixa" o texto do derradeiro combate, do que aquí reproducimos, polo seu simbolismo, un extracto:

<Berra o xefe mouro: "Que é o que fas cristián / como ousas falar. / Eiche facer máis anacos / que area ten o mar. / Derribarei as montañas / destruirei os templos / prenderei lume ás casas / e irán as terras a menos".

A isto contesta o xefe dos defensores: "¿Mahoma morreu por vós? / Que trabucados estades / só morreu o noso Cristo / para darnos un rico caudal / que é eterna gloria / e que non queredes lograr." >

² Noutras obras, por exemplo San Salvador de Samos (Samos) e San Martiño de Pazó (Allariz), os riscos mozárabes aplicáronse con moita discreción, limitándose estes a arcos de ferradura e a algún motivo menor. A igrexa do Cebreiro presentaba tamén elementos mozárabes se ben foron ocultados nunha restauración realizada neste século.

No ano 810 ten lugar o *descubrimiento*¹ do sepulcro do Apóstolo Santiago. Este feito, en principio escasamente valorado, determinará o nacemento da cidade de Santiago, a construción da súa basílica e o inicio das peregrinacións xacobeas².

O aspecto de Galicia naquel momento é o dun territorio dominado por grandes señores, donos de castelos, terras, catedrais e mosteiros, unidos entre si e coa coroa por un vínculo moi feble.

En torno ó ano 850, desaparecidos xa os ataques mouriscos pola fronteira sur e os dos viquingos e normandos pola costa, a monarquía asturiana recomponse e inicia a súa consolidación política. Entre tanto intensifícase a repoboación e a roturación do selva, labores que se apoiarán no establecemento de cenobios e mosteiros³.

Esta etapa de calma truncharase bruscamente o dez de agosto do 997. Ese día o califa de Córdoba, Almanzor, que entrara sorpresivamente en Galicia por Tui arrasando todo o que topaba ó seu paso, acada Compostela destruindo a cidade e a súa basílica.

Almanzor toma como botín as campás do templo maior compostelán que son levadas a ombreiros de cristiáns apreixados ata Córdoba.

Pero a viaxe destas campás non rematará aquí. Andando o tempo, os sinos catedralicios tornarán novamente a Compostela.

---

¹ A tradición cristiá da conta do traslado do corpo do apóstolo Santiago, despois de ser decapitado no ano 44 en Xerusalén, deica o fin da terra nunha nave pilotada por anxos. Aquí sería soterrado nun lugar oculto ata que no ano 810 Teodomiro, bispo de Iria Flavia, descubre o sepulcro nun bosque preto do lugar de Solovío, non lonxe de Iria.

Avisado do achado o rei asturiano Afonso II persónase con toda a súa corte no lugar dos feitos converténdose así no primeiro peregrino santiaguista.

² A primeira nova historicamente fiable que nos describe outra peregrinación está datada no ano 950 e refírese á peregrinaxe do bispo de Le Puy de Dome, Gotescaldo.

³ O século X é o da eclosión monástica. Á fundación do de Lérez (916) seguirán Caaveiro (930), Celanova (937) e moitos máis.

O ROMÁNICO, PRIMEIRA LINGUAXE UNIVERSAL

O pasamento de Almanzor no 1002 e o remate das incursións normandas e viquingas abre un tempo de fecunda calma nos reinos cristiáns. A falla do soberano sume ós musulmáns no desgoberno, circunstancia que aproveitan os cristiáns quen provocan subrepticamente o desencadeamento en al-Andalus dunha guerra civil. A guerra remata no 1031 e ten como consecuencia o fraccionamento do poderoso califato de Córdoba en numerosas e febles taifas.

A ausencia de accións bélicas e a coroación no 1063 en Compostela de don García como rei de Galicia avalan a estruturación da vida civil do nacente reino. Nestas circunstancias a reconstrucción da catedral de Santiago aparece como oportunidade para potenciar os reinos cristiáns fronte ó inimigo musulmán. A designación no 1100 da extraordinaria figura de Xelmirez como primeiro arzobispo de Santiago posibilitará, dun modo case que providencial, a concreción destes desexos.

Moi pronto as influencias do prelado compostelán diante do Papa Reimunde darán lugar ó recoñecemento do sepulcro do apóstolo e a outros importantes atributos¹. Todo esto beneficiará a Compostela, que axiña devirá nunha das cidades máis prósperas da península, bulindo en actividade comercial ó amparo do tránsito de peregrinos pola rota xacobeá, agora pacificada e protexida dende os castelos.

A peregrinación a Santiago terá unha importancia socioeconómica e humanística considerable ata o seu devalar aló polo século XV, contribuíndo á estruturación e ó goberno dos territorios que atravesaba e actuando como vehículo de primeiro orde no intercambio cultural².

Dende o punta de vista arquitectónico as peregrinacións favoreceron a concreción dunha unidade de estilo entre

---

¹ As principais divisas acadadas son a elevación á categoría de "Peregrinación maior" das realizadas a Santiago e o establecemento do "Ano xubilar" para conmemorar aqueles anos nos que o aniversario de Santiago certa en domingo. Nese caso acada idéntico rango e prerrogativas que os de Roma e Xerusalén. Posteriormente obtense do Papa Calixto a concesión da dignidade metropolitana para a catedral santiaguesa, traspasada da de Mérida.

² Só a efectos de exemplificar a potencia deste intercambio, lembramos o enriquecemento que o Camiño supónlle ás letras. Polo Camiño chegaron de Europa *piadosos emigrantes* traendo consigo lendas, relatos e cantares que serán fonte de inspiración para a lírica trovadoresca galaica. Mais non só chegan acó as *sagas* nórdicas. O Camiño tamén posibilita que aló viaxen os *cantares de gesta* casteláns e as *cantigas* galaico portuguesas.

as distintas igrexas da rota tradicional. Xurdiu así unha tipoloxía¹ eclesiástica propia do Camiño, denominada por algúns autores como “igrexas de peregrinación”.

Mais por riba desto, a meirande creación arquitectónica da época será a xénese dunha linguaxe arquitectónica nova, común a tódalas terras atravesadas polo camiño. Falamos do románico², o primeiro estilo que se forxa na Europa occidental trala caída do Imperio Romano.

MOSTEIROS E COLONIZACIÓN CULTURAL E TERRITORIAL

A colonización do territorio reconquistado ós musulmáns favorece a expansión do monacato entre os séculos X e XII, o que da pé á transformación cultural e económica da Galicia rural e ó goberno do territorio.

Particularmente intensa e ampla foi a acción dos beneditinos³ xa que se a construción dos mosteiros se iniciou antes da chegada dos monxes bieitos a Galicia serán eles, unha congregación rigorosamente disciplinada e fortemente expansiva a que lle dea pulo á acción colonizadora. Os mosteiros beneditinos serán focos orientadores do cultivo da terra, centros culturais e núcleos en torno ós que xurdirán entidades de poboación, facendo posible a habitabilidade de rexións despoboadas e o cultivo de terras ermas.

Coñecerán os bieitos dúas escisións. A primeira, no ano 909, cando os monxes da abadía de Cluny⁴, descontentos coa relaxación naquel momento imperante na orde sepáranse do capítulo xeral. A segunda escisión terá lugar

---

¹ Máis que estilo ou escola algúns autores, ós que nos sumamos, falan dun tipo de edificio que cobre unhas necesidades concretas da época: facer lugar capaces de albergar un alto número de fieis, posibilitar actos procesionais no seu interior e presentar ó crente gran número de altares ante os que rezar a moi diversas advocacións. Neste sentido a catedral compostelana representa o froito das experiencias desenvolvidas previamente nas rotas xacobeas francesas onde se levantan as catedrais de Saint Martin de Tours, Sainte Foy de Conques, Saint Martial de Limoges e Saint Sernin de Tolosa.

² A relación entre a peregrinación a Santiago e o estilo románico é unha cuestión longamente discutida se ben parece estar fóra de dúbida que o románico chega a Galicia polo camiño da peregrinación. V. BONET CORREA, y. *Las peregrinaciones a Santiago de Compostela y el arte románico*, 1961. p. 128-135.

³ A orde foi fundada por San Bieito de Nursia (480-547). Este monxe será tamén o autor da "Regra benedictina", escrita no 529. Neste documento determínase a forma de vida dos monxes e a organización interna dos mosteiros.

⁴ Os monxes cluniacenses interpretan restrictivamente a regra de San Bieito, concedéndolle a meirande importancia ó culto divino. Desta maneira o acto máis solemne da vida monacal sería a misa, seguido da copia de libros sacros. Para o cultivo da terra valeranse de asariados e de conversos.

na segunda metade do século XII, cando san Bernardo promove a rama do Císter.

Estas novas comunidades axiña van levantar os seus propios edificios. O primeiro establecemento galego dos de Cluny é o mosteiro, xa desaparecido, de San Salvador de Vilafrío (Castroverde), edificado no 1075. Foi un caso illado e pronto desaparecerá. O resto dos priorados cluniacenses foron fundados en torno á segunda metade do século XI, emprazándose na súa meirande parte na Riveira Sacra¹.

A partir do 1250 a decadencia é grande como consecuencia da indisciplina interna, o que provoca que no século XIV grande parte das súas edificacións estean en mans de seglares.

A chegada do Císter a Galicia é moi temperá. En 1142 un grupo de Monxes procedentes da abadía nai en Clarivaux instálase en Sobrado², sendo esta a primeira fundación do Císter na península. Cóntanos José Carlos Valle no seu extraordinario traballo sobre o gótico³ que o propio San Bernardo tería enviado a Sobrado cos primeiros monxes a un converso, de profesión arquitecto, chamado Alberte, quen construíría aquí un edificio⁴ a semellanza do levantado en 1135 en Clarivaux.

No seu conxunto as construcións monacais en Galicia presentan unha grande variedade de solucións. Esta diversidade nace da inexistencia de modelos arquitectónicos ou ordenanzas reguladoras da edificación. Aínda así identificamos nestas arquitecturas certas características comúns, por exemplo a simplicidade das solucións formais empregadas e a sobriedade ornamental, cuestións ambas que semellan nacer do precepto bieito que proscribe o luxo e os excesos.

Dende o punto de vista artístico Cluny, cun goberno centralizado nesta abadía francesa, inflúe en toda Europa, contribuíndo á difusión e expansión do estilo románico, especialmente polo camiño de Santiago. Este estilo, que ninguén pode por menos que calificar como primeiro estilo internacional da Europa, enriquecerase coas solucións constructivas e decorativas tomadas das tradicións locais, ás que se adapta.

---

¹ San Vicente de Pombeiro (Pantón), Santa María de Ferreira (Pantón), San Pedro de Valverde (Monforte) e San Salvador de Budiño (Porriño).

² Dende Sobrado o Císter esténdese por Galicia a través de novos centros ou da afiliación doutros xa existentes. Os centros cistercienses en Galicia foron: Sobrado (1142), Oseira (1148), Meira (1151), Montederramo (1155), Melón (1158), Armenteira (1162), Ferreira de Pantón (1175), Oia (1185), Xunqueira de Espadañedo (1205), Monforte (1207), Acibeiro (1225), San Clodio (1225), Penamaior (1225) e A Franqueira (1293).

³ VALLE PÉREZ, J.C. Gótico. En *Gran enciclopedia Gallega*.

⁴ Deste edificio nada se pode dicir posto que foi subsituído no século XVII pola actual e impresionante edificación.

DOUS SINGULARES PEREGRINOS

Ós comezos do século XIII van visitar Compostela dous peregrinos de excepción. Trátase de san Francisco e de san Domingos, chegados en 1214 e 1219, respectivamente á cidade na que van fundar os primeiros conventos da súa orde no mundo cristián.

As ordes mendicantes, fundadas por estes dous santos, establecerán como precepto fundacional o seu aprecio pola proximidade coas xentes. De aí que tódalas súas construcións se realicen nas cidades e vilas e que a súa implantación teña lugar de acordo cun plan expansivo moi rápido. Desta maneira as arquitecturas das ordes mendicantes valeranse de modelos nos que a repetición dos seus esquemas organizativos e a reiterada utilización de solucións constructivas de doada execución simplificarán a execución da edificación.

Mais as novidades arquitectónicas aportadas polas ordes mendicantes non rematan aquí. Dominicos e Franciscanos, querendo afastarse das ordes monásticas rexeitarán a linguaxe románica que lles era propia, asumindo o novidoso gótico como linguaxe propia.

Valémonos, unha vez máis das verbas de Otero¹ para sintetizar e valorar o que levamos dito:

Franciscanos e Dominicos ergueron as súas claras igrexas no solar cidadán, mentres os antigos mosteiros, sabios e ricos, ían caendo nunha inevitable decadencia, perdendo aquel contacto fecundo coa vida dos campos, astra seren baixo os Austrias, simples dependencias dun claustro castelán centralizador.

CAMPÁS DE IDA E VOLTA

En 1211 conságrase, con grande boato a renovada e ampliada catedral de Santiago. Mais a conclusión simbólica do templo terá lugar en 1236. Nesa data chegan dende Córdoba a Compostela, as campás da catedral, retornando tras dunha estancia de 239 anos na Córdoba de Almanzor que agora cae diante do rei católico. E querendo coroar unha xigantesca vinganza, os sinos catedralicios veñen de volta a ombreiros de prisioneiros musulmáns, igual que antes viaxaran cara ó sur a ombreiros de cristiáns.

Será agora cando o enxeño popular diante de tanto metal viaxeiro bautizará o longo camiño que de Andalucía conduce a Galicia como Vía da Prata, denominación coa que hoxe aínda é coñecida esta rota.

---

¹ OTERO PEDRAYO, R. Ensaio histótico sobre a cultura galega, p. 182

En 1230 morre Afonso IX, derradeiro rei de Galicia. O baleiro político e cultural que segue favorece a difusión entre nós de estilos artísticos foráneos. Coincide esto co grande avance que agora experimenta a reconquista en Andalucía que desequilibrando o territorio castelán cara ó sur provocará a diminución do valor estratéxico do Camiño de Santiago como eixo económico.

Esto na esfera artística tradúcese no devalar dunha Galicia que se encontra eclipsada pola forza da prodixiosa e misteriosa figura do Mestre Mateo¹.

UNHA MIGRACIÓN CHAMADA RECONQUISTA

A reconquista apóiase na expansión demográfica e na fe católica que se consolida, como temos dito, conforme se levantan templos e mosteiros. Desta maneira segundóns da nobreza e mesmo aventureiros de todo tipo, buscan nas cruzadas e na reconquista ibérica a oportunidade para mellorar a súa situación persoal. Así as cousas o botín e a obtención de terras son elementos de interese que se complementan cos beneficios espirituais.

A colonización das terras reconquistadas basearase no asentamento de repoboadores cristiáns dos que Galicia, con frecuencia, será subministradora máis ou menos forzada. Así pois durante a reconquista daranse episódicos desprazamentos de galegos fóra dos límites do vello reino. Uns desprazamentos que van seguir os avatares da movediza liña fronteiriza que separa mouros e cristiáns.

A partir do século XIII prodúcese o primeiro destes asentamentos, tendo por escenario terras de Salamanca, concretamente as da comarca dos Arribes del Duero².

Século e medio máis tarde realízanse outros asentamentos con poboadores galegos. Esta vez terán lugar na área cacereña do Valle del Jálama e no norte da provincia de Huelva, onde a localidade de Los Marines, situada no concello de Aracena, foi repoboada, como o seu nome indica, con mariñeiros procedentes de Galicia.

En ningún dos casos antes citados nin as arquitecturas nin a morfoloxía dos núcleos de poboación reflexa a súa

---

¹ Esta figura é tan poderosa como enigmática. Dela descoñécese a súa orixe, data de nacemento e formación profesional. A primeira nova que se ten de Mateo é nas obras da ponte de Pontecesures en 1161, das que pasa á da catedral de Santiago en 1168, onde remata o primeiro de abril de 1188 a súa mellor obra, o Pórtico da Gloria.

² Nesta área da provincia de Salamanca a presenza dos repoboadores galaicos queda reflectida nos topónimos das seguintes poboacións: San Felices de los Gallegos, Gallegos de Argañán, Gallegos de Huebra e Navagallegos.

histórica galeguidade. Esta límitase a certos trazos lingüísticos locais.

No caso salmantino, froito dunha colonización moi antiga, a presenza galaica redúcese á xa referida toponimia local en tanto que no caso cacereño, xurdido dunha colonización máis recente, a pegada idiomática galaica maniféstase con viveza na "fala"¹, unha forma dialectal do galego que pervive nesa zona.

O derradeiro episodio relacionado coa repoboación de terras "ganadas al morisco" será o desprazamento forzoso dun grupo de 6.000 familias galegas á rexión granadina de Las Alpujarras² para cristianizar a zona tralo levantamento musulmán de 1568.

Unha vez máis as arquitecturas que os galegos expatriados levantan³ alén das nosas fronteiras nada revelan da orixe dos seus autores, quedando como toda pegada daqueles *emigrantes* a presenza aínda hoxe do idioma galego na toponimia local⁴.

---

¹ No Valle del Jálama ou Val do Xálama (Cáceres) consérvase unha modalidade lingüística galaica, plenamente viva, denominada "a fala". Nesta lingua están rotuladas as rúas e poboacións, redáctanse bandos e documentos oficiais. Fálase, según datos de 1993 polo 95% da poboación dos concellos de Valverde do Fresno e San Martín de Trebellu e no pobo de As Ellas, coñecidos en castelán como Valverde del Fresno, San Martín de Trevejo e Eljas, respectivamente.

² J. Luis Pensado recolle en *El gallego, Galicia y los gallegos a través de los tiempos*, p. 246 a referencia dun raro manuscrito redactado polo padre Pedro de León, misioneiro nas Alpujarras no tempo da colonización galega. Neste texto, conservado na Biblioteca da Universidade de Salamanca, descríbese ós repoboadores das Alpujarras coas máis negras tintas. Reproducimos algún parágrafo do citado documento:

"[referíndose ós residentes galegos nas alpujarras] ... háse de advertir que era cada uno de su lugar diferente, y, por el consiguiente, cada cual tenía sus diferentes costumbres, y sobre todo era gente forajida y de mal vivir, gentes que no las habían podido sufrir en sus tierras a donde habían nacido, matadores, facinerosos, y de fieras e incultas costumbres, que ni tenían en sus tierras viñas"

[Noutro lugar do texto éntrase en detalle para explicar a situación en Jibor] "pueblezuelo que sólo tenía siete vecinos gallegos que no creen en Dios"

³ Probablemente outra razón desto é que os repoboadores ocupaban as construcións existentes. Hai moitas referencias á expulsión dos mouriscos das terras reconquistadas, incluíndo a confiscación das súas propiedades.

⁴ Os topónimos de diversas poboacións das Alpujarras tales como Pampaneira ou Capileira ou de accidentes xeográficos como o Barranco de Porqueira, expresan claramente a súa orixe galaica.

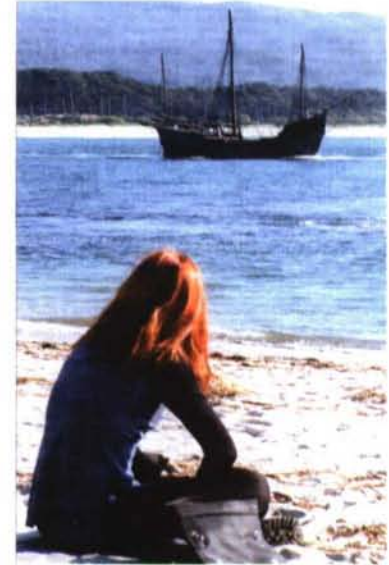

AMÉRICA

O primeiro de marzo de 1494 arriba ó porto de Baiona a carabela *La Pinta*¹. Co barco chega a noticia de que un grupo de exploradores, capitaneados por Cristóbal Colón, acaban de descubrir unha nova rota cara ás indias, moito máis rápida que as coñecidas deica aquel momento. As crónicas da época dan fe dos exóticos froitos que os navegantes traen como proba da súa fazaña: patacas, mazurcas, graos de café, un loro, tabaco, tomates, peamentos, cocos, piñas, perlas e un indio (que morrería ós poucos días da chegada).

A magnitude do descubrimento supera incluso ós seus protagonistas. De feito no intre do pasamento de Colón, sucedido catorce anos despois da data do descubrimento, o navegante aínda non sabía que tras daquela praia do Caribe onde desembarcara o 12 de outubro de 1492 agachábase en realidade un novo continente.

As consecuencias² deste feito deixaranse notar deica hoxe chegando a atinxir tódolas ordes da vida. Nos vindeiros séculos a historia será testemuña dunha colosal operación de mestizaxe da que nin a realidade americana nin a ibérica quedarían incólumes.

Aribada da carabela *La Pinta* ó porto de Baiona. Recreación realizada para conmemorar o 500 aniversario do acontecemento.

SANTIAGO E AMÉRICA

O efervescente ambiente derivado da *conquista* do novo continente beneficia entre outras, á cidade de Santiago. Compostela, un dos focos relixiosos dunha España que comeza a dominar o mundo, pronto será engrandecida e equipada. Financiarán esta operación os amplos recursos económicos obtidos nas conquistas de Granada e das Indias.

¹ Faise eco deste feito Gerardo Álvarez Limeses, *Noticia histórica sobre el descubrimiento de América*, 1918; quen escribe "...en primero de Marzo de 1493 entró en la bahía la carabela "Pinta", otra de las que componían la primera flota del Gran Almirante, que separada por una tormenta de las otras dos, arriba a Bayona al mando de Martín Alonso de Pinzón y pilotada por el marino pontevedrés Sarmiento; siendo así Bayona la primera ciudad del Viejo Mundo que tuvo noticias del descubrimiento del Nuevo. Allí fué calafateada y reparada, y así pudo salir a los pocos días para el puerto de Palos, a donde llegó el día 15 del dicho mes".

² Aínda en 1962 algúns autores, como por exemplo Carlos Sanz en *Consecuencias históricas del descubrimiento de América 1492-1962*, p. 31 manifestaban entusiasmados: "... si bien el mundo fue creado por Dios, su descubrimiento se debió en gran parte a los cristianos españoles..."

A primeira grande obra é o Hospital Real, iniciado en 1499. Esta edificación recibe unha dobre influencia foránea xa que tanto o seu financiamento como os seus deseñadores proveñen do exterior. Trátase dos franceses Martín de Blas e Guillén Colás a quen a Coroa lle encomenda a realización da portada do Hospital Real. Os dous profesionais deseñarán unha peza de acordo coas linguaxes renacentistas que xa se empregaban no seu país. Así as cousas a obra, rematada en 1509, será a primeira mostra na Galicia do novidoso estilo.

En 1507 faise cargo da sé compostelá o arzobispo Fonseca¹. Este enérxico home daralle continuidade ás grandes empresas arquitectónicas da cidade engrandecendo a catedral e levantando o pazo² do seu mesmo nome, onde asentará a por el fundada universidade compostelá.

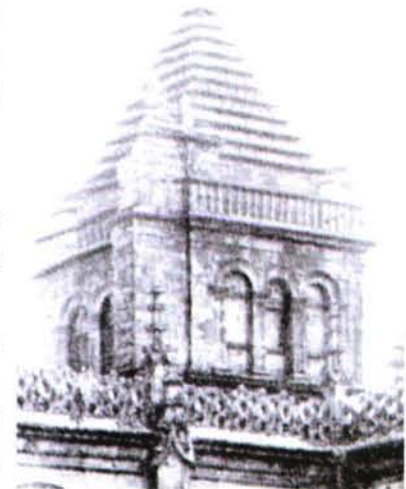
Perseguindo sen dúbida a singularidade das súas obras adscribeas sempre a novidosas linguaxes importadas para o que se vale de arquitectos de Salamanca, cidade na que se formara e á que sempre amará.

Aínda despois da morte do arzobispo Fonseca seguen a traballar arquitectos salmantinos en Compostela. Velaí o caso de Rodrigo Gil de Hontañón, un home que pasou á historia por levantar en 1540 unha das máis temperás e discutidas achegas indianas á arquitectura galega. Trátase da Torre do Tesouro, da Catedral de Santiago. A singularidade da obra radica no seu remate en forma de pirámide graduada. Este reproduce case mimeticamente a forma da pirámide do Templo Mayor de El Tajín (Papantla, México), a máis espectacular construción das da antiga capital totonaca³.

Martín González⁴, un estudioso do proceso proxectual da Torre do Tesouro manifesta con rotundidade que

"...tales remates son algo insólito en la arquitectura española [engadindo que] hay razones para sospechar un origen extrapeninsular ya que la pirámide escalonada constituye un motivo familiar al arte precolombino americano sobre todo las pirámides del grupo de la costa del Golfo de Méjico, pertenecientes a la llamada cultura totonaca".

Completa os seus argumentos o referido autor lembrándonos a boa relación existente entre os españois e os totonacas, xa que ambos loitaron aliados contra os aztecas.

Abaixo: pirámide totonaca de El Tajín, Veracruz (México). Foto tomada de Pijoán; Summa Artis, Vol X: Arte precolombino, p. 171. Arriba: Torre do Tesouro da sé compostelá.

¹ Alonso III de Fonseca nace en 1474 en Santiago. Foi nomeado Arzobispo da cadeira compostelana en 1507, cargo que ocupa deica 1523 en que é designado para ocupar a da se toledana. Morre en 1534 sendo o seu corpo soterrado en Salamanca por desexo persoal.

² O palacio de Fonseca foi proxectado a comezos do século XVI polo arquitecto Juan de Álava. A súa planta rectangular adscribese a un modelo moi frecuente nos edificios universitarios da época. Máis novidoso é a fachada, de marcado espírito renacente, levantada en 1532 por Covarrubias, tomando como modelo a do Colexio dos Irlandeses de Salamanca.

³ Papantla sitúase varias leguas ó interior da costa, non lonxe da actual Veracruz. A cidade quedou abandonada en torno ó ano 1400.

⁴ MARTÍN GONZÁLEZ, J. J. "Los remates escalonados de las torres de la catedral de Santiago. *Boletín del Seminario de Estudios de Arte*, 1963, v. 29, p. 38.

O INTERCAMBIO CULTURAL VISTO COMO AMEAZA

A implantación en 1561 na cidade da Coruña dun tribunal da Inquisición por desdoblamento do de Valladolid co fin de “velar más de cerca, en los puertos del Océano, contra la introducción de libros perniciosos y personas dogmatizantes de las opiniones protestantes” fálanos da magnitude que acadan nunha data tan temperá os tránsitos de mercadorías e ideas a través deste porto Atlántico.

A clausura en 1573 deste e dos restantes portos de Galicia e a centralización no de Sevilla dos intercambios coas Indias semella ter sido provocada pola necesidade de controlar rigorosamente as fronteiras do Estado, receando do labor dos *aduaneiros*¹ da Inquisición e tamén para ofrecer a mellor protección ós convois de transporte fronte ós ataques dos piratas e corsarios.

OS FROITOS DA EMIGRACIÓN

O hermetismo fronteirizo non poderá impedir a difusión e implantación en Galicia, ó igual que no resto de Europa, das plantas e froitos indianos de interese económico. Neste momento inician a súa entrada na nosa terra o tabaco, a pataca, o tomate, o millo e o pemento. A cambio, nun intercambio nunca planificado, América recibe a vide, o trigo², a oliveira, a cana de azucre, oriúnda de Andalucía e o plátano, enviado alá dende as Illas Canarias.

Temos novas dos experimentos de adaptación das plantas indianas a Galicia. A experiencia lévase adiante no Convento de Herbón (Padrón), un centro onde se preparaban os misioneiros antes de acudir ás Indias. Aquí culmínase a finais do século XVI o proceso de adaptación³ dalgunhas plantas traídas de México e do Perú.

Convento de Herbón nos primeiros anos do século XX. Advirtese a espectacular palmeira, plantada en 1442, polo palmeiro Xoán Rodríguez de Cámara.

¹ Nun documento [transcrito por Carré Aldao (1919), páx. 566] enuméranse os excesos cometidos polos oficiais da Inquisición nas súas visitas ós navios ancorados no porto coruñés. Estes preocuparíanse máis de “ver y comprobar las mercancías antes que nadie las viera y a más ventajosos precios” que de velar polo seu oficio. Diante desto o concello da cidade protesta, expoñendo que “por tan notorio agravio los extranjeros se quejan y no quieren volver al puerto y con esto cesa el trato y comercio”.

² López de Gómara na súa *Historia General de las Indias* (1552) dedica un capítulo a tratar “las cosas de España que hay agora en La Española” e cita ó trigo, decindo que “los indios se dan poco a él”.

³ O erudito frei Martín Carbajo en *El Convento de Herbón*, 1985, p. 11 manifesta ter leído na memoria redactada polo Cardeal Del Hoyo trala súa visita á diocese a confirmación de que en Herbón comenzara a cultivarse a pataca “...de las que en la primera cosecha salieron muchas pero bastardas...”.

Neste convento acaba de ter lugar por estas datas outro curioso episodio relacionado coa importación de especies vexetais exóticas. Trátase do que ten por protagonista a Xoán Rodríguez de Cámara, un infatigable viaxeiro padronés.

Este home de mundo, que mesmo tivera amores coa raíña Isabel de Castela, veuse retirar ó cenobio de Herbón tras rematar en 1442 a súa derradeira viaxe, esta vez como palmeiro a Xerusalén. No convento, que enriquece e amplía cos seus bens, planta unha palmeira, recreando ó seu xeito a tradición que obrigaba a tódolos palmeiros a facerse cunha folla da devandita árbore oriental trala peregrinaxe.

Así as cousas, a palmeira de Herbón, que Otero Pedrayo definiría como "a máis venerable de Galicia" rubricou ata a súa morte, na década dos vinte do século XX, a vocación cosmopolita de Herbón.

Os éxitos dos experimentos botánicos de adaptación de plantas exóticas nas feraces terras de Herbón sen dúbida sorprenderon ós seus autores, a quen de seguro lle resultaría impensable que só dous séculos despois daqueles ensaios a pataca e o millo, importados respectivamente do Perú e de México, chegarían a reemprazar¹ ó trinomio tradicional -castaña, nabo e centeo- na mesa e na paisaxe agraria de grande parte do país, conseguindo incluso convulsionar a organización da casa labrega.

Non será esta a última vez que a aclimatación a Galicia dunha especie vexetal foránea altere de forma notable a nosa paisaxe agraria ou introduza cambios na casa labrega. Dando un salto no tempo deica 1860 descubrimos as consecuencias da inocente visita que Frei Rosendo Salvado, misionero na Australia, xira á súa familia en Tui. En tal ocasión o frade agasalla a familiares e amigos coa semente do eucalipto, unha especie austral, descoñecida aquí. Século e medio despois daquel feito -e mediando xa outros intereses- a árbore, masivamente plantada chega a ocupar o 10% da superficie do país e a súa madeira mesmo ten substituído ás autóctonas nalgúns das súas aplicacións tradicionais. Salientamos aquí o desprazamento rexistrado no sector da construción, onde o eucalipto ten atinxido carta de naturalidade en estruturas, estadas e solados en tanto o castiñeiro ten sido desprazado á condición de produto raro, propio para labores finos e custosos.

O millo indiano reemprazará á castaña no agro e na mesa.

¹ Refírese Lucas Labrada na *Descrición económica del reino de Galicia*, p. 10.

"Antes del año de mil setecientos sesenta y ocho en el cual padeció Galicia los azotes del hambre y de la peste, sólo en esta provincia [a de Mondoñedo] se cultivaban las patatas, y en corta cantidad; pero desde aquella época se han ido extendiendo considerablemente por todas las demás provincias del reino, a términos que ya en el Cebrero las siembran por marzo y abril cuando las nieves van a menos. En todas partes se dan, y es un excelente recurso para suplir la falta de granos, mayormente en Galicia, a donde las lluvias frecuentes son las que por lo regular ponen a riesgo las cosechas por el verano, pues estas mismas lluvias sirven para engordar las patatas".

OUTRAS INFLUENCIAS

As intervencións de arquitectos foráneos en Galicia incrementaranse conforme avanza o século XVI. Se en Santiago traballan profesionais da escola Salmantina, en Ourense e Monforte vano facer os da escola Herreriana de Valladolid. Juan de Tolosa, arquitecto desta escola, vai levantar en 1591 na cidade do Cabe para o cosmopolita Rodrigo de Castro¹ o Colexio da Nosa Señora da Antiga, tamén coñecido como Colexio do Cardeal, en alusión ó seu fundador.

O cardeal elixirá como modelo para o seu edificio a máis emblemática das construcións do Estado naquel momento: o mosteiro de El Escorial. O valisoletano Tolosa non decepcionará as grandiosas expectativas do prelado e levantará en Monforte unha réplica do colosal edificio herreriano, aquel estilo con “severidade política” como o definiu Otero Pedrayo².

Co cambio de século esmorece o foco ourensán en tanto no compostelán prosegue a actividade se ben variará a procedencia dos arquitectos que traballan na cidade. Agora serán os andaluces Ginés Martínez e Fernández Lechuga quen coas obras do colexio de San Clemente e as do claustro de San Martiño Pinario respectivamente, enriquecerán a cidade coas linguaxes barrocas que se practicaban en Andalucía e que aquí aínda non se coñecían.

O novo estilo prenderá doadamente en Galicia, acadando formas propias e orixinais, ideadas por artistas nativos³ que se involucran no desenvolvemento deste novo estilo.

Na imaxe superior o Colexio da Nosa Señora da Antiga de Monforte. Na inferior o mosteiro de El Escorial, El Escorial, Madrid.

A CASA LABREGA

A vivenda máis común na Galicia rural do tempo do descubrimento das Indias é a casa terrea. Trátase dun edificio de planta baixa e muros de mampostería, que no seu perímetro rectangular acolle unha única dependencia. Tipoloxicamente esta construción é a resultante da leve transformación da casa romana. Nisto coincidimos con

¹ O monfortino Rodrigo de Castro ocupa boa parte da súa vida como Cardeal de Sevilla.

² OTERO PEDRAYO, R. Ensaio histórico sobre a cultura galega, p. 214

³ Isto contrasta co sucedido durante os períodos renacentista e neoclásico nos que as linguaxes alleas aquí afincadas son desenvoltas sistematicamente por artistas foráneos.

de Llano¹, recoñecendo que as dificultades vitais da poboación durante o medievo impediron o desenvolvemento da tipoloxía da casa labrega.

Mais o modelo de casa terrea agora tórnase problemático xa que esta tipoloxía resultaba axeitada nunha sociedade que mantiña o seu gando en réxime de libre estabulación pero non na sociedade agraria do millo e da pataca, na que a liberdade do gando resultaba manifestamente incompatible coa conservación dos novos cultivos indios, necesarios para animais e persoas.

Así pois, recoller o gando dentro da casa, un novo requirimento operativo da economía labrega da época, será o detonador da transformación da tipoloxía.

Agora o edificio faise funcionalmente máis complexo zonificándose en dúas áreas diferenciadas: limpa e sucia. Os focos lixosos da casa, determinados pola presenza do gando e do fume, localizaranse na planta terrea en tanto a que a área limpa, destinada á pernocta humana e a almacenaxe das colleitas separaranse do terreo, ubicándose nun nivel superior, que se sobrepón á planta terrea.

Asistimos pois neste momento á primeira transformación funcional da vella vivenda humana que agora se transforma de célula residencial en unidade de produción da empresa familiar galega.

Unha vez máis o proceso evolutivo da tipoloxía vaise realizar con grande lentitude. De feito a vivenda terrea, ó igual que ocorría coa palloza, tamén pervive deica os nosos días, lastrada pola forte inercia que presenta o mundo rural galego diante das novidades.

As novas que da casa labrega lemos entre as liñas dos escritos realizados por algúns viaxeiros estranxeiros ó seu paso pola nosa terra confirmannos a pervivencia da vella casa terrea deica tempos moi recentes. A modo de exemplo traemos aquí o que sobre a vivenda escribiu en 1726 o francés Guillermo Manier, segundo o recolle García Mercadal²:

...la costumbre del país, para hombres y mujeres, es que se acuesten totalmente vestidos [...] Los animales duermen en la misma casa, con la reserva de unos palos que los separan. Los cerdos y otros animales están libres, para andar figando en la noche por todos los rincones de la casa.

A miseria da vida dos nosos labregos dificultará a xeralización do modelo de vivenda de dúas plantas que a introducción do cultivo do millo na nosa terra fixera aparecer e que suporá unha mellora notabilísima nas condicións de habitabilidade respecto de modelos anteriores.

---

¹ LLANO CABADO, P. de. Arquitectura popular en Galicia, (1981), p. 50

² GARCÍA MERCADAL, F. Viajes de extranjeros por España y Portugal.

De Llano¹, na súa investigación sobre a casa popular galega constata que ata ben entrada a idade moderna eran contadas as vivendas nas que se podería confirmar o avance antes referido. Isto permítelle afirmar que “moi poucas serían as diferencias existentes entre as edificacións dos campesiños de finais do século XVIII e as dos que traballaron as súas terras cinco ou seis séculos antes”.

Avanzando o tempo o modelo nacido a consecuencia da implantación do millo indiano -a vivenda de dous niveis- acabará impoñéndose fronte a solucións pretéritas. Deste xeito no século XX esta, coas súas variantes locais é manifestamente a tipoloxía máis estendida das da casa labrega galega.

O INDIANO

A amplitude que acada a penas cen anos despois do descubrimento a acción conquistadora nas Indias fai aparecer a figura do retornado aínda que nun primeiro momento e dada a dificultade e o alto custe da viaxe tan só retornarán aqueles individuos fortemente enriquecidos. O enxeño popular caracterizará de contado ó individuo que regresa á súa terra cunha crecida fortuna e axiña aplicaralle unha cativadora denominación: indiano².

A causa da estancia do indiano en América é moi diversa. Aquí encontramos a individuos que emigraron obedecendo á disciplina dun continxente, fora este militar ou relixioso pero tamén con personaxes embarcados na aventura americana de xeito individual ben como comerciantes ou simplemente como aventureiros.

Común a todos eles é a equipaxe que traen no seu retorno á terra natal, conformada por un bo capital e unha remesa inmaterial composta por ideas e gustos renovados.

Nesta orde de cousas é frecuente que o indiano, tocado por un desexo benéfico destine parte da súa fortuna ó engrandecemento da súa comunidade ou á axuda dos sectores máis depauperados desta, dos que, nos máis dos casos procedía o propio indiano.

---

¹ LLANO CABADO, P. de. Arquitectura popular en Galicia, (1981), p. 52

² Indica López Morales en *La aventura del español en América*, p. 50 que o termo “indiano” rexístrase por vez primeira nunha carta remitida en 1587 polo Licenciado Miguel Hidalgo dende Cartagena de Indias. A palabra está viva no galego moderno e como tal figura incluída na edición de 1997 do *Diccionario da Real Academia Galega* co significado: “Persoa que marchou como emigrante para América e volve rico.”

A primicia indiana recae en Jorge de Andrade, adañeirado en Perú, a quen encontramos apoiando con parte da súa fortuna a construción polo Concello de Pontevedra dun edificio escolar¹, obra que se inicia en 1644 seguindo un proxecto xesuítico importado de Roma.

As achegas realizadas polos indianos acadarán sona e transcendencia conforme se incrementa o continxente de retornados. Se nos primeiros tempos a pegada destes individuos pode cualificarse de anécdota exótica, case sempre centrada en accións de trasfondo relixioso², andando o tempo, concretamente a finais do século XIX, verémolos protagonizando a actividade cultural e política de Galicia.

Outra consecuencia da expansión conquistadora é a aparición dun significativo grupo de individuos -relixiosos, políticos e militares- que van e veñen entre Galicia e as Indias por motivos profesionais.

Quizáis o caso máis significativo deles -pola dignidade do cargo e o temperá da data- é o de Frei Antonio de Monroy. Este fillo de galegos nace en México onde acada o grao de prior dos Dominicos na cidade de Querétaro, cargo que abandona en 1685 ó ser designado Arzobispo de Compostela. Na catedral santiaguesa o prelado indiano levantará unha rechamante construción.

Agachada no tenebroso ábside do templo, lugar frío, escuro e grave, chama a atención o luxo e a claridade dos mármore e xaspes da capela da Virxe do Pilar. Esta capela, distanciada da idea fundamental da basílica foi levantada polo Monroy para albergar o seu sepulcro. O leito, o único en todo o inmenso templo xunto co do apóstolo que se separa do húmido terreo, é o dun home vido do trópico. Un home que, en palabras ben medidas de Otero Pedrayo era "amigo do grande e da cálida luz da súa terra, do brillo azteca do ouro"³ o que segue a manifestarnos, sen disimulo, dende a tranquilidade do seu sepulcro santiagués.

---

¹ Este edificio aínda existe. Actualmente utilízase como sé do Museo Provincial.

² Jesús Bravo e Patricio Hidalgo en *De indianos y notarios* enumérannos algunhas das accións dos primeiros indianos gallegos. Velaí temos, por exemplo a doación de D. Antonio Freire Somorrostro, radicado en Portobelo (Panamá), quen organizara unha colecta entre "diferentes personas de dicho reino de Galicia para el Santísimo Sacramento de la catedral de la dicha Iglesia de Lugo". Da mesma maneira Tomás de Castro, residente en Manila (Filipinas) envía en 1680 unha importante dádiva ó arzobispo de Santiago para certas obras pías.

³ OTERO PEDRAYO, R. Ensaio histórico sobre a cultura galega, p. 194

Outro distinguido viaxeiro transatlántico é don Francisco de Gil y Lemos, un veciño de Taboada (Lugo) que chegou a ser vicerrei do Perú ós inicios do século XVIII. Traemos aquí a este ilustre indiano para reler as noticias recollidas nunha crónica da época¹ trala súa visita ó lar nai, manifestando nela o seu gozo "por haber conocido cuanto habían mejorado los paisanos de aquellos lugares en su alimento, vestido y habitaciones desde que los había visto en su mocedad".

Xuízos como o arriba citado, saído de tan ilustre pluma, serán nun futuro non remoto obxecto de forte controversia no seo dos grandes colectivos de emigrados que se formarán nas Indias.

---

¹ Esta narración recóllea CARRÉ ALDAO (1919), p. 393

UN NOVO ESTADO

Se no século XVII o indiano irrompe como axente promotor de arquitecturas, rachando a tradicional tríade conformada pola igrexa, a nobreza e o exército, no século XVIII aparece outro novo actor: o Estado.

A España posterior á guerra de Sucesión reborda riqueza. Independizadas as colonias neerlandófonas en 1648 o Estado ve aliviadas as súas arcas, que medran coas achegas das flotas ultramarinas ateigadas de prata e pedras preciosas arrancadas nas colonias americanas. Mais nesta España falta un aparello administrativo sólido, capaz de xestionar e controlar non xa o vasto imperio se non os seus propios asuntos internos. Ante esta situación os Borbóns, imitando o modelo xa iniciado na Francia ilustrada, acometen un ambicioso plano de racionalización administrativa.

As consecuencias para a actividade arquitectónica de tan colosal proxecto vanse traducir, como adiantabamos anteriormente, na asunción polo estado das competencias na dotación e construción das infraestructuras e dos equipamentos que a sociedade civil necesita para soporte das súas actividades.

A amplitude da reforma afectará incluso á organización administrativa do territorio, que agora se reordena, de acordo con criterios militares. Isto terá unha consecuencia directa nas cidades de Ferrol e A Coruña xa que na primeira delas a Coroa establece a cabeceira da Armada no Cantábrico en tanto a cidade herculina reafirmase como Capitanía Militar.

A DEFINICIÓN DA NOVA ARQUITECTURA INSTITUCIONAL

A edificación institucional, asumida xa como competencia estatal, verase impelida a manifestarse cunha linguaxe nova, diferente da empregada ata aquel momento polos restantes axentes constructores.

Os primeiros pasos na formación do novo estilo serán a creación dunha academia, ó xeito da Francesa, responsable da súa definición lingüística e do adestramento dun corpo técnico -o dos enxeñeiros militares- que o aplicará.

Será Fernando VI quen en 1752 botará a andar a Academia, chamada de San Fernando na súa honra, encargada de controlar no sucesivo as empresas arquitectónicas do Estado e de definir a linguaxe oficial, coñecida no sucesivo como estilo neoclásico.

O establecemento dun corpo de enxeñeiros militares ha resultar dificultoso xa que escaseando no estado os técnicos axeitadamente formados a Coroa precisará enviar ós seus nacionais a disciplinarse nas reputadas escolas superiores francesas e mesmo verase na obriga de contratar enxeñeiros galos para poder desenvolver o ambicioso plan de construción de infraestruturas que se acomete neste século ilustrado.

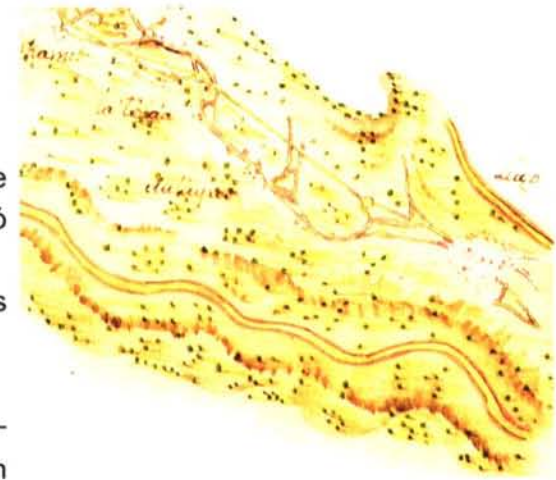
Esta, en aparencia trivial decisión, terá unha grande repercusión na evolución das linguaxes artísticas do Estado e de Galicia durante o século entrante.

LINGUAXES GALAS NA ARQUITECTURA INSTITUCIONAL DE GALICIA

Ferriere, Montaigú, Petit de la Croix, Vergel, Sánchez Bort, Sánchez Aguilera, Giannini, Fernando Domínguez e Jorge Juan son os máis destacados dos nomes que forman a nómina do corpo técnico que a Coroa despraza ó foco bicéfalo Coruña - Ferrol.

Este grupo de singulares *inmigrados*, no que destaca a presenza francesa, serán os encargados de deseñar as numerosas obras¹ que Ferrol e A Coruña precisan para adaptarse á súa nova condición militar.

A actividade deste peculiar colectivo non remata aquí. A súa presenza en Galicia posibilitaralle ós técnicos franceses atender outras encomendas á marxe das misións militares que os trouxeron a Galicia. Algunhas delas tan significativas como o deseño da fachada principal da Catedral de Lugo, cun proxecto redactado polo enxeñeiro Bort² en 1769, para o que tomará como modelo a fachada da igrexa romana de San Xoán de Letrán ou a estrada Ferrol - Vilalba na que traballa o enxeñeiro Jean Perronet, responsable entre outras obras, da ponte da vila das

Fragmento do proxecto de estrada Lugo - Coruña, redactado por Lemaury. Imaxe tomada de Nardiz, C. *El territorio y los caminos en Galicia. Planos históricos*. Colexio de Enxeñeiros de Camiños, 1992.

¹ En pouco máis de medio século constrúense en Ferrol: Sala de Armas, hoxe Cuartel de Instrucción (Petit de la Croix, 1751); o Castelo de San Felipe (Montaigú); o Arsenal e a Concatedral (Bort) e o Hospital da Caridade. Desta época é o trazado do Barrio da Magdalena (Jorge Juan, 1762), un ensanche de poboación no que se asentarán os traballadores do Arsenal e ubicaranse os novos edificios públicos da cidade.

Na Coruña constrúense: a Casa do capitán Xeneral e Audiencia Territorial (Vergel, 1748); o Cárcere Real [demolido nos anos trinta deste século]; a Aduana [hoxe Subdelegación do Goberno] (Jorge Domínguez, 1770) e o Real Consulado [situado no edificio que construíra o comerciante coruñés afincado en Cádiz, José Ramos, según modelo propio daquela cidade; edificio hoxe ocupado por dependencias do Museo de Belas Artes] (1785). A este momento corresponden tamén a restauración da Torre de Hércules (Giannini, 1775) e a construción (Fernando de Casas, 1722) da traída de augas dende o monte de Santa Margarida.

² A realización das obras correspondeulle a José Elejalde e Alberto Ricoy, quen modificaron o proxecto inicial omitindo algunhas estruturas importantes como unha capela semiesférica que debía situarse entre as dúas torres, etc.

As torres foron levantadas a finais do XIX daccordo cun proxecto do arquitecto provincial Nemesio Cobreros, diferente ó de Bort.

Pontes.

Pero sen dúbida a máis destacada e ó tempo máis afrancesada de tódalas obras da ilustración en Galicia é o Pazo de Raxoi. Este edificio, emprazado no lateral sur da santiaguesa praza do Obradoiro será promovido polo bispo do mesmo nome como seminario e consistorio da cidade. Tras diversas vicisitudes acomete o seu deseño Charles Lemaire, un enxeñeiro francés ocupado naquel entón na construción da batería de Corcubión e do camiño real Astorga - A Coruña.

O proxecto do palacio compostelán, datado en 1767, resolve tan comprometido encargo tomando case literalmente un modelo que lle aseguraba o éxito. Trátase dun prototipo francés de palacio urbano, non exento de certa *grandeur*, do que naquel momento acaban de levantarse en Francia dous soberbios exemplares: a Casa do Consello de Nancy e o Capitolio de Tolouse.

As casas consistoriais de Nancy, arriba, e Compostela, abaixo.

En 1778 a Coroa habilita o porto da Coruña para o comercio coas Indias o que se xustifica pola existencia dun continuo tránsito de mercadorías e tamén dun certo fluxo de emigrantes. Estes movementos baséanse nos Correos a Cuba, Uruguai, Perú e Inglaterra que parten do porto coruñés e na existencia dunha completa infraestrutura portuaria formada por estaleiros, arsenal e un almacén xeral de víveres.

En 1808 a base dos correos trasládase a Ferrol. Con eles vaise para aquela cidade o almacén xeral de víveres da armada. No edificio que este servizo deixa vacante na Coruña instálase agora unha fábrica de tabaco¹, destinada a procesar a materia prima importada de Cuba² polo porto coruñés.

A carón do tránsito de mercadorías e de pasaxeiros coas Indias prospera a Casa de Banca de José Pastor, fundada en 1776, expoñente dunha burguesía que se consolida e que axiña demandará espazos urbanos residenciais lonxe das estreitas rúas da cidade medieval. Con esta fin acométese, da man do enxeñeiro militar e Capitán Xeneral don Pedro Martín Cermeño, a realización dun ambicioso proxecto urbanístico baseado na construción de edificios residenciais na fronte portuaria da cidade ó xeito das operacións semellantes que se estaban a desenvolver naquelas datas nos *quais* de Burdeos e Toulon.

As casas de Paredes nun vello gravado.

¹ Esta fábrica aínda está hoxe operativa. O seu edificio situábase orixinalmente beiramar. Sucesivos desprazamentos da liña de costa re-situaron o edificio na coruñesa praza da Palloza. Unha fachada, levantada a principios do século XX, oculta a primitiva fábrica.

² Destacará pola súa calidade o tabaco procedente das grandes fincas do coruñés Farias que mesmo chega a darlle nome a un afamado labor cigarreiro.

Circunstancias adversas provocaron a paralización do proxecto que pretendía unificar as fachadas dos edificios cara ó porto cando a penas estaban en pé dous dos tramos previstos, concretamente os hoxe coñecidos como Casa de Paredes. Perde así a burguesía local para sempre a oportunidade de moldear a paisaxe urbana da cidade galega con criterios urbanísticos francófonos.

OUTROS INMIGRANTES, OUTRAS ARQUITECTURAS

Os enxeñeiros galos non serán os únicos inmigrados que acudan a Galicia no século XVIII. Incentivados pola *Ley de Matrícula del Mar* dictada en 1748 chegan ás nosas costas industriais cataláns interesados no salgado do peixe, que dende aquí exportan a súa terra. O fluxo de cataláns tardará en deterse, de sorte que en 1815 das 400 factorías conserveiras existentes un 80% pertencían a inmigrados desta orixe.

Os *cataláns*, como foron coñecidos popularmente, asentáronse fundamentalmente nas rías de Arousa e Muros. Escolleron para as súas factorías e residencias enclaves localizados á marxe das poboacións existentes, creando ás veces barrios, que aínda nalgúns casos seguen a identificarse como "Barrio dos Cataláns", tal sucede por exemplo na Pobra do Caramiñal.

Nestes enclaves podemos aínda hoxe ver quintas que evidencian detalles e motivos característicos da albanería catalana¹.

Á marxe dos movementos inmigratorios, na vella Compostela a actividade edilicia segue estando protagonizada pola igrexa se ben esta aínda se vale, dunha ou outra maneira, dos cartos de América. Así nolo reflexa a anécdota vivida polo arzobispo Malvar no porto de Cádiz en 1784. Este pontevedrés, bispo de Bos Aires dende 1777, retorna a Galicia por mor do seu ascenso ó arcebispado de Compostela, entrando na península polo porto gaditano. Aquí os aduaneiros da Facenda Real descubren nos buques do ilustre retornado un importante cargamento de ouro de procedencia incerta. Será o monarca en persoa quen resolverá o confuso asunto obrigándolle ó prelado a investir esa fortuna en obras públicas en Galicia.

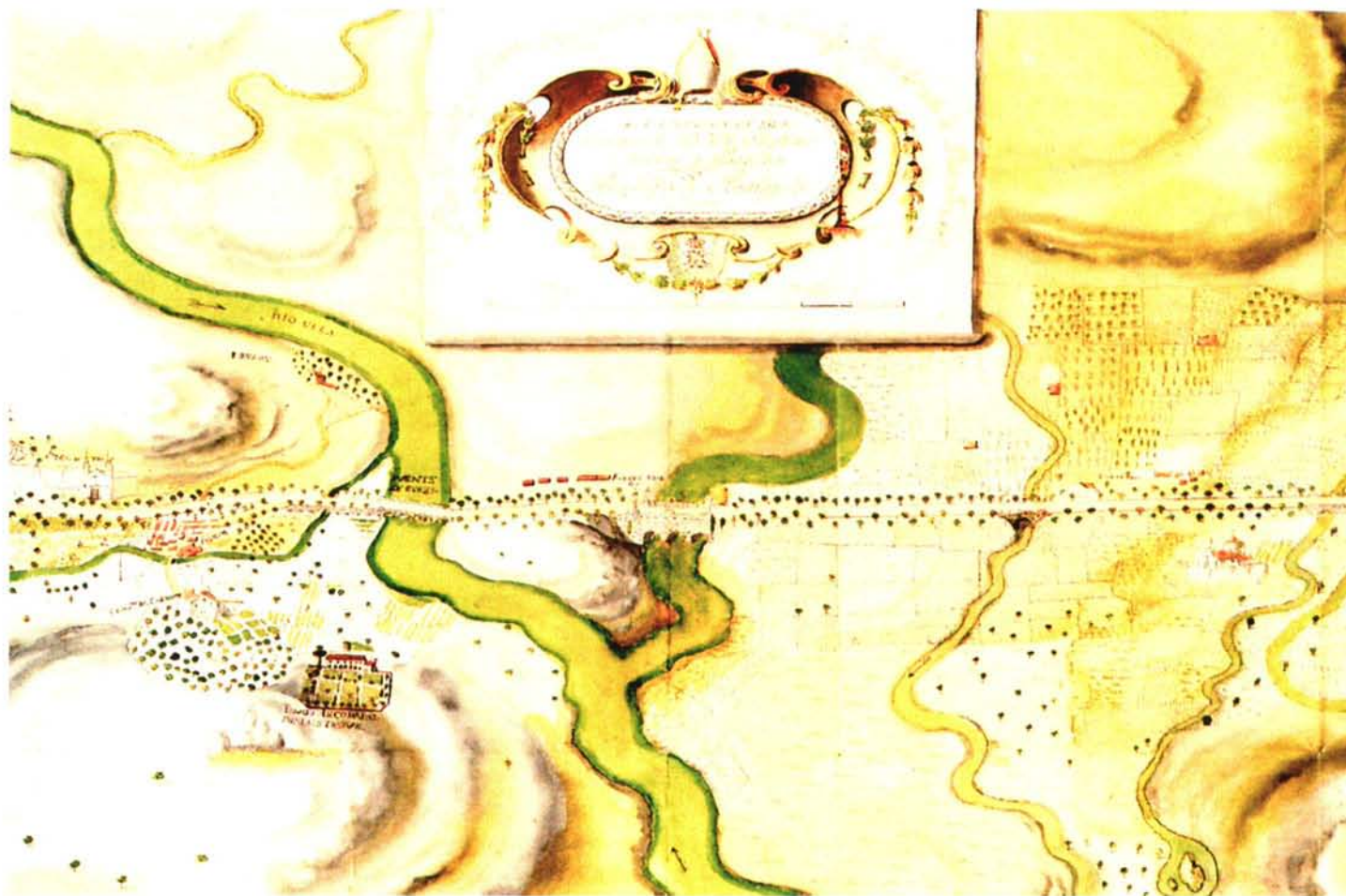

Vella tampa na tumba dun inmigrado catalán no cemiterio de Abanqueiro, Boiro. Repárese que está redactada en catalán.

¹ Paralelamente á influencia na arquitectura e na urbanística dalgunhas vilas costeiras das rías citadas cómpre lembrar aquí a significativa influencia que a lingua catalana tivo no enriquecemento do léxico galego das artes da pesca. Palabras como *bou*, *boliche*, *xábega*, *bergantín*, *vaixel* ou *cantimplora*, vivas no galego actual, asimiláronse do catalán no século XVIII.

Malvar investiu esa fortuna na construción da estrada Santiago - Pontesampaio. Desta vía aínda na actualidade podemos recoñecer algunhas das súas excelentes obras de fábrica entreocultas debaixo dos estratos máis recentes da estrada.

Fragmento do proxecto de estrada Santiago - Pontesampaio. Imaxe tomada de Nárdiz, C. *El territorio y los caminos en Galicia. Planos his-tóricos*. Colexio de Enxeñeiros de Camiños, 1992

SANTOS INMIGRANTES

Finalizando o século XVIII a igrexa abre os vellos cemiterios romanos, onde descansaban moitos dos mártires dos primeiros tempos do cristianismo, permitindo o seu traslado a templos doutros lugares da cristiandade. Con esta decisión preténdese afianzar a penetración do catolicismo no mundo.

A posesión dunha reliquia dun santo ou dun mártir resultou de sempre un atractivo para os templos que as posuían xa que eran fontes de riquezas por esmolos e doazóns. Así as cousas as igrexas nas que se alberga algunha reliquia destacan respecto ás do seu entorno xa por contar cun mellor mobiliario, máis imaxinería ou presentar un magnífico estado de conservación. A modo de exemplo lembramos aquí outra vez o efecto que sobre a basílica compostelá (incluso sobre Galicia enteira) tivo o descubrimento e atesouramento dos restos do apóstolo Santiago e mesmo a aventurada expedición do arzobispo Xelmírez polo norte de Portugal na procura de reliquias para enriquecer e exaltar o templo compostelán¹.

Algunhas igrexas galegas hanse ver beneficiadas pola antes comentada decisión de espallamento das referidas reliquias que dará inicio a unha insólita *inmigración* de corpos santos.

Estes corpos chegarán acó enviados por autoridades relixiosas en Roma que, sendo galegas de orixe, pretendéron beneficiar con isto ás súas parroquias natais. Tal é o caso de San Campio, enviado en 1794 á igrexa de San Ourense de Entíns (Serra de Outes) polo Cardeal Celada, daquela Secretario do Estado Pontificio.

Noutros casos a chegada a Galicia deste *santos inmigrantes* ten lugar de forma indirecta. Tal é o sucedido coas reliquias de santa Plácida, enviadas por Benito Quintáns a Santa María de Rubiáns (Vilagarcía) dende Cádiz, onde estaba emigrado. Aló o vilagarcían tería trabado amizade cun comerciante de orixe italiana radicado na cidade mediterránea quen lle regalaría a reliquia que o Quintáns enviará en 1825 a súa parroquia natal.

Dun modo moi similar chegará en 1848 o corpo de Santa Minia a Brión. A súa reliquia pertencía a un comerciante italiano, tamén radicado en Cádiz, quen lla regalaría ó seu servinte, o brionés Luís Tobío, en agradecemento polos seus servizos. O galego envía a santa a súa parroquia nai onde se instala no santuario que se rebautiza como de Santa Minia. En torno a el moi pronto nacerá todo un mundo mítico e folclórico que aínda hoxe mantense plenamente vigoroso.

---

¹ Xelmírez realiza no 1102 unha expedición deica Braga co ánimo de tomar na catedral daquela cidade algunhas reliquias. Parece ser que a toma realizouse dunha maneira moi expeditiva polo que algúns autores mesmo califican aquilo como roubo. Entre as reliquias *adquiridas* atópase o corpo enteiro de San Fructuoso e unha parte do de Santa Susana.

UN SÉCULO DE CONTRASTES

O século XVIII, no que segundo Otero Pedrayo¹ “... un Gulf-stream de prata e ouro choca nas costas ibéricas e as súas escumas van erguendo fachadas pomposas e rúas feitas para o paso das procesións e das cabalgadas ...” despídese en Galicia con grandes fames e tamén con algunhas crecidas fortunas. As fames afectan ó groso da poboación, malia a forte expansión que xa acadaron a pataca e o millo nestas datas. No reducido grupo dos afortunados encontramos a algúns indianos.

Ante estas circunstancias o continxente de galegos que abandonan a terra empurrados pola necesidade e atraídos pola fortuna indiana dispárase.

A constitución en Bos Aires en 1790 da *Congregación de Naturales y Originarios del Reino de Galicia*, primeira agrupación deste tipo e as fundacións en 1795 e 1804 de sociedades semellantes en Veracruz (México) e na Habana fálanos da amplitude e da organización da nosa colonia naquelas terras en datas tan temperás e, en certa maneira permítenos adiviñar o torrente migratorio que se achega.

---

¹ OTERO PEDRAYO, R. Ensaio histórico sobre a cultura galega, p. 197

GALICIA E AMÉRICA

No primeiro tercio do século XIX a degradada condición social e económica do país coincide con tres circunstancias que van favorecer a concreción en Galicia dunha ampla corrente migratoria cara sudamérica. Falamos do levantamento polo estado Español do veto á emigración dos seus nacionais cara ás antigas colonias americanas¹ co que se pretendía castigar ás recen nacidas repúblicas, e da aplicación de maquinaria de vapor na tracción dos buques, avance este que converte en rápidas e seguras as viaxes transatlánticas. A derradeira das circunstancias que van animar a emigración dos galegos neste tempo é a abolición da escravitude nos novos países sudamericanos o que fará necesaria a concorrencia de brazos en infinidade de oficios.

Así pois a necesidade de saír xúntase coa legalización da emigración, coa mellora das condicións da viaxe e coa necesidade de brazos.

O crecemento numérico do colectivo de galegos transterrados en América favorecerá a súa cohesión social. A resultas desta moi pronto na diáspora estará levantado un complexo entramado societario que prestará asistencia, formación e lecer ós nosos compatriotas.

Apoiándose neste sofisticado sistema -que aínda hoxe cumpre parte dos seus cometidos- multiplícanse as actividades políticas e culturais da nosa diáspora. Exemplos destos son a fundación en 1872 na Habana da sociedade coral *Ecos de Galicia*, da revista *El Avisador Galaico* (Cienfuegos, Cuba; 1878) da constitución da asociación galeguista *O Circo das Monteiras* (Montevideo, 1885) e da edición de *A Gaita Gallega* (A Habana, 1885), primeiro xornal en galego editado fóra de Galicia.

As actividades políticas e culturais acadan a súa máxima intensidade nos albores do século XX. Neste momento constitúese na Habana a *Asociación Iniciadora de la Academia Gallega*, que en 1906 funda na Coruña a devandita institución. Nesta mesma data inaugúranse en Bos Aires o *Banco de Galicia y del Río de la Plata*² e na Habana a *Caja de Ahorros y Banco Gallego*. E como querendo demostrar que o crematístico non excluía o emocional ó ano seguinte estreárase na Habana o Himno Galego co gallo da colocación da primeira pedra "en granito de Parga" do soberbio edificio do Centro Galego.

Os centros galegos asistían ó emigrante incluso no intre do seu pasamento. Repárese no expresivo texto desta tampa do cemiterio de San Xiao de Bastavales (Brion).

¹ Deixamos de empregar a denominación "indias" para referirnos ás repúblicas sudamericanas en canto estes países acadan as súas independencia políticas.

² Este banco, no que a pegada galega é hoxe meramente testemuñal é actualmente a principal entidade bancaria da Arxentina.

1898

A liquidación do Imperio Español, consumada en 1898 coa independencia de Cuba, Porto Rico, Guam e as Filipinas, ten escasa incidencia no colectivo dos galegos emigrados. Os nosos paisanos, asentados fundamentalmente en Cuba e, en moita menor medida en Porto Rico gozan de alta estima entre a poboación nativa, que sabe distinguir ó soldado do emigrante.

Quen si sufrirán o impacto das sucesivas independencias será o continxente militar desprazado nesas derradeiras colonias. Na data fatídica de 1898 e nos anos sucesivos, ós portos galegos van chegar milleiros de paisanos quen forzados a participar nunha guerra distante, perdida antes de ser declarada, chegan a súa terra derrotados e, en moitos casos feridos ou enfermos. Estes homes ateigarán os lazaretos, hospitais e cemiterios¹ da Galicia finisecular. Numerosas placas, monolitos e monumentos, levantados acá e alá, en alamedas e camposantos das cidades de Galicia, lémbrennos a súa epopea.

Mellor sorte acompañará ós nosos emigrados. Estes están perfectamente integrados na sociedade nativa. Nela permanecen trala independencia e continúan desenvolvendo con normalidade as súas actividades rutinarias.

A perda de Cuba terá un curioso e pouco estudado impacto nun dos primeiros (e frustrados) intentos de industrialización da Galicia agraria. Trátase da construción de dúas factorías azucreiras, levantadas como resultado dun plano nacional, ideado no 1900, para o fomento de alternativas ós subministros azucreiros cubanos. Neste momento constrúense no estado 82 fábricas de azucre das que dúas levantaránse en Galicia, concretamente en Padrón e Portas (Caldas de Reis). Abasteceranse estas fábricas do froito producido nunhas plantacións que estendían por 250 hectáreas da veiga do Ulla. A experiencia frústase cando en 1904 un reaxuste no sector provoca o peche das fábricas galegas. Un século despois daquela experiencia, os esqueletos espidos daqueles colosais edificios industriais testemuñan o fracaso de dous soños: o colonial e o industrial.

---

¹ Dos aproximadamente 100.000 galegos mobilizados polo exército español terían morto uns 50.000 nos enfrontamentos e outros 4.000 durante a viaxe de retorno. Son datos aportados polo historiador Lourenzo Fernández Prieto nunha conferencia organizada pola *Asociación Cultural O Galo* en Santiago o 27 de abril de 1998 dentro do ciclo *O 98 visto dende as nacionalidades históricas*.

AS ARQUITECTURAS DO INDIANO

No efervescente ambiente que vive a colonia galega no período de entreséculos as doazóns de indianos en beneficio da terra natal crécese. Velaí temos o caso de Fernando Blanco. Un home quen tralo seu pasamento, acaecido na Habana en 1875, leiga os recursos necesarios para levantar un xardín de infancia e un centro de ensino medio no seu Cee natal.

Neste centro, dotado con todo tipo de equipamentos -xardíns, biblioteca, laboratorios, etc- ofrecíase, por mandato testamentario, ensino de balde a tódolos estudantes da bisbarra e servicios diversos á comunidade (vacinacións, veladas culturais, festexos, telefonía de uso público...). Pouco despois, en 1884, outro *americano* levanta a daquela inconclusa segunda torre do Santuario da Escravitude (Padrón).

Esta será unha actuación atípica xa que os indianos -e nisto a súa actitude contraponse á dos munílices galegos nunca emigrados- excluirán case sistematicamente¹ dos seus obxectivos a obra relixiosa.

Outro exemplo desto témolo no verinés García Barbón, enriquecido na Habana, quen nesa mesma data inviste a súa fortuna en obras públicas: costea a redacción do proxecto do ferrocarril Zamora - Vigo e constrúe e cede un colexio á vila de Verín. A Vigo, onde residirá tralo retorno, dóalle un asilo e o teatro que hoxe leva os apelidos do muníface, construído postumamente.

Grandes mecenas serán tamén os Irmáns García Naveira, retornados da Arxentina quen, conxunta ou separadamente, levantarán en Betanzos a partir de 1902 varias escolas e asilos, a casa do pobo, un singular lavadoiro e o extraordinario xardín enciclopédico chamado *El Pasatiempo*. Tamén destacan pola súa dadivosidade os Irmáns Álvarez. Naturais de Cortegada de Baños emigrarán a Bos Aires a comezos do século XX. Aló formaranse como arquitectos, levantando, ademais da propia sé do Centro Galego -que un deles chegaría a presidir- outros importantes edificios públicos. Froito da súa xenerosidade con Cortegada son o asilo, o parque, a escola e a propia casa consistorial da vila ourensá.

---

¹ Segundo datos do "Censo de edificios públicos promovidos por emigrados" por nós realizado, dos 340 edificios levantados en Galicia por emigrados en tódolos períodos históricos, tan só 16 son adscribibles a obras relixiosas.

Apurando o remate da ampla relación de indianos xenerosos coa terra non podemos deixar de mencionar a Manuel Barreiro Cabanelas, autodenominado Conde de Cabanelas, quen investiu parte da fortuna que amasara como propietario do *Jogo do Bicho*¹ en levantar gratuitamente para os seus veciños do Covelo (A Lama) unha nova aldea -*El nuevo Covelo*- totalmente urbanizada e dotada dun grande centro escolar. A operación complétase co desaloxo da antiga aldea que, progresivamente abandonada, cae na ruína.

Arriba, á esquerda a dereita: o vello Covelo, abandonado, en ruínas. Á dereita *avenida Barreiro Cabanelas* en "El nuevo Covelo". Abaixo: a igrexa e o cemiterio, equidistante de ambos núcleos.

¹ O *Jogo do Bicho* é unha lotería moi popular no Brasil.

AS ARQUITECTURAS DAS SOCIEDADES DE EMIGRANTES

As fundacións e doazóns filantrópicas pronto deixarán de ser exclusiva de individuos enriquecidos xa que o ánimo benfeitor acabará espallándose entre o colectivo emigrado. Así en 1903 nace na Habana a *Sociedad Aresana de Instrucción*, primeira das constituídas co fin de recadar fondos na diáspora para construír e soste r centros docentes en Galicia. Seguiralle en 1904 a *Unión Hispanoamericana Valle Miñor*, fundada en Bos Aires. Tras elas virán moitas máis, de feito en 1933 o número de sociedades de idéntica finalidade supera o centenar, só na Habana. Mais a construción escolar non será o único obxectivo dos emigrantes galegos. Así nolo ilustra unha nota editorial publicada na revista *Finisterre en América*¹, voceiro da comunidade fisterreña no Bos Aires dos anos vinte:

No es factible en los pequeños núcleos de población del agro gallego disfrutar de las comodidades de la vida moderna, mas hay un programa mínimo, una aspiración inherente, a la vida misma y ella es que cada uno de sus núcleos se vea siquiera en posesión de una fuente, un lavadero, una escuela de primera enseñanza y un camino carretero.

Recoñecendo a amplitude do déficit de equipamentos existente daquela na Galicia rural, moi frecuentemente a acción dos emigrantes dirixírase tamén, como apunta a revista *fisterreña*, á construción tanto de obras públicas -camiños, pontes e regadíos- como ó levantamento de todo tipo de dotacións.

Érguense con este obxectivo neste primeiro cuarteirón do século XX varios centenares de edificios públicos destinados a albergar usos tan dispares como asilos e sanatorios, centros de ensino de tódolos niveis, mercados, cemiterios, campos da festa, lavadoiros ou fontes, entre outras.

No "Censo de edificios públicos promovidos polos emigrantes en Galicia", por nós realizado² comprobamos que das 340 edificacións nel recollidas, algo máis de duascientas son construcións escolares, o que reflicte a preocupación dos emigrados por elevar o nivel formativo dos seus compatriotas na terra.

A actividade promotora dos indianos, tanto dos individuais como dos colectivos, deterase bruscamente co estalido da Guerra Civil de 1936. O carácter liberal e laico que de común tiñan os emigrados e as súas agrupacións posicionaráos co bando republicano. Consecuentemente a victoria dos alzados provocará a prohibición das actividades organizadas dos emigrantes e incluso a incautación de boa parte dos edificios que levantarán en Galicia.

Na imaxe superior, cuartel de bombeiros de Matanzas (Cuba). Na inferior, escola unitaria de Roupar (Xermade, Lugo). Repárase nas semellanzas formais existentes entrambos edificios.

¹ *Finisterre en América*, nº 5, dec. 1926

² Realizado, entre os anos 1988 e 1992, coa colaboración dos arquitectos Ana Sogo e Xosé Lois Martínez. Financiado en parte polo Colexio de Arquitectos de Galicia e a Consellería de Cultura da Xunta de Galicia. O traballo permanece aínda inédito.

NOVAS LINGUAXES PARA NOVAS ARQUITECTURAS

Característica común a toda esta galaxia de edificios e equipamentos ideados e financiados na diáspora será o seu dobre simbolismo. Estas construcións amosarán a súa orixe indiana e simultaneamente esforzaranse por expoñer o progreso da comunidade. A estes fins dedicaranse todo tipo de recursos sintácticos.

Doutra parte o afán rexeneracionista perseguido polos emigrados vaise apoiar nalgunhas das máis avanzadas propostas da arquitectura europea e americana do momento. Por esta razón proverán ós seus edificios do ambiente axeitado e das máis altas comodidades, sen disimular certa intención exemplarizante.

As linguaxes e as técnicas constructivas utilizadas poñeranse a disposición destes obxectivos. Por esta razón o emigrado recorrerá sistematicamente a estéticas e a tecnoloxías alleas ó mundo rural no que se insiren as novas formas. Así as cousas é habitual que se copien directamente as apreciadas arquitecturas das cidades americanas ou que os proxectos dalgúns dos edificios levantados en Galicia mesmo sexan realizados na diáspora¹.

Paradoxicamente a copia ou imitación das arquitecturas das capitais sudamericanas polos emigrados galegos será a vía pola que os estilos artísticos da europea contemporánea van chegar ó noso mundo rural. Lembramos aquí que a finais do século XIX e no primeiro tercio do século XX as cidades sudamericanas, nas que reside o groso da nosa colonia exterior, están poboándose de arquitecturas eclécticas, modernistas, rexionalistas, etc- tomadas directamente de Europa².

---

¹ Por exemplo, o proxecto da agrupación escolar de Ares (1908-1925), promovido pola "Alianza Aresana de Instrucción" radicada na Habana (Cuba) e en Florida (USA) foi redactado na capital cubana por Miguel Bendamio Montero, naquel momento secretario da Alianza.

² Trecco, A. et al. *Presencia italiana en la realidad arquitectónica de Córdoba*, p. 71 e ss. relátanos como a burguesía arxentina importa de Europa, principalmente de Italia, Suíza e Alemaña, naquel momento arquitectos, albaneis e mesmo artesáns para dárenlle forma ós seus elegantes soños residenciais.

Jorge Moreno et al. (1993) no seu traballo *L'apporto italiano all'immagine urbana di Montevideo nell'edilizia civile* abundan no tema. Na p. 320 do traballo leemos que a arquitectura civil do Montevideo finisecular débese "alla consistente presenza degli immigranti italiani che all'epoca si stavano insediando su questa sponda del Río de la Plata, apportando alla loro nuova patria tutto un bagaglio culturale che, amalgamandosi con gli elementi preesistenti e con quelli che guingevano in quel periodo per altri vettori, tracciò il profilo culturale peculiare ell'Uruguay...".

Reforzan estes argumentos as cifras presentadas por estes investigadores na táboa 8 do seu traballo. Esta táboa, titulada *Addetti all'a industria edilizia e affini, a Montevideo nel 1908 secondo la nazionalità*, que reproducimos a continuación, evidencia claramente a impor-

De igual maneira a unidade estilística, unha das características que identifican ó conxunto dos edificios públicos promovidos polos nosos emigrantes no período de entreséculos debe entenderse que é tamén un efecto do que estaba a suceder na arquitectura burguesa na Sudamérica da época xa que alí nesas datas estanse aplicando linguaxes arquitectónicas idénticas en teatros tan diferentes como poden ser A Habana ou Montevideo.

ARQUITECTOS E EMIGRANTES

A meirande parte dos equipamentos construídos polas *Sociedades de emigrantes* ou por indianos enriquecidos foron levantados no medio rural, un medio no que o arquitecto estivo ata hai pouco ausente. En consecuencia o deseño e a execución destes edificios será responsabilidade maioritariamente de mestres de obras¹.

Se os edificios levantados sen a intervención de arquitectos se inspiran como dicíamos, nas arquitecturas burguesas das cidades sudamericanas, nos escasos edificios deseñados por profesionais da arquitectura os emigrados vanse someter á bagaxe estética e ideolóxica do profesional de vez.

Nestes casos o autor maniféstase con rotundidade e distanciándose de calquera contaminación ultramarina, emparentará a súa obra coa que poida estar construíndo naquel mesmo momento en calquera lugar de Galicia para outros clientes seus non emigrados.

---

tancia que a man de obra italiana (e tamén a española) tivo no quefacer edilicio do Montevideo de principios de século.

	Legno	Metalli	Edilizia	Pietra	Ceramica e vetro
Uruguayani	2.369	2.984	2.262	149	295
Spagnoli	926	974	451	101	86
Italiani	1.092	1.447	2.014	368	147

¹ Segundo datos do "Censo de edificios públicos promovidos polos emigrantes en Galicia", por nós realizado, só en seis dos 340 edificios rexistrados hai constancia da intervención de arquitectos no proceso de deseño.

Velaí o exemplo de tres edificios institucionais levantados por arquitectos para emigrantes galegos na década dos vinte: a escola de Fontán (Sada), promovida por unha sociedade de sadenses radicada en Nova York; o asilo Dávila¹ en Ortigueira, promovido polo indiano que lle dá nome e finalmente, o Sanatorio Antituberculoso de Cesuras, promovido polo Centro Galego da Habana. Das obras referidas, as dúas primeiras deseñounas Julio Galán na década dos vinte. A outra ideouna en 1927 Rafael González Villar.

Comprobamos que calquera das tres edificacións -cada unha no seu estilo- se incardina sen estridencias no conxunto da obra dos seus autores.

O EMIGRANTE NA CONSTRUCCIÓN DA CIDADE MODERNA

A experiencia migratoria espertará en non poucos emigrados un exacerbado espírito empresarial. Algúns deles continuarán en activo tralo retorno, de xeito que nalgúns casos descubrímoslos como autores de singulares empresas en Galicia. Traemos aquí as actuacións que dunha ou outra maneira tiveron repercusión urbanística ou arquitectónica na nosa terra. Tal é o caso das protagonizadas por García Barbón quen empregará parte da súa fortuna na construción e explotación do Balneario de Cabreiroá (Verín), na apertura da liña de autobuses Verín-Vigo e mesmo na promoción, con ánimo lucrativo, de numerosos edificios de vivendas no ensanche de Vigo.

Outro caso notable é de Manuel Losada Carrara², enriquecido en Cuba. Retornado a Vigo funda na década dos dez deste século a “Compañía General Gallega de Electricidad”, a “Compañía de Tranvías Eléctricos de Vigo” e a “Vidriería Gallega”. Tamén é significativa a experiencia de Eloy Domínguez Veiga, nacido na Garda en 1885 e emigrado en 1920 a Manises (Valencia) onde traballa na afamada fábrica de cerámica da localidade. Retorna xubilado a Catoira e aquí levanta a fábrica de gres cerámico que aínda hoxe está operativa.

Sen dúbida a máis curiosa destas experiencias é a de Manuel Lemos. Este nativo da Ramallosa (Nigrán) unha vez retornado de Bos Aires acomete a construción dunha cidade balnearia na Praia de Lourido (Nigrán) a seme-

---

¹ Este edificio alberga actualmente a *Escola de Gaitas de Ortigueira*.

² Losada construíu e donou ó seu Gondomar natal unha ampla praza, coidadosamente axardinada, situada fronte ó consistorio da vila.

llanza das existentes no esteiro do Plata na Arxentina. Conseguirá rebautizar a praia pontevedresa co simbólico topónimo de *Playa América*, co que hoxe é amplamente coñecida, pero no momento do seu pasamento, ocorrido en 1946, da cidade balnearia só construíra uns poucos *chalés*, unha capela e a avenida na que hoxe malvive un busto do peculiar urbanista.

As arquitecturas residenciais dos indianos configuraron espazos urbanos singulares en vilas e cidades de Galicia. Arriba, á esquerda, Ribadeo; á dereita, Pontecaldelas. Vilas e cidades agradecidas ás patrias de adopción deixarán constancia do seu agarimo en mil formas, por exemplo bautizando co seu nome algunha importante vía urbana. Na imaxe da dereita, unha artística placa, colocada nos anos vinte nunha rúa da Garda, adicada á República Dominicana.

Sendo Vigo o porto que rexistra o meirande tránsito de emigrantes dos do conxunto do estado, sorprende que aínda estea por estudar a contribución desta circunstancia no desenvolvemento da cidade. Aquí non nos cabe máis que conxectural que o tránsito entre 1887 e 1913 de 502.934 emigrantes (segundo cifras oficiais) polo seu porto debeu supoñer máis dunha oportunidade de negocio. Así o pensan moitos, entre eles Manuel Veiga¹, quen no artigo "Vigo, capital galega da emigración" indica:

Para un sector da burguesía viguesa a emigración foi un negocio, incluso o seu máis importante negocio. Lembremos simbolicamente que os fundadores de Faro de Vigo eran consignatarios e que durante anos o decano da prensa española viviu dos anuncios das compañías de navegación que trasladaban aos emigrantes a América.

máis adiante confirmaranos as súas (e as nosas) sospeitas con outras hipóteses nos seguintes termos:

...loxicamente o negocio da emigración redundou en beneficios para a cidade que viu nacer no ano 1900 o Banco de Vigo e que urbanisticamente lle proporcionaron a parte máis significativa da súa fisonomía actual.

A CASA DO AMERICANO

A acumulación das forzas e tensións que o galego capta en sudamérica terán tamén a súa inevitable incidencia na casa labrega, de sorte que o período de entreséculos vains deparar outro dos momentos históricos que conformaron esta tipoloxía.

Comprobamos, unha vez máis que os recursos económicos e ideolóxicos importados polos nosos emigrados estarán detrás desta mutación.

O noso emigrante, retornado por regra xeral das grandes cidades sudamericanas, traerá consigo conceptos de hi-xiene, de confort e de intimidade diferentes dos da Galicia rural.

Na nova casa que o retornado levanta na súa aldea natal ten lugar unha reestructuración, baseada na aplicación destes novidosos conceptos, co obxectivo de modificar unhas condicións de habitabilidade que agora se consideran obsoletas.

Sufrirán esta reestructuración o gando e o fume. O gando, unha intrusión con trescentos anos de historia e o fume, que tradicionalmente ennegrecía a vivenda labrega agora, controlados², serán definitivamente afastados

A casa do *americano* distánciase en color, forma e composición da vernácula. Arriba, casa en Adelán, Alfóz. Abaixo, outra entremezclada co caserío de Vilachá, Monfero.

¹ VEIGA, M. Vigo, capital galega da emigración. *A Nosa Terra* (22-10-1998).

² Isto será posible coa introducción na casa da cocíña compacta (popularmente chamada *bilbaína*, en razón da súa orixe) e do alumado eléctrico, que reemplazarán á lareira de campá aberta e ó alumado por quinqués.

da vivenda labrega.

Doutra parte, uns renovados sentidos da intimidade¹ e da hixiene, tamén desencadeados pola experiencia americana, provocarán o fraccionamento da área de durmir da vella casa en cuartos independentes, para cada parella ou sexo da familia e a instalación do cuarto de baño ó que se prove de auga encanada, novidades estas que revolucionarán hábitos hixiénicos seculares.

Mais a transformación agora non se limita ós aspectos tecnolóxicos e funcionais da vivenda. Tamén a configuración formal da tipoloxía hase ver fondamente alterada. Será a consecuencia da aplicación de novos criterios compositivos fundados, por vez primeira, no ordenamento xeométrico² dos alzados do edificio e na utilización da cor, cousas ambas insólitas deica aquel tempo na arquitectura popular de Galicia e que nos vinculan directamente cos invariantes estéticos da arquitectura vernácula sudamericana³.

A CASA DO GALEGO EN AMÉRICA

A vivenda individual é un sinal de identidade. A este respecto cómpre lembrar que non poucos pobos emigrados tenderon a reproducir na diáspora as formas das súas vivendas vernáculas, incluso sobrepoñéndose ás dificul-

Na foto, casa da vila de Manatí (Cuba) na que o actual presidente da Xunta don Manuel Fraga viviu a súa experiencia migratoria na década dos vinte.
[Foto: Rigo Senarega, *La Voz de Galicia* (30-8-1998)]

¹ Estes cambios xa se tiñan dado nas arquitecturas populares doutros países de Europa. Carlos Flores en *Arquitectura popular española*, p. 427 indícanos que "el desarrollo del sentido de la vida privada [...] el retiro voluntario de la vida en común y de los intereses comunes de los propios compañeros. Dormir en privado; comer en privado; ritos religiosos y sociales en privado. Esto, que se produjo conjuntamente con la definición y separación de las funciones, se extendió en la Francia del siglo XVII hasta la cocina".

² Tradicionalmente as aberturas da casa eran proxectadas de dentro para fóra, en función exclusivamente das necesidades, sen preocupación esteticista. Así pois o submetimento a regras xeométricas está demostrando unha "vontade de forma".

³ A este respecto asumimos o que di Chueca Goitia en *Arquitectura del siglo XVIII. Historia Universal del Arte Hispánico*. Madrid, Espasa, 1957, p. 14: "Es muy difícil desarraigar los usos y las costumbres de un país solo por el prurito de imitar lo otro [...]. Así vemos que lo primero que se adopta de una arquitectura extranjera es la decoración, lo externo, lo superficial, lo que queda a flor de piel. Mas variar la estructura, la distribución de los edificios, las prácticas constructivas y tantas cosas más que pertenecen a la tradición es ya mucho más difícil".

tades materiais ou climáticas locais. Velaí os exemplos dos galeses emigrados na Patagonia¹; dos luxemburgueses² e belgas³ afincados nas grandes chairas dos USA ou dos alemáns residentes na colonia Tovar, preto de Caracas. Mencionamos tamén ás innumerables *China Town* que os chineses teñen levantado en tódalas grandes cidades do mundo -dende Melbourne a Londres- onde se asentán. Nas colonias de emigrantes, segregadas do seu entorno, os naturais de cadansúa orixe reproducen as formas das arquitecturas e incluso a morfoloxía do hábitat nativo evidenciando así os mecanismos de autoprotección ante o desarraigo.

Entre os emigrados galegos non coñecemos esta querencia, manifestada eso si na conservación doutros trazos culturais: lingua, costumes, folclore, tradicións, gastronomía, etc.

Entendemos que este fenómeno debe ser obxecto dunha investigación específica, aínda pendente.

A QUINTA INDIANA

As transformacións da casa labrega anteriormente referidas acadarán cotas extremas nun singular produto arquitectónico propio do primeiro tercio do século XX. Trátase da quinta indiana, unha variante da vivenda rural adscrita ós retornados de maior poder adquisitivo.

O carácter suntuario da quinta esplicitarase no seu sobredimensionamento e na utilización de materiais de construción excepcionais tales como madeiras exóticas brasileiras, azulexos portugueses, carpinterías de ferro colado, etc.

Estilisticamente a quinta indiana en Galicia amosa unha ampla gama de respostas, encadradas todas dentro dun amplo eclecticismo no que parecen imperar os delirios individuais dos promotores por riba doutras consideracións. Característica común a todas estas construcións é seren representativas do status alcanzado polo seu

Arriba: igrexa construída en 1880 pola colonia de emigrados luxemburgueses en New Riegel, Ohio, EE. UU. Imaxe baixada de www.igdleo.lu. Foto de Jean Ensch

Abaixo: imaxe da igrexa da vila de Riegel, Luxemburgo; foi baixada de members.aol.com/setfriegel/friegel

¹ Boa parte da Patagonia foi colonizada a mediados do século XIX por inmigrantes galeses, que fundaron tres colonias: Puerto Madryn, Trelew e Rawson, a capital da actual provincia de Chubut

² En Luxemburgo a arquitectura construída polos emigrados alén das fronteiras do país goza de recoñecemento público. A páxina web do Instituto Gran Ducal [www.igd-leo.lu] mostra numerosos exemplos de edificios e aldeas construídas polos naturais deste país nos Estados Unidos de Norteamérica, como por exemplo a vila de san Donatus, no condado de Jackson, Idaho.

³ V. Town Belgium no condado de Ouzankee en Wisconsin.

propietario na súa aventura na diáspora e a resolta superación da paupérrima condición de partida.

O empeño por singularizar o edificio con frecuencia chegará tamén ó seu entorno. Aquí un xardín plantado de especies ornamentais, ás veces de orixe ultramariña, subliña a opulencia dun propietario que non precisa alimentarse do que cultiva.

Este tipo de vivenda non se estende por toda Galicia. A súa localización -aínda por estudar- redúcese a áreas moi concretas: a rasa cantábrica, a península de Ares - Mugardos e as bisbarras de Baiona, A Garda e Pontecaldelas. Detectamos concentracións puntuais de quintas indianas nas vilas de Pontecaldelas, Ribadeo e A Garda, onde configuran singulares sectores urbanos.

A falta dun estudio que explique a súa distribución en Galicia aceptamos, por estimalos certos, os argumentos sostidos por Ramón Villares¹ ó analizar a localización das construcións escolares sufragadas por emigrados e indianos:

Escolas e xornais sufragados por emigrantes sitúanse naquelas comarcas onde non tiña moita relevancia o problema foral, de modo que as máis das remesas chegadas de América puideron ter este destino alternativo. No centro e no sur do territorio de Galicia, as remesas da emigración foron destinadas a cubrir necesidades derivadas dunha peculiar estrutura da propiedade, onde a consecución dun protagonismo histórico por parte dos campesiños tivo que ser pagado coas suores dos seus irmáns emigrados.

A quinta indiana representará por tanto a materialización dos excedentes económicos unha vez satisfeitas as necesidades vitais e a actividade muníفة do seu promotor.

Introducimos aquí unha cita de Eugenio Carré Aldao², que malia a súa extensión, estimamos necesaria para describir o papel que o indiano xogaba no seu medio naquelas datas:

[referíndose ós indianos de San Cosme de Barreiros (Barreiros)] ...son muchos los naturales del país que habiendo emigrado, en muy temprana edad, a las repúblicas americanas, lograron allende los mares, en fuerza de trabajo y de constancia, labrarse una fortuna que les permitiera volver a la tierra nativa a pasar los últimos años de su vida, rodeados por las mismas brisas que les acariciaron en su infancia y cobijados por la misma humilde iglesia en que aprendieron a sentir a Dios. Primero fueron los escasos ahorros, trabajosamente allegados y remitidos a los ancianos padres para comprar o desembargar el pedazo de terreno que les daba sustento; después fue el puñado de pesos para ensanchar la humilde heredad o adquirir nuevas *leiras* o *cortiñas*; más tarde el giro o la letra para remendar la pobre casuca aldeana y adecerarla para el día en que el ausente viniese a dar *una vuelta* a su país y abrazar a sus progenitores; y, al fin, el retorno definitivo del indiano, que no obstante haber vivido casi exclu-

Villa Borinquen, A Garda.

A singularidade da casa dun retornado do Porto Rico expresada con técnicas case publicitarias.

¹ VILLARES PAZ, R. *Figuras da nación*, p. 240.

² CARRÉ ALDAO, E. En *Geografía General del Reino de Galicia*. t. II, p. 703

sivamente para el trabajo, *ha visto mundo* y sabe como se vive y se disfruta de lo bien ganado y a tanta costa adquirido. Y entonces no se satisface ya con la vieja casa paterna, ni con el terreno mezquino y escaso de otros días. Compra en sitio pintoresco una buena heredad, y alza en ella su *chalet* o su casa de campo, y allí vive, descansando de las pretéritas andanzas, recogiendo a borbotones en sus ojos la luz y en sus pulmones el aire embalsamado del terruño.

Mais a figura e as accións do indiano espertaban sentimentos encontrados. Velaí, a modo de exemplo, o expresado no artigo “O que todo galego ten que saber” que, sen rúbrica, se publica o primeiro de decembro de 1926 en *A Nosa Terra*:

O galego sole terse en pouco [...] d'eiquí a xenofilia en total-as súas formas, dende a sua escesiva estimanza pr'os forasteiros ... ata a adoución do castelán e dos estilos d'América no vestido e na arquitectura das casas.

ARQUITECTOS E INDIANOS

A participación do arquitecto na construción dos edificios públicos cos que os indianos ou as “Sociedades” obsequiaban ás súas comunidades natais foi moi reducida. Na construción das quintas indianas a presenza do arquitecto será igualmente anecdótica, tal como nos refire Covadonga Álvarez Quintana no seu colosal estudio¹. As máis das veces o proxecto residencial do indiano será deseñado por mestres de obra que mesturando modelos alleos con outros tomados no entorno da obra levantarán as eclécticas arquitecturas das quintas indianas.

Nos contados casos nos que intervén un arquitecto no deseño dalgunha destas mansións descubrimos arquitecturas que buscan o protagonismo recorrendo ó uso de linguaxes vangardistas² ou mesmo empregando as máis avanzadas e novidosas tecnoloxías do momento.

Como exemplo do que levamos dito expoñemos o caso protagonizado polos irmáns Juan e Pedro Moreno Ulloa.

A Torre dos Moreno, levantada en Ribadeo en 1915, contou cun dos primeiros ascensores de Galicia.

¹ Álvarez Quintana, C. en *Indianos y Arquitectura en Asturias: 1870 - 1930*, t. II, p. 405 - 498 manifesta que tan só cento setenta e cinco das máis de mil seiscentas obras de orixe indiana por ela catalogadas en Asturias (excluíndo as obras de clara adscrición enxeñeiril) están vinculadas á autoría dun arquitecto.

² Debemos entender o calificativo “vangardista” aplicado nun ámbito estritamente local. De feito as arquitectura vangardistas de calquera das vilas da Galicia rural de comezos de século non poderían calificarse como tales en relación coas que se estaban a producir noutros puntos de Europa ou mesmo nas cidades costeiras de Galicia.

Estes *indianos* levantan en 1915, no centro de Ribadeo unha fastuosa residencia, aínda hoxe coñecida como Torre dos Moreno¹. Neste edificio a ruptura coas arquitecturas do seu medio non se limita á inserción dunha obra de estilo modernista no casco medieval da vila. A súa rabiosa contemporaneidade maniféstase en toda a súa intensidade no vistoso e innecesario ascensor e na construción, por vez primeira na vila, dunha estrutura de formigón armado.

---

¹ O proxecto é do arquitecto asturiano Julian García Núñez e do enxeñeiro Ángel Ardem.

AS MIGRACIÓNS DA GUERRA CIVIL

A crise económica mundial de 1929 fai minguar notablemente os movementos de poboación entre Galicia e América que chegarán mesmo a deterse en 1936, por prohibición governativa, como consecuencia da Guerra Civil. Os movementos poboacionais que a contenda provoca en Galicia serán de reducida intensidade, debido á brevidade dos episodios bélicos nesta terra. Aínda así o seu impacto cultural resulta significativo.

Analizamos en primeiro lugar os feitos desenvolto por un curioso colectivo. Trátase do dos soldados de orixe marroquina e relixión musulmana pertencentes ó exército nacionalista.

Unha masa de sesenta mil individuos, parte da cal chega a Galicia para convalecer das feridas da guerra en establecementos situados na retagarda do fronte. Aquí foron concentrados no Hospital militar da Coruña e no Balneario de Guitiriz.

Do seu paso por ambas poboacións queda constancia en sendas construcións, levantadas para o servizo dunha comunidade que loitou mercenariamente ó servizo dun dos bandos nunha guerra que lles era allea. Estas son o cemiterio mouro da Coruña, situado á beira do mar nas inmediacións da praia de San Amaro e dunha pequena mesquita, perdida dentro da mesta fraga do balneario de Guitiriz.

Estas curiosas arquitecturas, hoxe en estado de abandono, caracterízanse polo seu elocuente, case caricaturesco, aspecto mourisco.

Máis dramáticas serán as circunstancias para os vencidos, un colectivo, formado por un nunca cuantificado pero representativo número de galegos que agora debe iniciar o exilio.

Os exiliados instaláranse nos países do cono sur e en México, onde os nosos emigrados acollerán ós recen chegados que reactivan a vida cultural e social da diáspora galaica.

A constitución en 1944 en Montevideo do *Consello da Galiza* revela ben claramente o alto nivel organizativo destas xentes.

AS MIGRACIÓNS CONTEMPORÁNEAS

En 1946 levántase a prohibición da emigración, cun dobre obxectivo. Por unha banda pretenderíase contrarrestar a influencia das xentes do exilio na colectividade galaica e frear a proxección internacional das súas reivindicacións e actividades e por outro aliviar a precaria situación na que a economía estatal queda sumida trala Guerra Civil e da que non consegue saír por mor do bloqueo internacional ó que é sometido o estado franquista.

Un patio da mesquita do balneario de Guitiriz

FRIAS

AXENCIA GALEGA DE TURISMO

Viaxe a Hespaña no barco que desexe pras festas de Santiago

IDA E VOLTA, 10 % DE DESCONTO

CHAMADAS CON DATA FIXA DE EMBARCO

VENEZUELA 1016 — T. E. 37 - 4628 — BUENOS AIRES

A progresiva sofisticación dos medios de transporte tornará segura e económica a viaxe. Deste xeito popularízanse os desprazamentos internacionais o que vai potenciar os intercambios entre as dúas marxes do Atlántico. Aquí reproducimos unha inserción publicitaria -das moitas que se publicarán- aparecida durante 1956 na revista Galicia emigrante, editada en Bos Aires.

O colofón das actividades dos exiliados e dos emigrados na posguerra terá lugar en Bos Aires en 1956. Nesa data ten lugar, a iniciativa do Consello da Galiza o reivindicativo *I Congreso da Emigración*. Terá a súa réplica oficial no *Congreso de la Emigración Española a Ultramar*, organizado polo nacente Instituto Español de Emigración, celebrado en 1959 en Madrid. Neste mesmo ano a apertura en París dun Centro Galego apunta a importancia que acada xa a emigración a un novo destino: a Europa rica.

32. VIGO — Emigrantes embarcando.

Os movementos migratorios cara a América e Europa manifestan peculiaridades que os diferencian notablemente. Na imaxe da esquerda, emigrados embarcando cara Cuba no porto de Vigo, na década dos dez. Na foto da dereita un grupo de expatriados en Suíza desembarcan no aeroporto da Coruña para pasar en Galicia as vacacións do Nadal de 1974 [Foto tomada de Os españois tamén fomos emigrantes].

De agora en diante asistiremos ó progresivo devalar da colectividade galaica en Sudamérica. En tanto esto sucede medrará imparabilmente o fluxo migratorio cara a Europa e tamén cara as áreas industriais do Estado Español e mesmo a destinos distantes. Neste sentido a incautación en 1961 polo goberno cubano do histórico Centro Galego da Habana, deixando na rúa ós seus 52.000 asociados pode ser visto como o primeiro signo duns tempos nos que a chegada das emisións de televisión á Coruña e dalí a toda Galicia será o limiar dunha nova etapa. Unha etapa na que ás vías de transculturización tradicionais, vencelladas de sempre cos fluxos migratorios, sumaranse outras, novidosas e extremadamente potentes.

A crise económica mundial de 1973 e o estado de inestabilidade política que se instala en Sudamérica poñen fin á epopea migratoria galega cara ás antigas Indias. A partir deste momento iníciase o retorno para uns e a integración definitiva para o resto. A variación dos destinos migratorios, acaecida na década dos sesenta lése na xeografía que definen as aperturas dos novos Centros Galegos: Londres (1964), Xenebra (1967), Valencia (1964), Ermua (1968) e Montreal (1970). Entre tanto diversos parámetros¹ confirman o esmorecemento imparable da nosa colonia en América do Sur.

O fluxo migratorio cara a Europa caracteriza á década dos sesenta e setenta, acadando o seu máximo en 1977. Nesta data a nosa colonia en Europa está formada xa por 350.000 paisanos².

EUROPA E AMÉRICA. DOUS MUNDO E DÚAS DIÁSPORAS

As circunstancias que os nosos emigrados coñecerán en Europa diferirán radicalmente das que os seus antergos experimentaran en Sudamérica unhas décadas atrás. En consecuencia, as demandas vitais destas xentes, de entre as que é prioritaria a de construción da propia vivenda, manifestaranse de moi diferentes formas segundo a procedencia dos emigrados.

Nestas páxinas temos descrito á emigración galega nas indias como a dun colectivo que preferirá asentarse nas grandes cidades sudamericanas, fuxindo dos inhóspitos interiores de países aínda daquela mal estruturados. Nesos países, carentes de sector público, o galego botará a andar as institucións colectivas que o estado non lle facilita, conseguindo formar potentes asociacións que a xeito de estados dentro do estado, articularán e enriquecerán a vida da colectividade na nosa diáspora.

As circunstancias dos nosos emigrados foron moi diferentes en Europa e en América. Na imaxe superior: barracón onde eran aloxados os traballadores españois dunha fábrica en Kassel (Alemaña), 1973. Imaxe inferior: Hospital Benéfico do Centro Galego da Habana (1943). Fotografías tomadas, respectivamente de: Archivo fotográfico de la Emigración Española en Europa da Fundación Primero de Mayo e, de González Tosar, *O moi ilustre Centro Galego da Habana*, en: *Galicia e América*, p.144

¹ En 1974 só o 26% dos 100.000 socios do Centro Galego de Bos Aires nacera en Galicia.

² Naquel momento na cidade de Vigo, a meirande de Galicia, residían 150.000 persoas.

Paradoxicamente na Europa rica a tutela estatal nos sectores formativo, asistencial, laboral, etc., voltérase en contra do emigrante, quen agora non encontra máis motivos para reunirse cos seus que os do mero lecer. Así as cousas a comunidade galaica en Europa, espallada por un continente moi urbanizado, sen institucións propias sólidas será incapaz de afrontar con éxito a integración en países de lingua, relixión e costumes distantes. Deste modo o noso emigrado na Europa rica non chega a adaptarse á nova realidade, derivando esto nunha aguda crise na que, rexeitando a realidade do país de destino e recoñecendo as chatas da súa terra natal, quedará orfo de referentes, a modo de cidadán de ningures.

Diante da fractura antes referida o individuo deféndese coa creación dun mundo propio. Un mundo nacido da amalgama de compoñentes tomadas no país de destino na emigración con outras que persisten do substrato de orixe, ambas recreadas pola inventiva persoal e enriquecidas con imaxes tomadas das máis dispares fontes¹.

A CASA DO RETORNADO DE EUROPA

A casa, obxecto sensible como poucos ós cambios sociolóxicos, acusará unha vez máis as tensións e forzas desencadeadas pola mutación de modos, costumes, crenzas e gustos derivadas da vivencia migratoria na Europa. A vivenda do emigrante retornado de Europa distanciarase da casa labrega tradicional, da casa do americano e tamén das arquitecturas vernáculas dos países de destino na emigración.

A brusca transformación que afecta agora a casa labrega acusarase tanto espacial como funcionalmente.

Formalmente a nova vivenda caracterizarase pola busca da súa condición de obxecto único.

Esta intención basearase principalmente na fragmentación volumétrica do edificio, circunstancia que se reforza a medio da utilización da cor. Igual obxectivo descubrimos detrás dos máis frecuentes invariantes destas novas arquitecturas: partición da cuberta, exteriorización das escaleiras, disposición abundosa de balcóns nas fachadas e incremento deica a temeridade da lonxitude dos corpos voados.

Pero sen dúbida a meirande novidade do momento constitúea a transformación da vivenda en célula residencial, superando a súa tradicional condición de unidade básica da empresa familiar agraria xa que agora nela, malia emprazarse no medio rural, ningún dos seus ocupantes vivirá en exclusiva do cultivo da terra ou da crianza dos animais.

A permeabilidade dos nosos emigrados cara ás arquitecturas dos países que os recibiron demostrase sempre escasa. Na imaxe, fachada da Casa de Galicia en París.

¹ Falamos aquí das aportadas polos medios de comunicación e das novidades que os nosos emigrantes poden recibir na súa convivencia nos seus destinos con emigrantes doutras realidades por exemplo turcos, italianos ou portugueses.

Esto é, a vivenda, entendida como unidade de produción na que toda a familia se implicaba na sacrificada batalla da subsistencia convértese en unidade de aloxamento dun conxunto de persoas pertencentes á mesma familia pero independentes entre si.

OS EMIGRANTES NA CONSTRUCCIÓN DA CIDADE CONTEMPORÁNEA

As maiores saídas de emigrantes cara ó estranxeiro rexístranse na década 1965 - 1975. Paradoxicamente estes movementos, que despoboan a Galicia rural coinciden co máis importante crecemento poboacional rexistrado na historia das cidades e vilas de Galicia que agora coñecen unha manifesta expansión urbanística, traducida no incremento vertixinoso dos seus padróns e parques inmobiliarios.

Este raro fenómeno caracteriza ás migracións contemporáneas de Galicia e como tal merece atención.

Dunha parte o incremento poboacional das máis importantes cidades explícase na querencia dos emigrantes retornados por instalarse en poboacións con equivalente urbano xa que nelas poderá desenvolver algún tipo de actividade laboral tralo asentamento definitivo en Galicia. Noutros casos o retornado preferirá instalarse máis cerca da súa aldea natal, escollendo daquela como lugar de residencia -e por idéntico motivo que ó do emigrante retornado á cidade- a entidade de poboación cabeza da comarca. As manifestas dificultades para retornar¹ definitivamente provocarán que na realidade en moitos casos as vivendas que o emigrante adquire sexan ocupadas de forma esporádica, restrinxíndose o seu uso ós períodos de vacacións do emigrante.

Nas grandes cidades a década anteriormente sinalada caracterízase pola expansión dos barrios. Así na Coruña, Vigo e en Ourense medran novas barriadas en torno a rúas con denominacións tan significativas como Venezuela, Bolívar, Caracas, Barcelona ou mesmo ó longo de estradas que chegaron a converterse en avenidas antes sequera de ter sido bautizadas, tal é o caso do da Travesía de Vigo.

Pero na procura de simbolismos urbanísticos dificilmente podemos encontrar outro máis significativo que o que se deduce, por exemplo, do irmanamento de Santa Comba -pequena vila da Galicia profunda, cun censo de a penas 2.200 habitantes- coa metropolitana e universal Río de Xaneiro.

A presenza dos *venezolanos* palpita, entre outros lugares, nos balcóns e tamén en moitos dos rótulos dos barrios contemporáneos de Vigo. Na imaxe edificio *Maracaibo* e cafetería do seu mesmo nome na Praza de Compostela.

¹ Entre as causas que impiden o retorno dos emigrantes algunhas das máis citadas polos estudiosos son: necesidade de permanecer no exilio económico para producir máis recursos crematísticos, desexo de permanecer na terra onde afincan os fillos, dificultades para o remate do negocio inciado no estranxeiro...

CADRO 1	POBOACIÓN RESIDENTE (DE FEITO) EN DIVERSAS CIRCUNSCRICIÓNS GALEGAS					
	1970		1981			
	Valor absoluto	Valor relativo	Valor absoluto	Valor relativo	Valor absoluto	Valor relativo
Galicia (conxunto)	2.583.674	100	2.753.836	107	2.720.445	105
Vigo	197.144	100	258.724	131	276.573	140
Carballiño	9.662	100	10.942	113	10.886	113
Santa Comba	11.492	100	11.385	99	11.206	96

CADRO 2		VIVENDAS OCUPADAS E DESOCUPADAS EN DIVERSAS POBOACIÓNS GALEGAS					
		1970		1981		1991	
		Valor absoluto	Valor relativo	Valor absoluto	Valor relativo	Valor absoluto	Valor relativo
Vigo	existentes	57.350	100	89.252	156	100.806	176
	desocupadas	48.910	100	71.756	147	78.744	161
Carballiño	existentes	3.328	100	5.320	160	6.484	195
	desocupadas	2.925	100	4.349	149	3.582	122
Santa Comba	existentes	2.691	100	3.563	132	4.170	155
	desocupadas	2.558	100	2.545	100	2.653	104

Vistas da vila de Avión. En primeiro lugar vemos o que resta do vello Avión, unha entidade conformada por edificacións illadas, espalladas sen orde aparente pola topografía. Na seguinte imaxe vemos a área de Avión onde se emprazan as vivendas levantadas polos *mexicanos*. Neste caso a imaxe do hábitat desenvólvese de acordo cunha pauta urbanística propia dunha sofisticada cidade xardín.

En Avión, cabeceira do concello ourensán do mesmo nome, protagonizan a imaxe da vila actual un significativo número de suntuosas vivendas unifamiliares, caracterizadas por estar desocupadas grande parte do ano. Destacan estas construcións de entre as do modesto casarío da vella aldea polo súa amplitude, polo exotismo e o luxo dos seus materiais de construción e polo seus coidados xardíns. A razón desta situación, xa estudada¹, ten un diagnóstico claro, do que aquí traemos as súas conclusións:

La liquidez monetaria comenzó a aumentar como consecuencia de las más o menos afortunadas aventuras económicas americanas, pero Orense no fue nunca considerada un lugar idóneo para invertir, sino, como mucho, para consumir en gastos suntuarios e improductivos. Quizás el factor de emulación de las antiguas clases terratenientes derivó la posible inversión en construcción de señoriales mansiones.

A presenza de sete oficinas bancarias nun núcleo de a penas 661 habitantes (1981) confírmalos o arriba descrito, revelándonos a prosperidade dunha comunidade que aínda vive de a cabalo entre a pequena vila e a xigantesca cidade de México.

Especial atención merécenos tamén a vila de Burela onde o impacto urbanístico das migracións resulta de certo singular.

A singularidade de Burela ven doutra particularidade. Aquí os inmigrantes non son unicamente galegos retornados. A vila cantábrica na que en 1970 vivían 1.800 persoas verá multiplicarse o seu censo deica os 4.200 habitantes en 1981 acusando un espectacular incremento do 230%. Tan excepcional crecemento está provocado pola construción e posta en marcha en San Cibrao (Cervo) dunha planta productora de alumina e aluminio, unha xigantesca industria de enclave que aínda en fase de construción atrae xa a numerosos inmigrantes, entre eles a varios centenares de cidadáns de Cabo Verde.

Hoxe, transcorridas máis de dúas décadas daquel momento, a comunidade africana -os *morenos*- segundo a denominación local, está totalmente integrada na vila, hoxe xa unha pequena cidade de 8.000 habitantes dos que un 50% deles levan residindo na vila menos de dez anos.

Así naceu unha pequena cidade, na que a súa feble identidade queda patente nas arquitecturas anónimas, de estética uniforme que levantaron os seus moradores.

---

¹ La emigración en la provincia de Orense : el retorno y sus perspectivas, p. 12.

GALICIA E EUROPA

A crise económica de 1973 pon freo á epopea migratoria galega. As medidas de axuste económico instauradas en Europa e a desintegración das economías nacionais de moitos dos tradicionais destinos migratorios en Sudamérica retraerán a entrada de máis inmigrantes e incluso provocarán a expulsión, máis ou menos velada dos xa admitidos.

Nestas circunstancias tan só aqueles emigrados que mantiñan unha situación laboral e familiar estable conseguirán permanecer nos países nos que se asentaran, desencadeándose o retorno¹ daqueles dos nosos homes e mulleres que xa cumpriran os obxectivos que os levaran a marchar.

Andando o tempo diversas circunstancias virán transformar o mapa político europeo, protagonizado pola Comunidade Económica Europea dende a súa constitución en 1959. A este ente adhírese o estado español en 1985. Seis anos máis tarde os membros da Comunidade acordan establecer a libre circulación dos seus traballadores dentro do territorio comunitario e no 1992 estas medidas, nun principio de alcance estritamente económico, acadarán xa relevancia política. Agora a Comunidade Económica Europea a medio do tratado de Maastricht devén en Unión Europea, é dicir nunha organización superestatal dotada de certas características políticas² propias dos estados organizados. A unificación das estruturas militares dos países de Europa, feito que se produce case simultaneamente, vén de amparar o que xa pode ser visto como acto fundacional dunha entidade supranacional e multicultural.

Galicia e a súa diáspora vese directamente implicada neste novidoso marco xa que o país queda integrado de cheo nas novas estruturas territoriais e políticas. A resultas desto os cidadáns galegos, independentemente do lugar de Europa no que circunstancialmente se atopen, estarán afectos por unha única cidadanía, a europea, cos seus dereitos e obrigas.

Na vida cotiá esta circunstancia suporá para os nosos emigrados afincados en Europa a retirada do calificativo "emigrante" que os acompañou sempre. Agora os nosos homes e mulleres acadan a condición de "traballadores desprazados", gozando en calquera dos quince estados da Unión Europea dos mesmos dereitos e deberes que na súa terra nai.

---

¹ No decenio 1987-1997 teñen retornado a Galicia un total de 62.789 galegos residentes no exterior.

² Ausencia de fronteiras interiores a tódolos efectos; unidade monetaria; tribunal de xustiza, banco central e parlamento único; capitalidade, bandeira e himno propio, etc.

A EMIGRACIÓN DOS CAPITAIS

A Unión Europea protagonizará de agora en diante as achegas diñeirarias foráneas que chegan a Galicia, eclipsando coa súa amplitude e impacto ás remesas que aínda seguen a enviar os emigrados. Estas contribucións económicas van vir canalizadas a través dun instrumento denominado FEDER (acrónimo de Fondo Europeo para o Desenvolvemento Rexional), establecido pola Comunidade Económica Europea en 1975. Nútrese o FEDER dunha partida económica dos orzamentos da Unión Europea destinada especificamente a corrixir os desequilibrios rexionais no interior da Unión, formada por contribucións proporcionais de cada un dos seus membros. A distribución realízase por unha comisión plural que identifica as áreas territoriais que dispoñen dun *poder de compra*¹ inferior á media europea e asígnalle os recursos precisos para a execución de proxectos (xeralmente refírense á creación de infraestructuras e á dotación de equipamentos) motores de desenvolvemento.

Galicia, unha rexión europea que dispón dun *poder de compra* equivalente ó 61% da media europea² beneficiase amplamente da participación económica europea que ten inxectado cada día, dende 1993 a hoxe, no sistema económico deste país unha media de cento cincuenta millóns de pesetas.

Así as cousas Galicia, que iniciara o século dotándose de infraestructuras e equipamentos gracias ós recursos monetarios achegados dende Sudamérica faino, no cabo do século, cos recursos agora achegados da Europa rica.

Entre tanto dende América do Sur o que resta da colonia galega, comesta polas crises políticas e financeiras e acosada pola senectude pasiva de grande parte dos seus efectivos, demanda o auxilio da terra nai³. Diante desta situación o goberno galego inicia en 1992 os envíos de axuda humanitaria. Nun primeiro momento aténdense as demandas da colectividade galaica afincada en Cuba, un colectivo particularmente erosionado pola crise de modo que é incapaz de soste sequera a pequena parte do vello edificio do Centro Galego que acaba de devolverlle⁴ o goberno cubano.

En dezanove expedicións, saídas de Galicia cara a illa antillana entre 1992 e 1995, embárcanse “300 toneladas

---

¹ *Poder de compra* é un parámetro que pondera factores tales como o PIB, a renda per cápita, a taxa de desemprego, etc.

² Son datos de 1993

³ Unha das últimas peticións deste tipo, da que se fai eco a prensa galega [maio de 1999], é a da Sociedad Hijos del Ayuntamiento de Cospeito (fundada en 1928) que require urxentemente 70.000 *dólares americanos* para gastos perentorios.

⁴ Lembramos aquí que o vello edificio do Centro Galego fora incautado polo goberno revolucionario cubano en 1961.

de produtos alimenticios enlatados y medicinas, así como outros artigos que pueden ser de utilidade para apoiar a la colectividade gallega, como material escolar, útiles de aseo o ropa...”¹.

Mais os envíos humanitarios non se circunscriben a Cuba. As accións de apoio á colectividade galaica en Sudamérica sucédense de forma que na década dos noventa fanse familiares as imaxes de conselleiros do goberno galego, alcaldes e persoeiros varios viaxando á Galicia da diáspora para entregarlles todo tipo de mercadorías, dende autobuses de terceira man, lapis ou alimentos enlatados a apósitos para equipar quirófanos en calquera sanatorio escanastrado dalgún dos vellos centros galegos americanos.

GALICIA, TERRA DE INMIGRANTES

Galicia, cun 35% da súa poboación² residindo alén das súas fronteiras vén de ser escollida -no devalar do século XX- como patria de adopción para xentes doutras terras.

Falamos dun grupo, reducido pero que medra imparablemente³ e que se caracteriza pola súa heteroxeneidade tanto racial e cultural como económica⁴.

---

¹ Noticia publicada no xornal *Galicia en el mundo* o día nove de xaneiro de 1996. Este xornal, subvencionado polo goberno galego distribúese entre a colonia galega espallada polo mundo.

² Según datos censuais oficiais, actualizados para as eleccións municipais do 13 de xuño de 1999, teñen a consideración legal de galego 4.109.288 perosas. Delas residen en Galicia 2.705.688, é dicir, un 65% do total. No resto do estado están empadronados 625.000 (é dicir, un 16%), no resto de Europa residen 219.500 galegos (un 5%); en América viven 554.100 (que equivalen a un 13% do total) e noutros continentes rexístranse uns 5.000 individuos, isto é, o 1% do total.

³ A principios da década dos oitenta a dimensión deste colectivo era insignificante. En 1997, segundo recuento realizado polo Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales sumaba apenas 17.400 efectivos. Nun só ano incrementábase ata os 20.600 segundo as mesmas fontes ou a 40.000 segunda estimación (que inclúe ós ilegais), realizada pola organización non gubernamental galega Ecos do Sur.

⁴ Xeograficamente os inmigrantes chegados a Galicia proceden fundamentalmente de Arxentina, Cabo Verde, Portugal, República Dominicana, Marrocos, Senegal e da China. Existe tamén un grupo de individuos chegados dos países do leste de Europa. Profesionalmente a adscrición dos inmigrantes tamén é moi diversa. Segundo datos do Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales o 73% dos permisos laborais concedidos en Galicia en 1996 a inmigrantes correspondía á venda ambulante, un 8% ó sector hosteleiro e o resto ás máis diversas ocupacións. Naturalmente estas fontes non analizan as ocupacións dos inmigrantes ilegais, significativas nun grupo tan importante como é o das mulleres inmigradas procedentes da República Dominicana que, nun número estimado de 1.000 persoas dedícanse á prostitución e ó servizo doméstico ilegal. Profesionalmente existe unha certa segregación por nacionalidades. Así a venda ambulante está monopolizada practicamente por oriundos de África, a minería da pizarra por portugueses, a pesca de altura por caboverdianos, a restauración por chineses, a docencia de idiomas por británicos e a actividade musical por nativos da Europa do leste. Igualmente detéctase unha certa orde na localización espacial de moitos inmigrantes. Así os portugueses localízanse maioritariamente en terras de Valdeorras, os caboverdianos en Burela en tanto que o resto dos grupos afínase maioritariamente en Vigo, A Coruña e Santiago.

Ceremonial do inicio da campaña pesqueira do bonito en Burela. Na imaxe, correspondente á campaña de 1999, vemos á raíña e ás donas de honra do evento. Unha delas é unha burelense de orixe caboverdiana. Foto: Xaime F. Ramallal; *La Voz de Galicia* (7-6-1999)

Ó día de hoxe -finais de 2000- a influencia dos inmigrados na arquitectura ou na urbanística de Galicia é nula xa que aínda ningún dos colectivos forasteiros radicados na nosa terra ten desenvolto actividade arquitectónica algunha nin os seus riscos culturais téñense expresado espacialmente. Así pois a súa pegada a penas transcendeu máis aló da pintoresca e exótica nota que ofrecen os decorados de cartón pedra dos restaurantes chineses nas cidades e vilas de Galicia ou da discreta¹ existencia dunha mesquita nos baixos dun edificio de vivendas en Vigo.

A DIÁSPORA HOXE

O contexto político e económico que levamos descrito ten unha fonda influencia no colectivo dos nosos emigrantes, retornados ou non.

A Galicia finisecular esta sometida a lexislacións multinacionais e ós impactos culturais foráneos chegados aquí por vías máis poderosas que as dos medios de comunicación tradicionais. Falamos dos turistas e peregrinos que en cantidades millonarias nos visitan, ou dos inmensos fluxos de información chegados pola *internet* ou polas antenas parabólicas das televisións á carta.

Neste contexto a actividade dos emigrados na conformación da realidade galega contemporánea queda relegada a un lugar secundario². E a marxinação débese en boa medida á dispersión dos esforzos dos emigrantes e dos retornados contemporáneos, unha colectividade desorganizada, formada por unha masa heteroxénea desprovista de máis ideais. En consecuencia os seus esforzos e ideas dilúense en improductivas aventuras na súa terra³.

---

¹ Sorpresa causou en Galicia a visita que en maio de 1998 realizou o *serigne* (máximo líder espiritual da conferencia Mouride da relixión musulmana) a Galicia para reconfortar á comunidade Senegalesa afincada na nosa terra.

² Paradoxicamente isto prodúcese nun momento no que o colectivo emigrante conta coas meirandes atencións e dereitos da súa historia. Citamos a modo de exemplo, que o exercicio do dereito ó voto coloca ós emigrados nunha posición decisoria en 50 concellos de Galicia nos que os residentes ausentes suman máis do 20% do padrón municipal.

³ Van aquí a modo de exemplo algunhas das máis sonadas actuacións públicas dalgúns emigrados da década dos noventa: Fermín López Santos, emigrado en Navarra, propón a creación no seu Xermade natal dun zoolóxico; un grupo de emigrados en Madrid doan dúas campás, fabricadas artesanalmente en Galicia, á Catedral da Almudena; un emigrado en Alemaña regálalle un camión de bombeiros á cidade de Vilagarcía; Manuel Vázquez Rodríguez, veciño de Sarria, emigrado en Grecia, levanta un templo nun monte do concello para facerse anacoreta e un grupo de mexicanos constrúen e doan á súa aldea un heliporto e unha piscina pública no Xarés (A Veiga). As vivencias dos emigrados, tamén actualizadas ó fio dos tempos, abundan no antes referido. Traemos aquí, a modo de exemplo algunhas das experiencias ecoadas na prensa galaica en 1999: José Ramón Rodríguez, veciño de Coristanco, viaxa dende Estrasburgo, onde reside dende 1968, pilotando un ultralixeiro do clube de voo daquela cidade e Alconio Queizán Pol, de Castroverde, é designado "Lucense del Año" por difundir "su amor a Lugo" dende os fogóns do 10 de Downing street, onde traballa como cocifeiro do primeiro ministro británico,

CARA UNHA NOVA REALIDADE MULTICULTURAL

Os feitos políticos, o desenvolvemento tecnolóxico e a construción de infraestruturas insiren a Galicia en diversas redes multinacionais. Lembramos aquí que na década dos noventa prodúcese o enlace das autoestradas e dos gasodutos¹ de Galicia cos europeos e ten lugar a universalización entre nós da telefonía móbil sen fronteiras. Salientamos tamén a ampliación da oferta televisiva tradicional con multitude de canles internacionais que agora chegan doadamente a calquera fogar. Non nos esquecemos tampouco da *internet*², unha potentísima vía de intercambio de información da que, malia a súa imparable expansión e rápida implantación, esperamos aínda insospeitadas novidades.

Todos eles son síntomas da nova situación. Unha situación na que conceptos tradicionalmente vinculados coa idea de nacionalidade tales como identidade, cultura popular ou emigración deveñen arcaicos ó tempo que xorden outros como diversidade, globalidade, transculturización ou mestizaxe. Conceptos novidosos que esperan a nosa redefinición.

Ó respecto traemos aquí as palabras do venezolano Uslar Pietri³ sobre a mestizaxe:

Si algo caracteriza al mundo actual es la dimensión, potenciada al infinito por los modernos medios de comunicación, de un proceso de mestizaje cultural que, por primera vez en la historia, nos acerca a vislumbrar la realidad de una cultura mundial que no va a ser, finalmente otra cosa que una incorporación de todas las culturas históricas locales a una nueva realidad de alcance global.

nando a morte de 58 viaxeiros.

¹ En 1998 lévase a cabo o enlace dos gasodutos de Galicia cos do norte de África a través da rede portuguesa estando a piques de concluír a unión da rede galega coa centroeuropea ó través de Asturias. No 2000 están operativas as conexións por autoestrada entre A Coruña e Lisboa e tamén a de Vigo con Benavente, enlazando o sistema viario de alta capacidade de Galicia co europeo. No 1993 acádase a universalización da telefonía fixa en Galicia como consecuencia da instalación dunha rede de microemisores que cubrindo todo o territorio. Apoiándose nesta rede prodúcese tamén a expansión da telefonía móbil, que se universaliza en 1997. Deste xeito faise posible o enlace telefónico de voz e datos dende calquera punto da nosa terra con calquera lugar do planeta en tempo real. A expansión da rede de reemisores de telefonía móbil polo mundo, un proceso aínda en expansión, posibilita xa a utilización dos teléfonos persoais dos galegos en 140 países do planeta.

² En 1999 na internet aloxan os seus *webs* dez centros galegos do mundo. Este número é crecente. Tamén se localizan xa *sites* e *chats* especificamente concibidos para enlazar entre si ós galegos espallados polo mundo. Estes foros cibernéticos transformarán conceptos tan vencellados á emigración como o de morriña ou señañade.

³ USLAR PIETRI, A. Elogio del mestizaje. *El País* (12-7-1997)

Selo do Centro Gallego de Toronto (Canadá), fundado en 1970.

A convivencia do hórreo galaico coa folia de carballo da confederación canadiana simboliza a nova realidade multicultural que emerge na fin do milenio.

Esta opinión, que facemos nosa, é compartida polos profesores Rowe e Schelling¹, quen abundan no tema nos seguintes termos:

The tendency for products from different cultural environments to mix on a global scale is accelerating as the century draws to an end. It is a process wich has both negative and positive aspects. One of its effects is homogenization, whereby differences either between the objects themselves, or between the experiences involved in their making, or between the ways in wich we receive them become eroded. At the extreme this destructive process invloves cultural death. On the other hand, the vast increase in channels of communication wich flow across cultural boundaries has the effect of dismantling old forms of marginalization and domination and making new forms of democratization and cultural multiplicity imaginable².

Neste contexto globalizador a condición de capitalidade cultural europea que a vella Compostela detentou no ano 2000 -xunto con outros sete emblemáticos burgos europeos- sitúa a Galicia ante un panorama multinacional no que as forzas transculturais, unha vez máis, conduciran a cara novos e insospeitados destinos.

---

¹ ROWE, W. e SCHELLING, V. *Memory and Modernity : popular culture in Latin America*, p. 1.

²

A tendencia pola que os produtos de diferentes entornos culturais se misturan a unha escala global acelérase conforme o século acada o seu final. Un dos seus efectos é a homoxeneización por medio da que as diferencias tanto entre os obxectos en si ou entre as experiencias involucradas na súa produción, ou entre os camiños polos que recibimos, deveñen erosionados. No extremo, este proceso destrutivo implica a morte da cultura. Por outra banda, o vasto incremento de canais de comunicación que flúen a través das fronteiras culturais ten o efecto de dismantelar vellas estruturas de marxinalización e dominación, facendo imaxinables novas formas de democratización e extensión da cultura.

anexo

**CADRO CRONOLÓXICO
A HUMANIDADE, A ARQUITECTURA E AS MIGRACIÓNS
GALICIA, ESPAÑA E O MUNDO**

INTENCÍONS

Preténdese con este cadro non é tanto facilitar o seguimento da secuencia histórica dos principais acontecementos relacionados coa diáspora galega como situalos dentro do máis amplo panorama histórico, político e cultural. Na columna da esquerda agrúpanse os feitos significativos de Galicia e os relacionados, directa ou indirectamente coa Galicia da diáspora. Na columna central relaciónanse os acontecementos no Estado Español e finalmente, na da dereita, faise o propio cos sucesos de ámbito planetario.

Hai que advertir que neste cadro amalgámanse os feitos arquitectónicos e os migratorios entre si e ambos á súa vez cos de calquera outro tipo, sempre e cando estes presenten a potencia precisa para ser recoñecidos como fitos na historia da humanidade.

Estimamos que os datos así arroupados ofrecen a súa mellor e máis completa lectura.

ABREVIATURAS

ap.	aproximadamente
BA.	Bos Aires
CEE	Comunidade Económica Europea
CG.	Centro Galego
EE. UU.	Estados Unidos de Norte América
IGM.	Primeira Guerra Mundial
IIGM.	Segunda Guerra Mundial
XG.	Xunta de Galicia
R. D.	Real Decreto
R. O.	Real Orde
PE.	Parlamento Español
SS.	Seguridad Social
GB	Reino Unido
UE.	Unión Europea

A PREHISTORIA

GALICIA	ESPAÑA	MUNDO
-3000000		<i>Australopithecus afarensis</i> . Paleolítico inferior; xacemento de Olduvai (Tanzania). Cantos taiados con golpes sinxelos.
-2000000		Primeiro individuo do xénero homo: <i>Homo habilis</i> . Rudimentos de fala; utensilios elementais.
-1800000		<i>Homo erectus</i> . O primeiro homínido emprende as migracións que o levarán de África cara a Europa e Asia.
-1000000		Machados de man: primeiros útiles bifaciais.
-600000	Indicios de presenza humana.	
-400000		Data probable de aparición da linguaxe falada no home de Neanderthal.
-300000	Poboadores nas Gándaras de Budiño	
-100000		
	Xacemento de Atapuerca (Burgos).	
	<i>Homo de Atapuerca</i> .	
-40000	Restos de ocre e fragmentos óseos con taiaduras na cova do Morín (cantabria).	<i>Homo sapiens neanderthalensis</i> . Paleolítico medio: primeiros obxectos de adorno persoal; soterramento dos mortos.
-35000		Chegada do <i>homo sapiens sapiens</i> a Europa.
-28000		Paleolítico superior: primeiras manifestacións artísticas
-25000	Budiño: armas elementais e control do lume.	Europa central: primeiras escultura femininas: Venus de Lespuge e outras.
-24000		<i>Homo sapiens sapiens</i> . Estatuíña con cabeza leonina, Hohlenstein (Alemaña).
-20000		Inicio do período glacial: os poboadores europeos desprázanse cara ó sur en busca dun clima benigno.
-17000		Segunda ondata migratoria dende oriente próximo cara a Europa; propágase a cultura gavetiense (das Venus).
-14000	Pinturas das covas de Tito Bustillo (Ribadesella, Asturias) e outras.	Magdaleniense: pinturas das covas de La Madeleine, Lascaux e outras (Francia).
-12000	Pinturas da Cova de Altamira.	Fin do período glacial.
-10500	Fin do paleolítico.	Egipto: aplicase o moído de sementes silvestres.
		Xapón: aparición da cerámica.

-9000	Paleolítico superior. Mámoas no Xistral. Instrumentos de sílex. Relacións coa área cántabra.		Oriente próximo: transformación dunha economía depredadora a outra de produción. Domesticación da ovella.
-8.500			Posible inicio da agricultura no Perú.
-8000	Mesolítico		Posible inicio da agricultura en Palestina.
-7500			Nacemento da cerámica no Sahara.
-7000			Domesticación do cocho na Anatolia. Aparición da agricultura no val do Indo, Nova Guinea e México.
-6500			Primeiros tecidos na Anatolia. Agricultura nos balcáns.
-6200			Agricultura no Mediterráneo. Metalurxia do Cobre na Anatolia.
-6000	Inicio da agricultura e do marisqueo; recipientes cerámicos.	Inicio da agricultura de produción.	Recúan os glaciares, aparecen os bosques, sube o nivel do mar. Europa central: difusión do Neolítico.
-5500			Primeiros regadíos en Mesopotamia.
-5400			Domesticación de camélidos no Perú.
-4500			Uso do arado en Mesopotamia. Primeiras tumbas megalíticas en Europa occidental.
-4400			Domesticación do cabalo nas estepas de Eurasia.
-3500	Manifestacións do megalitismo: dólmene e túmulos; domesticación de animais; cerámica decorada. Organización social rudimentaria. Enterramento dos mortos de xeito colectivo. Mámoas, medorras, antas.	Megalítico.	Oriente medio: primeiras esculturas e templos; escritura cuneiforme.
-3150 ap.		Introducción da metalurxia.	Unificación de Exipto.
-2900 ap.			Exipto: primeiro goberno organizado; dinastía Tinita, capital en Tinis.
-2649			Exipto: pirámides de Keops, Kefrén e Mikerinos; templo da Grande Esfinxe de Gizeh.
-2500		Difusión da cerámica campaniforme. Xeralización da ourivesería e dos enterramentos individuais.	Portugal: Zambujal (Torres Vedras) primeiro asentamento fortificado. Inglaterra: Stonehenge (Wiltshire), santuario megalítico.
-2200			Civilización minoica (deica o -1450).

-1900	Fin do período megalítico e inicio da Idade do Bronce; primeiros petroglifos. As técnicas metalúrxicas (estaño, cobre, chumbo, ouro) chegan dende o sur.		Creta, primeiros palacios cretenses. Os hititas dominan a tecnoloxía do ferro.
-1793		Período de escaseza de manifestacións artísticas na península ibérica.	Reinado de Hamurabi: forxa o grande imperio mesopotámico, con capital en Babilonia (deica o -1749).
-1600			Civilización micénica (deica o -1200).
-1550			Impero novo en Exipto: convértese en potencia militar e económica [durante 500 anos]; eclosión na construción de templos e tumbas: Val dos Reis, Tebas, Luxor e Karnak.
-1500	Tesouro de Caldas de Reis		Creta, pinturas murais do palacio de Knossos; Exipto conquista Siria, somete ós fenicios, domina Nubia e Chipre.
-1479			Durante o reinado de Tutmés III acádase a máxima expansión do Imperio Exipcio (deica o -1425).
-1350	Eclosión dos petroglifos.		Micenas, Porta dos Leóns.
-1250			Grandes movementos migratorios na cunca do Mediterráneo: eolios, xonios e dorios aséntanse nas illas do Exeo.
-1200			Inicio da cultura Chavín en Perú (deica o -200).
-1150			Micenas: destrución da cidade
-1150			Idade escura de micenas (deica o -750).
-1150			México: cultura olmeca (deica o -400)
-1000	Fin da idade do Bronce e inicio da do Ferro. Sociedade precomercial, xerarquizada. Certos obxectos (ornamentais, máxicos) acadan valor de troco; comercio con navegantes que arriban ás costas.	Bronce final.	Fenicia: potencia marítima. Os dorios invaden Grecia. México: cultura zapoteca (deica o 900).
-969			Baixo o reinado de Hiram I Fenicia devén en primeira potencia marítima. Salomón rei (-970 a -931) de Israel; á súa morte esgázase a Judá, con capital en Xerusalén.
-814	Tendencia ó establecemento de poboados permanentes.		Fundación de Cartago.
-800			Cultura de Hallstatt (deica o -450).

-776		Fundación de Roses polos gregos.	Institúense os Xogos Olímpicos en honor a Zeus; celébranse dende a data, cada catro anos en Olimpia.
-775			Fundación de Pitecusas en Ischia, primeira colonia grega en occidente.
-753	Niveis antigos do Castro de Borneiro (Cabana de Bergantiños), primeiro asentamento permanente coñecido. Cultura castrexa.	Chegada dos primeiros fenicios á badía de Cádiz e ás costas de Málaga.	Fundación da cidade de Roma por Rómulo e Remo. En torno a esta data teríanse publicado a Iliada e a Odissea, de Homero.
-750 ap			Aparición do alfabeto grego.
-700	Cunca de ouro, Leiro (Rianxo).		Atenas: etapa democrática. Xonia: circulan as primeiras moedas.
-669		Datación aproximada da Dama de Baza, Baza (Granada).	O rei Asirio Asurbanipal funda unha biblioteca en Nínive con textos literarios e científicos.
-654		Os fenicios fundan Ebysos (actual Ibiza).	
-630			Nace en Mileto o filósofo Tales (morre no -546).
-610			Nace en Mileto o filósofo e xeógrafo Anaximandro, autor do primeiro mapa do mundo coñecido (morre no -545).
-605	Restos de cerámicas gregas en castros costeiros.	En torno a esta data teríanse fundado as factorías fenicias de <i>Hemeroskopeion</i> (probablemente a actual Denia), <i>Mainake</i> (preto da actual Málaga) e <i>Palaiapolis</i> (preto da actual Empuries).	Baixo o reinado (-605 a -562) de Nabuconodossor II Babilonia devén na principal cidade do mundo. Os fenicios fundan Massalia (actual Marsella). Maías: calendario e escritura ideográfica.
-587		En torno a esta data aparecen os primeiros exemplares de verracos, esculturas de cochos e touros; atópanse no centro da península.	Como consecuencia de continuados litixios entre xudeos e babilonios, Nabuconodossor II de Babilonia destrúe Xerusalén; cae o reino de Xudá e iníciase o cativerio dos xudeus.
-570			Na illa grega de Samos nace Pitágoras (morrera no -490).
-565			Nacemento de Sidharta Gautama, tamén chamado Buda, fundador do Budismo (morre no -486).
-551			Nace o filósofo chinés Confucio (morre no -479).
-535		A costa do sueste peninsular pasa a dominio cartaxinés; as colonias gregas sofren grande deterioro.	
-509			A expulsión dos etruscos de Roma da paso á instauración da república romana.

-508			Primeiro tratado comercial entre Roma e Cartago: Roma e os seus aliados comprométese a non navegar alén das costas de Sicilia.
-507			Clístenes establece a democracia en Atenas.
-500	O comercio cos fenicios trae a tecnoloxía do ferro, coñecido dende o -2000 polos hititas. As rivalidades entre poboados provocan o seu amurallamento.	Data estimada da desaparición de tartesos. Gadir (hoxe Cádiz) é o centro comercial máis activo do mundo occidental.	Xacemento de Hallstatt (Salzburgo), formado por 3.000 tumbas e numerosos artefactos. O escultor grego Glauco de Quíos inventa a arte de soldar o ferro. Os gregos exploran as costas de África e Europa.
-499			Iníciase as guerras Médicas (rematan no -449): Grecia deféndese do expansionismo persa.
-490			Batalla de Maratón: a victoria dos gregos sobre os persas dálle a Atenas a hexemonía en Grecia.
-470			Nacemento de Sócrates (morre no -399).
-464			Nace Hipócrates (morre no -377), fundou a medicina científica.
-460			Mirón: Discóbolo.
-450			Cultura de La Tène en Centroeuropa. Iníciase a construción da Acrópole de Atenas; aquí Fidias levanta o Partenón (levantado entre o -447 e o -438).
-425			Sófocles: Edipo Rei.
-385			Nacemento de Platón (morre no -347) e de Aristóteles (morre no -322).
-356			Nacemento de Alexandre o Magno (morre no -323), durante o seu reinado converterá Macedonia nunha potencia.
-348			Segundo tratado entre Roma e Cartago: prohibese a expansión romana ó sur da península ibérica.
-335			Primeira acción militar importante de Alexandre o Magno: destrución de Tebas; no -333 derrotará ós persas, dominará Exipto e mesmo atacará á India.
-330			Nace Euclides (morre no -275), fundador da xeometría.
-312			Inicio da construción da Vía Apia entre Roma e Capua.

-300	Difusión do tear, o cultivo do liño, os muíños de man, do torno; cocción de pan; cestos de mimbo, barcas de mimbo e coiro, anzois.	Fundación da cidade celtibérica de Numancia.	La Téne (Suíza), asentamento con abundantes artefactos ornamentais, en bronce e ferro, tumbas a rentes do chan.
-300			Cultura maia no Iucatán e Guatemala (deica o 1450).
-280			O filósofo grego Aristarco formula a teoría heliocéntrica. Fin das obras do faro de Alexandría.
-264			O control do estreito de Mesina desata a primeira guerra Púnica entre Roma e Cartago e un período bélico que concluíra no -201 coa derrota definitiva dos cartaxineses.
-241			A flota romana vence á cartaxinesa facéndose co control de Sicilia, que se converte en provincia de Roma.
-237		O cartaxinés Amílcar desembarca en Gadir (hoxe Cádiz) iniciando a conquista da costa meridional da península Ibérica.	Roma apodérase de Córcega e Cerdeña.
-226		Cartago e Roma asinan un pacto fixando no Ebro o límite setentrional do avance cartaxinés na Hispania.	
-231		Amílcar funda Akra LeGB.é (hoxe Alicante). O cartaxinés Asdrúbal vence ós indíxenas; en catro anos fundará Cartago Nova (hoxe Cartaxena), capital dos seus territorios na Iberia.	
-221		Inicio das campañas de Aníbal, fillo de Amílcar na Iberia: acada o val do Duero e toma Sagunto tras longo asedio.	
-218		Aníbal parte de Cartago Nova, cruza os Pirineos e os Alpes e avanza victorioso cara a Roma.	
-212			O Denario romano convértese na principal moeda na área de influencia de Roma. Aníbal chega ás portas de Roma. Pasamento de Arquímedes (nacera no -287)
-209		Escipión o Africano conquista Cartago Nova; en tres anos apodérase de Baecula (hoxe Bailén), Gades e o val do Guadalquivir, liquidando o dominio cartaxinés na Hispania.	Paz entre Roma e Macedonia: Roma domina o Adriático.
-206		Fúndase Itálica (Santiponce, Sevilla) primeiro asentamento romano na Hispania, albergue dos feridos en campaña. Chegan a Roma as primeiras partidas de metais preciosos procedentes dos xacementos da península Ibérica.	

-202			Escipión o Africano derrota definitivamente ós cartaxi- neses que perden tódolos territorios africanos. Des- trucción de Cartago. Roma, primeira potencia do Medi- terráneo.
-200			Cultura de Tihuanaco no lago Titicaca (deica o -600).
-197		Roma conquista a hispania mediterránea que é dividida en dúas provincias: Ulterior (sur) e Citerior (norte). Alzamento xeral dos indíxenas contra Roma.	
-192		Pacificación da Hispania Ulterior (sur). Fundación de Toletum (hoxe Toledo).	O astrónomo Eratóstenes determina as dimensións da Terra. Escultura: "Victoria de Samotracia".
-154			Roma inicia a conquista da Lusitania.
-146			Roma destrúe Corinto e anexionábase Grecia. Tamén destrúen Cartago, anexionándose as súas terras que converten en provincia romana.
-137	Incursións de Décimo Xunio Bruto dende Lusitania, cruza o río Lethes (actual Limia), límite do mundo da- quela coñecido.		
-134		Un exército romano ó mando de Escipión asedia e de- rrota Numancia, último bastión celtibérico.	
-124			Plan de sinalización do viario romano con <i>miliarios</i> .
-101		Fundación de Colenda (Cuéllar) para asentamento dos celtíberos aliados de Roma.	Nace en Roma Xulio César (morre no -44). Mosaicos da Casa do Fauno, Pompeia.
-100			México central: cultura de Teotihuacán (deica o 750). Costa sur do Perú: cultura Nazca (deica o 800).
-80		Quinto Sertorio, pretor da Hispania Citerior tenta esta- blecer un estado hispano independente de Roma; iní- ciase unha guerra civil que finaliza no -72 co seu asa- sinato.	Pompeia convértese en colonia romana.
-61	Expedición naval de Xulio César, arriba a Brigantium (actual Betanzos).	César é designado pretor da Hispania Ulterior.	Consulado de Xulio César; realizará a conquista das Galias (entre o -58 e o -51) e unha incursión a Britannia no -54.
-49		En torno a esta data xa se explotan intensivamente as canteiras para prover a pavimentación das calzadas e a execución de obras públicas.	César marcha dende as Galias cara a Roma: guerra civil entre os seus partidarios e os de Pompeio, derro- tados no -47.
-45			O senado romano outorga a César o cargo de dictador perpetuo. Calendario Xuliano de 365 días.

-30			Suicidio de Cleopatra, derradeira raíña do Exipto faraónico; este convértese en provincia romana. Virxilio: <i>Eneida</i> .
-29		Roma somete a cántabros e ástures.	
-27	Sublevación contra Roma.	Reorganización política e administrativa: Hispania Ulterior divídese en Bética e Lusitania; a Citerior pasa a denominarse Tarraconense, con capital en Tarraco (hoxe Tarragona). Augusto inicia a pacificación da Península.	O senado romano concede a Octavio o título relixioso de <i>Augusto</i> ; comeza a época imperial romana. Virxilio: <i>Georgícas</i> .
-25	César Augusto inicia a conquista militar do noroeste da península Ibérica.		
-24	O exército romano establece nun outeiro, non lonxe do río Miño, o campamento <i>Lucus Augusti</i> que dará orixe á cidade de Lugo.	Fundacións de Emerita Augusta (hoxe Mérida) e Cesar Augusta (hoxe Zaragoza). Muralla e ponte de Mérida (o teatro inaugúrase no -16).	Horacio: <i>Odas</i> . Vitrubio: <i>De architectura</i> . Acueducto do Pont du Gard (Vers, Francia).
-19	A campaña de César Augusto acada a incorporación total ó Imperio Romano. Páctase cos castros (Carbedo, Castromao....) que se negan a ser romanizados.	Agripa chega a Hispania para poñer fin ás revoltas das xentes do norte. Fundación de Iulia Augusta Paterna Faventina Barcino (hoxe Barcelona).	Roma declara a paz universal ou <i>Pax Augusta</i> . Construción das Termas de Agripa, Roma.

IDADE ANTIGA

	GALICIA	ESPAÑA	MUNDO
0			Inicio da era Cristiá.
20		Están en construción o teatro de Sagunto, o de Zaragoza, o de Tarragona e o novo foro de Mérida.	
30			Crucifixión de Cristo.
43			Roma conquista a Galia meridional.
44	Explotación mineira sistemática (ferro e ouro). Plinio informa que de Galicia, Asturias e Lusitania parten anualmente máis de 20.000 libras de ouro para Roma.		Herodes degola ó Apóstolo Santiago en Xerusalén. Siria: data aproximada de descubrimento da técnica de soprado do vidro.
64			Roma moi danada por un incendio atribuído ós cristiáns, que serán perseguidos. Evanxeo segundo San Marcos.
69	O territorio da actual Galicia organízase nas tres circunscricións, chamadas <i>conventus iuridici</i> , de Braga, Lugo e Astorga.		
73		Vespasiano concédelle o dereito latino a Hispania. Caius Iulius Lacer: ponte de Alcántara (Cáceres).	Pacificación de Britannia e anexión ó imperio romano. Evanxeo segundo San Lucas. Coliseo de Roma.
78			Expansión do dominio romano na Britannia.
79		A Legio VII afínase nun campamento (actual cidade de León) preto da Astúrica.	A erupción do Vesubio sepulta Pompeia e Herculano. Evanxeo segundo San Mateo.
90		Circo de Tarragona.	Evanxeo segundo San Xoán.
98	Caius Servio Lupus: Faro de Hércules (A Coruña).	Trajano (nado en Itálica no -53), primeiro emperador romano de orixe provinciana. Acueducto de Segovia.	O imperio romano acada a súa máxima extensión territorial.
100	Data aproximada de construción da Ponte do Bibei (Trives).	Anfiteatro de Tarragona.	Construción do anfiteatro de Nimes. En Roma predomina a inhumación sobre a cremación.
105			O chinés T'sai Lun inventa o papel.
106			Arabia convértese en provincia romana.
114			Gran actividade edilicia en Roma: remátase o Foro de Trajano e trabállase nos Mercados, na columna Trajana e na restauración do Panteón.
118		Anfiteatro de Itálica.	Roma abandona Armenia, Mesopotamia e Asiria.
122			Construción do muro de Adriano ó norte da Britannia.

131		Unificación da lexislación do imperio romano. Mausoleo de Adriano, Roma.
161		Roma pon o ensino superior baixo a tutela do Estado.
166	Peste.	
172	Incursión de guerreiros norteafricanos na Bética; repetíranse no 175 e no 176.	
216	Reorganización administrativa do Imperio romano: creación da provincia <i>Hispania Nova Citerior Antoniniana per Divisionem</i> ; comprende os territorios da Asturicensis e da Gallaecia. Iníciase a construción das murallas de Lugo.	Roma: inauguración das Termas de Caracalla.
217		Calixto I defende o primado do bispo de Roma; orixe do Papado.
248	Ampliación da muralla de Barcelona.	Roma: persecución dos cristiáns. Celébrase o milenario de Roma. Francos e Alamáns invaden a Gallaecia.
249		Roma: primeira persecución xeral dos cristiáns.
251	Gran peste.	Roma: gran persecución dos cristiáns.
260		Galiemo: Edicto de tolerancia; permite o culto cristián.
284		Partición de Roma: Diocleciano proclámase emperador de Oriente e Maximiliano de Occidente.
298		Termas de Diocleciano, Roma [A sala central será transformada por Miguel Ángeo en igrexa].
284	Reorganización administrativa da Hispania romana nas provincias: Bética, Lusitania, Cartaxinense, Gallaecia, Tarraconense e Mauritania Tingitana.	
305	Primeiro concilio da igrexa hispana, celébrase en Illiberis (Elvira, Granada); significa a consolidación do cristianismo.	Roma: a capital do imperio de occidente trasládase a Milán. Violenta persecución dos cristiáns (durante 11 anos) baixo as ordes de Diocleciano.
313		Edicto de Milán: concédese a liberdade de culto a todas as relixións do imperio.
318		Arrio comeza a propagar a súa doutrina [nega que Cristo sexa da mesma natureza que o pai].
324		O emperador Constantino o grande restablece a unidade do imperio; a capital trasládase a Bizancio que se rebautiza Constantinopla.

320	Lugo: o apoxeo da cidade plásmase na realización de numerosos mosaicos en diversas vilas.		Roma: suposta data de inicio da construción dunha basílica para tumba de san Pedro [desaparecida].
325			Constantino o grande convoca o primeiro concilio.
354			Nace en Tagaste (Italia) San Agostiño (morre no 430).
357			O teólogo grego san Basilio establece unha regra para a vida monástica que será base do monacato en oriente.
370		Prisciliano, bispo de Ávila, comeza a predicación da súa doutrina.	Lei romana prohibindo o matrimonio entre romanos e bárbaros.
376	Peregrinación de Eteria: inicia a cristianización de Galicia. Data aproximada do ninfeo de santa Baia de Bóveda (Lugo); o autor descoñece os modelos que pinta nos murais, aínda así enmárcaos con motivos de estilo pompeiano.		Roma autoriza o refuxio dos hunos [perseguidos polos ostrogodos] ó sur do Danubio, dentro dos límites do imperio romano; posteriormente estes alzanse contra os romanos. Traducción da Biblia ó latín.
380		O concilio de Zaragoza condena o priscilianismo.	Edicto de Tesalónica: proclámase o cristianismo relixión oficial do imperio.
385	O galego Prisciliano é executado por subversivo en Tréveris por interpretar liberalmente o cristianismo.	En torno a esta data Exeria, abadesa do Mosteiro do Bierzo, compón Peregrinatio, diario da súa peregrinación á Terra Santa.	Roma: prohibese o culto pagán.
395			Tralo pasamento do emperador Teodosio o imperio romano divídese entre Oriente e Occidente.
398			Alarico é proclamado rei visigodo. Os fenicios inventan a vela de cera para o alumado.
404			A capital do imperio de occidente trasládase a Rávena para eludir as incursións bárbaras. Moita edificación en Rávena: baptisterio da catedral, igrexas...
séc. V	San Xerome indica que o Apóstolo Santiago está soterrado en Hispania.		Xeneralízase o culto ós santos, ós apóstolos e ós evanxelistas; a posesión dunha reliquia estímase favorecedora da intercesión divina.
406			Incursións bárbaras contra o Imperio Romano: vándalos, alanos e suevos invaden a Galia.
409	Reinado de Hermerico (deica 441); Galicia nos testos é denominada <i>Regnum suevorum</i> ou <i>Galliciense regnum</i> .	Entrada dos primeiros pobos bárbaros, federados dos romanos.	
410		Os bárbaros repártense a Península: suevos e vándalos asdingos instálanse na Gallaecia, vándalos silingos na Bética e Alanos na Lusitania e na cartaxinense.	Alarico saquea Roma.

411	Roma recoñece a lexitimidade do Reino Suevo de Galicia, primeiro reino bárbaro da Europa medieval.		Imperio Huno en Europa.
416			Iníciase a invasión da Britannia polos anglos, os saxón e os iutos.
430	A expansión do cristianismo acada xa o mundo rural. Expedicións suevas fora de Galicia.	Vándalos e Alanos expándense ó norte de África.	Os vándalos establécense no norte de África, fundando un reino independente.
440		Os suevos toman Sevilla, estendendo o seu dominio pola Bética e a Cartaxinense.	Coa toma de Sicilia os vándalos dominan o Mediterráneo.
448	Conversión oficial, reinando Requiario, do reino suevo ó catolicismo; dende agora carece de sentido falar de suevos e galaicos pois formarán unha única comunidade.	Os suevos saquean a Tarraconense.	Britannia está xa baixo dominio dos anglos, dos saxóns e dos iutos.
459	Desembarcos piratas nas costas de Lugo; descenden saqueando deica a Bética.		
460		As Baleares caen en poder dos vándalos. As derradeiras tropas romanas retíranse da Península.	Entre o 455 e o 475 prodúcese disgregación Imperio de Occidente que se reduce ó ámbito da península italiana.
465	Retorno ó arrianismo.	Os visigodos expándense ata as fronteiras da Gallaecia, ocupan a Cartaxinense, a Lusitania e a Bética.	
476	En torno a esta data sucédense as incursións bretonas. A meirande parte da poboación fala latín.		O emperador de Roma Odoacro declárase rei de Italia; liquida así o Imperio Romano de Occidente.
500		Período de grande afluencia de visigodos a través dos Pirineos.	
529			Bieito de Nursia fixa a regra do monacato occidental
550	Chegada dende Bizancio de San Martiño Dumiense (orixinario de Hungría), quen influirá decisivamente na orientación antivisigoda do Estado suevo.	Os bizantinos ocupan o sur da península ibérica.	
555	Data aproximada de realización do sarcófago da Igrexa de Vilanova de Lourenzá, atribuído ó Taller de Aquitania.	Os visigodos establecen a súa capital en Toledo.	
559	Reinado de Teodomiro (deica o 570): conversión definitiva ó catolicismo.		
561	Primeiro Concilio de Braga; asiste como membro de pleno dereito Maeloc, bispo de Britonia.		
570			Nacemento de Mahomet na Meca (Arabia)
572	Segundo Concilio de Braga, con asistencia de Maeloc; organízase a igrexa do novo Estado.	Andazo de peste na costa mediterránea.	

580	En torno a esta data tribos celtas fuxidas da Britannia insálanse pacificamente no recanto noreste de Galicia; intégranse no reino suevo mantendo a súa identidade ¹ .	Pasamento en Braga de San Martiño Dumiense; en <i>De correctione rusticorum</i> declararíase anatema os vellos cultos ancestrais.	Xermanos irrompen na Britannia desprazando a poboación celta caro ó oeste e ó sur, fundando unha importante colonia na Galia, xerme da Bretaña.
583	Expedición sueva a Andalucía.	Bizancio abandona os seus dominios na Hispania	
585	Invasión visigoda; instauración da monarquía visigoda.	Leovixildo anexionase o reino suevo.	
589		O rei suevo convoca concilio en Toledo; nel proclama o catolicismo relixión oficial do reino visigodo.	
fin do séc. VI	No <i>Breviario dos Apóstolos</i> indícase que o Apóstolo Santiago estaría soterrado nun lugar chamado Arca Marmórica		
596			San Agostiño comeza a cristianización dos anglosaxóns.
609			Reutilización do Panteón de Roma como igrexa cristiá.
617		Sevilla: Torre del Oro, fortificación do porto da cidade. Obrígase ós xudeus a convertérense ó catolicismo.	
622		O territorio bizantino na península redúcese á costa do Algarve.	Mahomet trasládase a Medina cos seus partidarios: inicio da hégira (era musulmana)
628		Saída definitiva dos bizantinos da península.	
632			Pasamento de Mahomet; sucédelle Abubéquer, primeiro califa musulmán. O islam comeza a propagarse alén da Arabia.
638	Inicio da construción da igrexa de Santa Comba de Bande.	Iníciase un período no que se edificarán moitas igrexas no cuadrante noroeste da península.	Grande belicosidade dos musulmáns: toman Xerusalén e axiña conquistan Mesopotamia, Exipto, Chipre e Rodas.
644		Sucédense as leis contra os xudeus.	Publicación do <i>Corán</i> , texto sacro dos musulmáns.
654		Recesvindo promulga o <i>Liber Iudicum</i> (<i>Fuero Juzgo</i>) que compendia a lexislación da Hispania visigótica.	
Séc. VII			Os árabes arráncanlle a prisioneiros chineses a fórmula para a fabricación do papel que agora se difunde en occidente.
700		Desintegración do estado visigodo (o proceso iníciase no 672 e remata no 714).	Califato (do 685 ó 705) de Abd al-Malik: adopción do árabe como lingua oficial.

¹ Forman unha diocese propia, con sé en Britonia (hoxe probablemente Bretoña)

711		Chegada dos musulmáns á Península.	Cerco musulmán de Constantinopla; as accións militares árabes reducen o imperio bizantino a Grecia e Asia Menor.
712		Un exército árabe desembarca en Alxeciras dominando a Península Ibérica rapidamente, dando fin ó reino visigodo. Proclámase a soberanía do califato de Damasco (durará ata o 756)	Máxima expansión musulmana contra a Europa cristián: toma de Narbona e ataque contra Tolosa [Toulouse].
714	Chegada dos musulmáns a Galicia.	Establécese a corte musulmana en Sevilla.	Remata a construción da mesquita dos Omeias en Damasco, levantada sobre unha igrexa, emprazada á súa vez sobre un templo romano.
716		Utilízase por vez primeira o termo al-Andalus; esto é nun dinar con texto en latín "acuñado en Spania" e árabe "acuñado en al-Andalus". Córdoba, capital.	
717		Un grupo de 519 nobres proclaman a Pelayo primeiro rei de Asturias.	
718		Batalla de Covadonga entre visigodos refuxiados en Asturias e musulmáns. Pelayo funda o reino de Astur.	
722			Bonifacio inicia a cristianización da Xermania.
723			O califa Yazid ordena destruír as imaxes cristiáns.
732			Derrota musulmana en Potiers; detense o avance musulmán en Francia.
737		Morte de don Pelayo, rei dos visigodos refuxiados en Asturias; capital en Cangas de Onís.	
747	O bispo Odoario repoboa a cidade de Lugo.		
750	Os musulmáns abandonan Galicia.	Grandes fames e andazo de variola.	Os bizantinos frean o avance musulmán.
756		Abd al-Arramán I proclámase na mesquita de Córdoba emir, independente de Damasco.	Fundación dos Estados Pontificios.
757	O rei asturiano Fruela acomete a repoboación de Galicia.	Primeira igrexa asturiana: a Santa Cruz en Cangas de Onís (consérvase unicamente a lápida fundacional).	A difusión na área mediterránea de produtos agrícolas hindús e iranianos (arroz, cana de azucre, algodón, seda e legumes) modifica os hábitos alimentares da zona
768			Reinado de Carlomagno (deica o 814).
774		A capital do reino de Asturias trasládase, primeiro a Pravia e finalmente a Oviedo. Igrexa de san Juan ou de Santianes (Pravia, Asturias).	Carlomagno goberna na Galia; mantén grande actividade bélica para fixar os límites do seu reino; na batalla de Roncevalles (778) perde o control da fronteira vascona.

784	Iníciase a construción da mesquita de Córdoba (sobre a basílica de san Vicente).	
791	Unha incursión musulmana saquea Oviedo; na retirada son perseguidos e derrotados polos católicos; iníciase así a reconquista. Apoxeo da construción de igrexas en Asturias; eclosión do románico ástur.	
793		Primeiras incursións viquingas alén das súas fronteiras.
800		Carlomagno é coroado emperador polo Papa; nos vindeiros anos expandirá o seu reino conquistando Barcelona, Venecia...

IDADE MEDIA

	GALICIA	ESPAÑA	MUNDO
813	<i>Descubrimiento do sepulcro do Apóstolo Santiago; sobre este sepulcro levantarase a primeira basílica compostelá (hoxe desaparecida).</i>	Igrexa de san Julian de los Prados (Asturias).	Fundación en Bagdag da Bayt al-hickma (Casa da Sabiduría) onde se realizan traducións dos clásicos e traballos matemáticos e astronómicos.
816			Plano en planta da Abadía de Sant Gallen, primeira representación científica dun edificio.
820		Fundación do reino de Navarra.	Muhammad ibn Musa desenvolve a numeración árabe.
828		Alzamentos mozárabes en Mérida e Toledo.	
842		Co reinado de Ramiro I iníciase unha etapa de esplendor artístico e político de Asturias que se estende deica o 866. Consagración da igrexa de san Juan de la Peña (Huesca) e inicio das de san Miguel de Lillo (Oviedo) e santa Cristina de Lena (Pola, Asturias).	O xuramento de Estrasburgo, unha alianza entre xermanos e francos, primeiros documentos redactados nas linguas alemá e francesa. Os viquingos atacan Londres.
844	Incursións normandas nas costas de Asturias e Galicia; repetíranse no 858.		Partición do Imperio Franco.
854		Estendese o uso do turbante en Córdoba.	Difusión do compás, de orixe chinesa, no Mediterráneo occidental.
med. séc. IX	Traslado da sé episcopal dende Iria a Santiago. Mozárabes fuxidos de al-Ándalus erguen en Celanova a capela de san Miguel.	Iníciase a repoboación de León e Astorga.	Comeza a utilizarse en Europa o estribo, accesorio para a equitación de probable orixe india (supón a decadencia da infantaría e a prevalencia da cabalería).
861	Na segunda metade do século, construción das igrexas de san Xes de Francelos (Ribadavia) e santa Mª do Cebreiro (Pedrafita).		Descubrimiento de Islandia polos normandos; establécense definitivamente na illa no 870. Os viquingos fundan colonias na Galia e moi pronto iniciarán ataques contra Alemaña.
878		Wilfredo el Vellòs unifica e repoboa Cataluña. Alfonso III repoboa o territorio ata o Duero. Trasládase a corte do reino Asturiano de Oviedo a León.	
885		Repoboación de Burgos	O rei alemán Carlos III unifica os reinos galos e xermanos formando o Imperio Carolinxio.
893		Alfonso III ocupa Zamora, Simancas e Toro.	Descubrimiento de Grenlandia polos normandos.
899	Ampliación da basílica de Santiago; asiste á consagración o rei Alfonso III.		
inicios séc. IX	Teodomiro, bispo de Oviedo, descobre nun souto, coa axuda divina, a tumba do Apóstolo. Reforma prerrománica da igrexa visigótica de santa Comba de Bande		

séc. X	Data estimada das igrexas mozárabes de san Martiño de Pazó (Allariz), santa Eufemia de Ambía e santa María de Mixós (Verín).		
910	Ordoño II, entronizado Rei de Galicia; no 914 pasará a ser tamén rei de León, frustrando a consolidación do reino galego.	Rebelión contra Alfonso III el Magno: o reino ástur divídese entre García I, Ordoño II e Fruela II, que obteñen respectivamente León, Galicia e Asturias; trasládase a capitalidade de Oviedo a León.	Fundación da abadía de Cluny.
912		Inicio do reinado de Abd al-Rahmán III (conclúe no ano 961); Córdoba converterase na principal cidade de occidente.	
926	Outro rei galego, Sancho Ordóñez, rei de León.	Al-Andalus: os musulmáns acuñan as primeiras moedas de ouro.	Morre o eminente médico e filósofo Razés, autor da enciclopedia médica coñecida en latín como <i>Continens</i> .
931	O reino de Galicia unifícase cos de León e Asturias.	Ramiro II, rei de León, unifica os reinos de Galicia, León e Asturias. O conde Fernán González empeza a unificar baixo a súa autoridade os dominios que conformarán Castela.	
939	Igrexa de san Miguel (Celanova).	Batalla de Simancas entre mouros e cristiáns gañada por estes coa "axuda" do Apóstolo; a victoria posibilita-lle ós cristiáns o cruce do Douro.	
950		Data probable de introducción do verme de seda e do papel en al-Andalus.	
960	O caudillo normando Gudraed arriba con 100 naves ás costas galegas; mata en combate ó bispo compostelano.	Al-Andalus: os sabios máis ilustres e unha biblioteca de 400.000 volumes converten ó alcázar de Córdoba en centro cultural de primeiro orde.	Os musulmáns comercian coa India.
962	Os normandos castigan o litoral galego.		Fundación do Sacro Imperio Romano - Xermánico.
med. séc. X	O bispo Gotestalco, de Le Puy, primeiro peregrino estranxeiro a Compostela.	Al-Andalus: introducción do verme de seda e do papel. Igrexa de san Miguel de la Cogolla (Suso, La Rioja).	
968	Sisnando, bispo de Iria, morre loitando contra os Normandos.		Fundación do Cairo, que se converte en centro económico, comercial e cultural do mundo islámico.
980			México: apoxeo tolteca (deica 1160).
982	Rebelión dos condes galegos contra Ramiro III de León, elixen rei a Vermudo II (será rei ata o 999); Galicia reino propio.		Os daneses comezan a conquista de Inglaterra.
985		Os musulmáns saquean Barcelona.	Erik o roxo chega a Grenlandia.
987			Apoxeo maia en México (deica 1187).
988		Os musulmáns saquean León e Zamora.	

997	Primeiras palabras en galego: mesturadas co latín nun texto do mosteiro de Celanova. Santiago: incursión de Almanzor; destrúe a cidade e a basílica declarando: "ninguén decatarase que de véspera estive-ra alí"; lévase a Córdoba como botín as portas e cam-pás do templo.		En torno a esta data o cristianismo é adoptado como re-lixión oficial en Dinamarca, Hungría e Suecia.
1000 ap		O árabe é a lingua maioritaria na península ibérica.	Suposta viaxe do viquingo Erik o roxo a Vinkland, actual Terranova. Difúndese no mundo islámico a colección de contos <i>As mil e unha noites</i>
1002		Morte de Almanzor, califa de Córdoba.	
1004 ap			Suposta viaxe do viquingo Kolsefri ó Labrador (Canadá).
1009		Unha guerra Civil alentada polos cristiáns do norte, conduce á desintegración de al-Andalus en 50 reinos de taifas.	
1016	Olaf, rei de Noruega, saquea as costas, arrasa Tui e apreixa ó seu bispo.		
1022		Sancho III de Navarra introduce nos reinos cristiáns o concepto da orixe divina do poder real.	
1025			Concilio de Arrás: recoméndase decorar as igrexas con pinturas murais para instruír ós iletrados.
1031		Fin do Califato de Córdoba.	
1029			Primeiro principado normando en Inglaterra.
1037		Castela anexionase o reino de León.	
1040		O límite sur dos dominios cristiáns sitúase no Douro.	China: desenvolvemento da imprenta e catro anos máis tarde a pólvora.
1050		Evolución tipolóxica dos castelos, pásase da planta oval ó de planta cadrada con torres nos vértices.	Fundación en Xerusalén do Hospital de san Xoán Bap-tista, orixe da orde militar dos Cabaleiros de san Xoán.
1054			Cisma entre as igrexas de Oriente e Occidente.
1063	Construcción de san Antoliño de Toques.		Iníciase as construcións do Baptisterio de Florencia, de san Marcos de Venecia e da catedral de Pisa.
1065	Fernando I, rei de Castela, divide á súa morte o reino entre os seus fillos; García é proclamado rei (deica 1072) de Galicia, cun territorio que chega ás beiras do Mondego.		Os normandos conquistan toda Inglaterra; consagración da Abadía de Westminster.

1071		Sancho III de Aragón asume o rito romano no canto do mozárabe; en 1078 faino Alfonso VI de Castela quen ademais substitúe a caligrafía mozárabe pola francesa.	
1072	Tralo pasamento do rei García de Galicia esta intégrase no reino de Castela.		
1075	Comeza a construción da catedral de Santiago.		
1085		Os cristiáns toman Toledo.	
1090		Amurallamento de Ávila.	Torre de Londres.
1093	Xelmirez administrador da diocese compostelá.		
1096			Primeira Cruzada.
1098			Fundación da orde do Císter.
séc. XI e séc. XII	Desenvolvemento arredor do Camiño de Santiago das <i>basílicas de peregrinación</i> ¹ .		Esténdese o cultivo de cereais en Europa.
1101	Inicio do bispado de Xelmirez (1070-1140) en Compostela. Palacio arzobispal de Santiago.		Introducción da iarda inglesa como medida de lonxitude. <i>Chanson de Roland</i> , poema épico.
1105	Catedral de Santiago: portada de Praterías.		
1111	Coroación de Afonso VII, rei de Galicia. Catedral de Santiago: derrúbase a igrexa prerrománica.		
1116	Incursión almorábides ás costas galegas.		
1118		Os cristiáns aragoneses reconquistan Zaragoza.	
1119	Fúndase en Xerusalén a Orde militar Cabaleiros Templarios para a protección dos peregrinos xacobeos.		Europa: primeiros estatutos de oficios.
1120	Compostela é declarada Arcebispado e xelmirez primeiro arcebispo. Fundación do Reino de Portugal, segregáanse de Galicia os territorios ó sur do Miño.		Fundación do Reino de Portugal. Europa: inicianse catro anos de grandes fames.
1122	Remate da obra románica da catedral de Santiago. Torres defensivas na ría de Arousa para protección do acceso marítimo a Compostela.		
1125	O papa Calixto concédelle á igrexa de Santiago a dignidade metropolitana, traspasada de Mérida.		

¹ San Martiño de Tours, san Marcial de Limoges, san Semín de Tolosa, santa Fe de Conques e Santiago de Compostela; concibidas unitariamente de acordo cos cánones do *Liber Sancti Jacobi*

1128	Inicio das obras da catedral de Lugo.		
1130	Inicio das obras da catedral de Ourense (rematan en 1248).	Castela: principia as súas actividades a Escola de Tradutores de Toledo, trasládanse obras árabes e gregas ó latín de tódalas ramas do saber. Catedral de Jaca.	
1137		Unificación do condado de Barcelona co reino de Aragón.	
1139	<i>Codex Calixtinus</i> , primeira "guía" do peregrino a compostela.		Portugal: Afonso I vence ós almorábides en Ourique; proclámase rei de Portugal.
1140 ap		Data probable de edición do <i>Cantar del Mio Cid</i> .	
1141	Fundación do mosteiro de Oseira; nace o primeiro poeta coñecido da lírica profana en galego - portugués: Soares de Paiva. Catedral de Santiago: pórtico das Praterías.		
1142	Fundación de Sobrado dos Monxes, primeiro templo cisterciense da península.		
1143	Colexiata de Santa María do Sar, Santiago.	O condado portugalense independízase formalmente.	
1145	Inicio da construción da catedral de Tui (remata en 1175)		
1147			Reconquista de Lisboa. Segunda cruzada.
1150 ap.			Perú: fundación do Estado inca no val de Cusco.
1150	Colexiata de Santa María do Campo, A Coruña. Principian as obras dos mosteiros de Carboeiro (1151) e de Armenteira (1162).	Iniciase a construción da catedral de Salamanca; consagración da igrexa de sant Joan de las Abadeses, Gerona.	O Císter prohibe as esculturas e pinturas nas igrexas so pretexto de menoscabar a concentración. Universidade de París.
1156	Carta Foral de Santiago. Inicio da catedral de Ourense (remata en 1248). Derradeira incursión normanda.	Separación dos reinos de Castela e León.	
med. séc. XII	Expansión do Císter en Oseira, Monfero, Sobrado, Meira, Acibeiro, etc.		Na Îlle-de-France comezan a difundirse as formas do gótico; no resto de Europa difúndense as cistercienses.
1164	Cartas forais de Padrón e Ribadavia. Igrexas de san Xiao de Astureses e de Xunqueira de Ambía.	Viaxe do xudeu navarro Benjamín de Tudela por Asia occidental (deica 1173).	Europa: muíño para cana de sucre.
1168	Carta foral de Noia; séguelle a de Pontevedra (1169) e as de Tui e Castro Caldelas (1170) e a de Lugo (1177). Catedral de Santiago: o mestre Mateo inicia a construción do Pórtico da Gloria.		Averroes escribe a súa gran obra médica. Éxodo dos aztecas cara ó val de México.
1170	Fundación en Uclés da Orden Militar de Santiago para defender ós peregrinos a Compostela.		Europa: primeiras bóvedas de cruceiría.

1180	Fase gótica na construción da catedral de Tui (remata no 1200).		Notre Dame de París: arcobotantes da nave. Desenvolvemento do muíño de vento en Normandía.
1182	Pinturas murais da igrexa de san Pedro de Rocas.		Nace San Francisco de Asís.
1185	Fundación do Mosteiro de Oia; inicio da construción de santa María de Meira.		México: apoxeo maia (deica 1446).
1188	Catedral de Santiago: o Mestre Mateo coloca os lindeiros do Pórtico da Gloria.		
1189			Terceira cruzada, encabezada por Federico I <i>Barbarroja</i> , conquista Chipre. Alemaña: primeiro muíño de papel.
1196	A cantiga de escarnio <i>Ora faz ost'o o senhor de Navarra</i> primeiro documento literario en galego. Naves de santa María de Cambre.	<i>Cantar de Mio Cid. Homilies de Orgganyà</i> , primeiro texto en catalán.	Grandes famas en Europa. México: fundación do imperio Inca.
1200	Portada da catedral de Ourense.	Castela: anexión de Guipúscoa e Álava; importación de esmaltes de Ilmoges.	Os mariñeiros occidentais utilizan o compás. Difusión da aritmética árabe entre os mercaderes occidentais.
1206			Tedmüyin toma o título de Gengis Kan e faise recoñecer emperador universal por turcos e mongois.
1208	Carta puebla de Afonso IX creando, cerca do Faro, a poboación chamada Crunia (hoxe Coruña).		Francisco de Asís funda a orde dos Franciscanos.
1209	San Domingos peregrina a Compostela fundando aquí o primeiro convento Dominico da cristiandade.		
1211	Consagración da catedral de Santiago.		
1212		Batalla das Navas de Tolosa: Castela, León, Aragón, Navarra e Portugal vencen ós Almohades que inician o seu declinar.	Santa Clara funda a orde das Clarisas.
1214	San Francisco peregrina a Compostela; funda aquí un dos primeiros conventos da súa orde.		Santo Domingo funda a orde dos Dominicos.
1218	Catedral de Tui: pórtico occidental; Catedral de Ourense: pórtico do Paraíso.	Fundación do Estudio General de Salamanca, institución precursora da universidade.	San Pedro Nolasco funda a orde dos Mercedarios.
1219	Principia a construción da Catedral de Mondoñedo, baixo influencia Cisterciense e de san Domingos de Bonaval, Santiago.		Apertura da facultade de medicina na universidade de Montpellier. Fundación do reino de Tailandia.
1223			Fundación da orde dos Franciscanos.
1224	Portada da catedral de Tui; o tímpano relaciónase estilisticamente co das catedrais de Sens e Chartres.		Nace Tomás de Aquino, filósofo. Universidade de Nápoles.

1225	Igrexa de san Salvador de Vilar de Donas.		Lisboa capital de Portugal.
1228			Sexta cruzada, dirixida por Federico II, que obtén Xerusalén, Belén e Nazaret.
1230	Pasamento de Alfonso IX, derradeiro rei galego.	Castela e León unifícanse definitivamente baixo o reinado de Fernando III <i>el Santo</i> .	
1236	As campás da catedral de Santiago son recuperadas e devoltas á cidade por Fernando III.	Os cristiáns reconquistan Córdoba.	
1243		Fundación formal da Universidade de Salamanca.	
1244		A escola de tradutores de Toledo, lazo de unión entre as culturas hebrea, árabe e latina.	
1245		Viaxe a Mongolia de Francisco Plan Carpio.	
1248	A lingua galego - portuguesa tense expandido ata o Algarve. Remate da Catedral de Ourense.	Reconquista de Sevilla.	Sétima Cruzada, diríxese contra Exipto.
1249			A toma de Faro pon fin á reconquista do territorio portugués.
1252	Expansión das ordes mendicantes (Franciscanos e Dominicos) en cidades e vilas.	Reinado (deica o 1284) de Afonso X <i>el Sabio</i> , promotor da cultura.	
1259		Al-Andalus: Al-Numayri divulga o coñecemento do astrolabio.	Uso habitual do muíño de vento en Europa.
1264			O Papa Urbano V institúe a festa do Corpus
1265			Primeiro parlamento inglés. O árabe Al-Tusi describe o método para a obtención de raíces de números enteiros. Nacemento de Dante.
1266			Nacemento de Giotto.
1270		Afonso X <i>el Sabio</i> : primeira <i>Crónica General</i> .	Oitava cruzada: Luís IX diríxese contra Tunicia onde morre.
1271			Viaxes do veneciano Marco Polo a Asia (deica 1295).
1279	Afonso X <i>el Sabio</i> : <i>Cantigas de Santa María</i> .		
1280			Cartógrafos chineses realizan o mapa impreso máis antigo que se conserva.
1282		Anexión de Sicilia á Coroa de Aragón.	
1284			Anexión de Gales por Inglaterra.

1290		Invención das gafas. Universidade de Lisboa.
1292		Arnolfo di Cambio: Palazzo Vecchio, Florencia. Os xenoveses Ugolino e Guido Vivaldi emprenden a rota das Indias polo Atlántico pero naufragan a pouco de iniciada a viaxe.
1290		Suíza: constitución da confederación dos tres Cantóns Forestais. Catedral de York.
1298		Rusticien de Pisa compila o "Libro de Marco Polo", relato das súas viaxes.
1300	Universidade de Lérida.	
1304		Nace Petrarca. Universidade de Roma.
1307		Dante: <i>Divina Comedia</i> . Palacio Ducal de Venecia.
1320		Primeiros canóns en occidente.
1321		Morte de Dante.
1323	Incorporación de Cerdeña á coroa de Aragón.	
1324	Na batalla de Huéscar (Murcia) utilízanse por vez primeira foguetes nunha guerra. Máxima expansión das fronteiras do Reino de Granada.	
1325		Asentamento azteca en Tenochtitlán (hoxe cidade de México).
1338	Primeira letra de cambio, en Barcelona. Al-Andalus: esplendor da arquitectura nazarí na Alhambra.	
1340	A victoria de Alfonso XI na Batalla de Río Salado dálle o control do Estreito de Xibraltar a Castela.	Inicio da guerra dos Cen Anos.
1346	Creación do Consulat del Mar, en Barcelona. Jaume Ferrer do Reino de Aragón explora a costa africana rebasando o cabo Bojador.	
1348	A Peste Negra, chegada posiblemente por mar, provoca unha grave crise demográfica.	Expansión da Peste Negra por Europa; grande mortandade.
1354	Pedro IV de Aragón ordena a tódalas súas naves utilizar cartas mariñas. Fundación do Colegio Español en Bolonia.	
1359	Aragón: creación da Diputació General de Catalunya (chamada "Generalitat") con sé en Cervera.	

1366		Comeza a guerra de Sucesión en Castela (deica 1369)	México: reinado de Acamapichti, primeiro rei azteca coñecido
1378		Anexión de Sicilia ó Reino de Aragón.	A elección simultánea de Papa en Roma e Aviñón provoca o Cisma de Occidente. Primeiras armas de fogo.
1385	Pinturas murais da igrexa de Vilar de Donas.	Batalla da Aljubarrota para deter o alzamento portugués. Creación do "Consejo Real de Castilla".	Catedral de Milán.
1387	Peste. Conclusión da igrexa de san Francisco, Betanzos.		
1402		Os soldados galos La Salle e Gadifer toman a illa de Lanzarote, iníciase así a conquista das Illas Canarias.	Portugal: Henrique o Navegante impulsa a navegación.
1403		Viaxe a Samarcanda do castelán Ruy González.	
1406			Derradeira expedición coñecida entre Islandia e Groenlandia.
1407			Fundación da <i>Casa di San Giorgio</i> , banca pública xenesa, primeira de Europa.
1418			Publicanse en Holanda as primeiras xilografías. Portugal descobre Madeira. Henrique o Navegante inicia a exploración das costas de África occidental.
1420			Os portugueses desenvolven a carabela. Brunelleschi: santa María del Fiore, Florencia.
1425	A falla de pagamento deixa a Galicia sen representantes nas Cortes de Castela. Pinturas murais en Vilar de Donas.	Unión dos reinos de Aragón e Navarra.	Francia anexionase a Bretaña.
1427			Portugal descobre o arquipélago dos Azores.
1431	Primeira guerra irmandiña: Roi Xordo con 10.000 homes alzáase contra Nuño Freire que os derrota.		Execución de Xoana de Arco.
1432			Portugal explora o arquipélago dos Azores.
1434			Uso da granada de man en occidente. O navegador portugués Gil Eanes dobra o cabo Bojador.
1438			Reinado de Pachacuti Yupanqui; máxima expansión inca
1440		A Coroa de Aragón anexionase o reino de Nápoles.	Guttenberg inventa a imprenta. México: reinado de Moctezuma I, máxima expansión azteca.
1444			Nacemento de Bramante (morre no 1514).

1445	Santiago cidade de realengo.	Al-Andalus: establecemento de mercaderes xenoveses en Granada. Castela: o intenso comercio leva á apertura en Burgos da <i>Universidad de Mercaderes</i> .	Os portugueses descubren Senegal.
1448			O alemán Guttemberg inventa a imprenta, xa coñecida dos chineses.
1451			Nace en Xénova (Italia) o navegante Cristóbal Colón.
1452			Nace Leonardo da Vinci (morre no 1519). Alberti: <i>De re aedificatoria</i> .
1453	Peste.		Os turcos toman Constantinopla -daquela a cidade máis importante do mundo- que pasa a denominarse Istambul. Fin da guerra dos Cen Anos.
1455			Bula papal concedéndolle a Portugal as terras pagás descubertas ou por descubrir.
1459	Devalar do comercio marítimo e das actividades capitalistas. Juan de Badajoz: cimborrio da Catedral de Ourense.		Apertura da bolsa de Anveres. Os portugueses descubren o arquipélago de Cabo Verde e, ó ano seguinte Guinea.
1466	Peste.		Nace Erasmo de Rotterdam.
1467	Segunda revolución Irmandiña: máis de 150 fortalezas señoriais son tomadas polo irmandiños ¹ .		
1469		Casamento de Isabel de Castilla e Fernando de Aragón.	O portugués Fernão Gomes chega ó golfo de Guinea.
1471			En Nuremberg nace Durero (morre no 1528).
1474		Publicación en Valencia de <i>Trobes en llaors de la Verge Maria</i> , primeiro libro imprentado en España.	Nace Copérnico (morre no 1543).
1475			Nacemento de Miguel Anxo Bounarroti (morre no 1564).
1476	A nobreza galega, agás Pedro Álvarez de Soutomaior constitúe unha liga de apoio á Raíña Isabel.	Creación da <i>Santa Hermandad</i> , milicia civil encargada da orde pública.	
1478		Fundación do Tribunal da Inquisición.	
1479	Enfrontamento de Pardo de Cela cos Reis Católicos.	Unión das coroas de Castela e Aragón. Tratado de Alcaçobas para a repartición de África entre Castela e Portugal.	

¹ A revolta finaliza en 1469 co trunfo militar dos señores; un deles, Pedro Madruga utiliza por vez primeira en Galicia, armas de fogo.

1480	Introducción da Santa Hermandad.		Os portugueses chegan á costa do Congo. João II, rei de Portugal organiza a <i>Junta dos mathematicos</i> para estudar a navegación da Terra.
1481		Comeza a guerra de Granada que culminará en 1492 coa caída deste reino.	
1482			O portugués Diego Cão chega a Angola.
1483	O cabido compostelán encarga 120 exemplares do <i>Breviario compostelán</i> , primeiro libro imprentado en Galicia. Execución do Mariscal Pardo de Cela.		Nacementos de Lutero e de Rafael. Desenvólvese o procedemento para a determinar a latitude partindo da meridiana do sol.
1485			O rei de Portugal rexeita o proxecto aventureiro de Colón; este trasládase a Castela.
1486	Viaxe dos Reis Católicos a Galicia.	Avances contra Granada: caída Córdoba en 1483 agora cae Loja e no ano próximo Málaga.	México: máxima expansión azteca. Primeiras edicións de Vitrubio en Roma e Florencia.
1487			O portugués Bartolomeu Dias dobra o cabo da Boa Esperanza (Sudáfrica). Pedro de Covilha acada, costeando o leste de África a desembocadura do Zambeze.
1489		Derribo das naves islámicas da mesquita de Córdoba e incio das obras da catedral católica sobreposta.	
1492	Os Reis Católicos fundan o Hospital Real de Santiago para acoller ós peregrinos doentes.	Cristóbal Colón descobre as Illas do Caribe; inicio da conquista de América; conquista do Reino de Granada ¹ . Expulsión dos xudeus. Nebrija: primeira gramática castelán.	Enrique VIII en Inglaterra. João II en Portugal. Carlos VIII en Francia. Maximiliano no Imperio Xermánico. Iván III en Rusia. Lorenzo o Magnánimo en Florencia. Alexandre VI, Papa.

¹ No documento de capitulación establécese o respecto polos costumes e os bens da poboación musulmana.

UN NOVO MUNDO

	GALICIA	ESPAÑA	MUNDO
1493		Bula papal delimitando a zona dos descubrimentos portugueses e españois. Segunda viaxe de Colón.	Tratado de Barcelona con Francia: o Rosellón e a Cerdeña son anexionados ós reinos hispánicos.
1494	Creación da Real Audiencia de Galicia.	Tratado de Tordesillas afasta a divisoria entre posesións españolas e portuguesas a 360 leguas ó oeste de Cabo Verde	
1496		O Papa concédelle ós reis Isabel e Fernando o título de <i>Católicos</i> . Fundación da cidade de Santo Domingo. Fin da conquista de Canarias.	
1497		Real Cédula declarando libre de impostos o comercio coas Indias. Nesta data tería sucedido xa a suposta primeira expedición de Américo Vespucio.	Portugal expulsa ós xudeus. O británico Cabot chega e explora Terranova.
1498		Terceira viaxe de Colón (1498 - 1500); descóbrense "terra firme".	O navegante portugués Vasco da Gama arriba á India tras circunnavegar África. Cabot explora a costa leste de Norte América dende Teranova ás bocas do Hudson.
1499	Santiago: iníciáanse as obras do Hospital Real, fundado polos Reis Católicos ¹ .	Establecemento dunha base en Darién para controlar o istmo de Panamá. De la Cosa, Alonso de Ojeda e Américo Vespucci exploran as costas de Surinam e Venezuela. Pinzón explora a costa de Brasil.	Paz de Basilea. Suíza escíndese do imperio xermánico.
1500	O navegante Pedro Alonso, que o ano anterior partira cara ás Indias arriba ó porto de Baiona, cargado de ouro e perlas.	Chegan a Andalucía procedentes de México as primeiras plantas de millo. De la Cosa: primeiro mapa de América. España e Francia repártense Nápoles. Sublevación mourisca nas Alpujarras.	Data estimada do inicio das obras da Abadía de Westminster. O navegante portugués Pedro Alvares Cabral descubre o Brasil.
1502	Nace na Gudiña Sebastián de Aparicio.	Cuarta e derradeira viaxe de Colón; Ojeda explora Curaçao. Iníciase o traslado masivo de escravos africanos ás Antillas.	
1503		Os musulmáns de castela son obrigados a converterse. Créase a Casa de Contratación de Sevilla para o comercio con América. RO. prohibindo a escravitude ² dos nativos.	Bramante: Tempietto de san Pietro in Montorio, Roma.
1504		Pasamento da raíña Isabel la Católica. Enrique de Egas inicia a construción do Hospital da Santa Cruz, Toledo.	Tropas francesas son derrotadas cando tentaban tomar as colonias españolas en Nápoles.

¹ Enrique Egas, arquitecto real. Neste edificio recoñécese por vez primeira en Galicia, unha planta renacentista; foi tomada da do Hospital Maior de Milán de Filarete.

² Obrígase ós indios a traballar para os brancos, limitando a escravitude para os individuos de raza negra.

1506	Establecemento en Santiago da Real Audiencia de Galicia.	O 20 de maio morre en Valladolid Cristóbal Colón expresando o desexo de "reposar, si puede ser, en la Isla Española, que Dios me dió milagrosamente".	Bramante: proxecto para a basílica de san Pedro do Vaticano.
1507		Grande actividade arquitectónica en Granada: Enrique de Egas e outros arquitectos levantan igrexas e castelos; destaca a Capela Real.	Na <i>Cosmographie introductio</i> de Martin Waldseemüller descríbense as viaxes do Vespucio denominando, por vez primeira, ó novo continente como "América".
1508	O galego Sebastián de Ocampo circunnavega Cuba ¹ .	Fernando el Católico encomenda ó piloto mayor, Américo Vespucio, o exame en rigor dos aspirantes ó oficio de marear. Ponce de León conquista Porto Rico.	Erasmus de Rotterdam: <i>Eloxio da loucura</i> . Miguel Anxo inicia os frescos da capela Sixtina. Os portugueses fracasan na conquista da Arabia.
1509	Alonso III de Fonseca (Santiago 1474 - Alcalá 1534) arcebispo de Santiago; Martín de Blas e Guillén Colás, mestres galos levantan a nova porta do Hospital Real de Santiago, paradigma do primeiro Renacemento. Juan Francés reixas da catedral de Santiago	Diego Colón, fillo do descubridor traslada os restos do seu pai á Cartuja de Sevilla. Velázquez de Cuéllar conquista Cuba e Esquivel, Xamaica. RO ordenando ós españois "protejan, amparen, cristianicen y enseñen a vivir en policía [ós indios]". Conquista de Orán.	Enrique VIII, futuro rei de Inglaterra, casa con Catalina de Aragón. Os portugueses chegan a Sumatra e Java: supremacía no Índico.
1510	Juan de Álava: claustro da catedral de Santiago.	Álvarez Correa arriba accidentalmente ó Brasil. Expansión castelá no norte de Marrocos. Abre en Cádiz unha delegación da Casa de Contratación de Sevilla. Fernando el Católico, rei de Nápoles. Catedral de Santo Domingo, primeira das levantadas nas Indias.	Invención dos mapas en relevo. Os portugueses conquistan Goa (India), emprendendo a conquista das Molucas e de Malaisia.
1511		Creación do Consejo de Indias. Fundación da Audiencia de Santo Domingo, primeira de América.	
1512		Lei ordenando que ós novos poboadores das indias se lles dean terras e solares. López de Gómara: <i>Historia de las Indias y conquista de México</i> .	Os campesiños alemáns reclaman a supresión dos dereitos feudais. Sangallo inicia o Palacio Farnesio, Roma. Os portugueses conquistan Malaca.
1513		Núñez de Balboa cruza o istmo de Panamá e descubre o Pacífico. Ponce descubre a Florida; primeiro europeo que pisa Norte América.	Maquiavelo: <i>O Príncipe</i> . Miguel Anxo: <i>Moisés</i> .
1514		Créase ² o "Oficio de Correo Mayor de las Indias y Tierra Firme del Mar Océano Descubiertas y por Descubrir". Dispónse que os indios e indias "puedan casarse entre si así como con españolas y españoles".	
1516		Morre Fernando el Católico. Nace Santa Teresa. Juan Díaz de Solís chega ó Río da Prata. Frei Tomás de Berlanga leva á Española o plátano de Canarias. Bartolomé de las Casas, protector dos indios.	O alemán Kiefus inventa a chave de rosca para os fusís, dispositivo que fai innecesaria a mecha. Tomás Moro: <i>Utopía</i> . Portugal mantén relacións comerciais coa China.

¹ Demostra a insularidade da illa. Rematada a viaxe carena nun punto da costa onde funda a cidade da Habana.

² O oficial maior encargárase de organizar un sistema de comunicacións permanentes coas indias.

1519	Celebración de Cortes en Santiago e na Coruña. Dende este porto Carlos V parte cara Aquisgrán, onde será coroado emperador.	Cortés invade México. Magallanes descubre o estreito do seu nome e as Filipinas. Elcano: circunnavega a Terra. Fundación da cidade de Panamá. Pineda chega ás bocas do Mississippi. RO incorporando as Indias á Coroa. Fernández de Inciso: primeira xeografía de América. Andazo de varíola na Española: primeira peste de orixe europea en América.	Pasamento de Leonardo. Lutero rompe con Roma. Ingleses, portugueses e holandeses controlan o trasfego de escravos negros entre África e América. Expedicións musulmanas na India.
1521	Juan de Álava: construción do Claustro da catedral de Santiago. Cornellis de Holanda inicia o retablo maior da catedral de Ourense (remátase en 1547).	Ordénase destruír as obras de Lutero en España. Cae Tenochtitlán (hoxe cidade de México): o imperio Azteca en mans de Cortés. Fernández de Oviedo informa que na Española "hay ya tantos negros que la isla parece una efigie e imágen de la misma Ethiopía".	Gran actividade bélica en Italia dos exércitos españois e franceses; en 1527 asolan Roma, apreixando ó Papa.
1522	O arcebispo Fonseca funda o colexio de Santiago Alfeo, xerme da futura universidade. Tamén promover claustro ¹ da catedral, para o que trae de Salamanca a Juan de Álava, arquitecto. Fundación na Coruña da Real Casa de contratación de Especiería.	Introdúcense en México a cana de sucre, a moreira, o trigo e a vide. Iníciase a conquista de Nicaragua e Honduras. Encomendas ² para fomento agrícola nas Indias. Barcelona pide comerciar con América. De las Casas: <i>Brevísima relación sobre la destrucción de las Indias</i> . Catedral de Santiago de Cuba.	
1523	Finalización das obras da portada do Hospital Real de Santiago, iniciadas cinco anos antes polos arquitectos franceses Martín de Blás e Guillén Colás.	Creación do Consejo de Hacienda. Gil González Dávila conquista Nicaragua. Cortés conclúe a conquista de México.	
1524	Fonseca é nomeado arzobispo de Toledo.	Primeira expedición de Pizarro por terras incaicas. Ordenanzas funcionais do Consejo de Indias.	O italiano Verrazanno explora a costa norteamericana dende Florida a Terranova.
1525	Aprobación pontificia da nacente Universidade de Santiago.	Gil de Hontañón: Catedral de Segovia. Edicto limitando a liberdade dos musulmáns en España. Fundación da cidade de san Salvador.	O francés Fernel determina o perímetro da terra. O portugués Esteban Gomes percorre a costa norteamericana ata o Labrador.
1526		Os musulmáns do reino de Aragón obrigados a converterse. Concédese licencia xeral para que tódolos súbditos do Imperio poidan establecerse e contratar nas Indias.	
1526			India: implántase o imperio mogol (deica 1858).
1528	Xuntas do Reino.	Siloé: reformas na Alhambra e na catedral de Granada. Tratado comercial cos Welser, banqueiros alemáns, para financiar empresas imperiais; concédeselles o privilexio da explotación de Venezuela. Iníciase a conquista do lucatán.	Pasamento de Durero.

¹ Esta obra será modelo para Oseira, Oia, Monfero...

³ Figura legal que lle permitía ós españois o dominio dos indios obrigándo á súa instrución e auxilio.

	GALICIA	ESPAÑA	MUNDO
1493		Bula papal delimitando a zona dos descubrimentos portugueses e españois. Segunda viaxe de Colón.	Tratado de Barcelona con Francia: o Rosellón e a Cerdaña son anexionados ós reinos hispánicos.
1494	Creación da Real Audiencia de Galicia.	Tratado de Tordesillas afasta a divisoria entre posesións españolas e portuguesas a 360 leguas ó oeste de Cabo Verde	
1496		O Papa concédelle ós reis Isabel e Fernando o título de <i>Católicos</i> . Fundación da cidade de Santo Domingo. Fin da conquista de Canarias.	
1497		Real Cédula declarando libre de impostos o comercio coas Indias. Nesta data tería sucedido xa a suposta primeira expedición de Américo Vespuccio.	Portugal expulsa ós xudeus. O británico Cabot chega e explora Terranova.
1498		Terceira viaxe de Colón (1498 - 1500); descóbrese "terra firme".	O navegante portugués Vasco da Gama arriba á India tras circunnavegar África. Cabot explora a costa leste de Norte América dende Teranova ás bocas do Hudson.
1499	Santiago: iníciáanse as obras do Hospital Real, fundado polos Reis Católicos ¹ .	Establecemento dunha base en Darién para controlar o istmo de Panamá. De la Cosa, Alonso de Ojeda e Américo Vespucci exploran as costas de Surinam e Venezuela. Pinzón explora a costa de Brasil.	Paz de Basilea. Suíza escíndese do imperio xermánico.
1500	O navegante Pedro Alonso, que o ano anterior partira cara ás Indias arriba ó porto de Baiona, cargado de ouro e perlas.	Chegan a Andalucía procedentes de México as primeiras plantas de millo. De la Cosa: primeiro mapa de América. España e Francia repártense Nápoles. Sublevación mourisca nas Alpujarras.	Data estimada do incio das obras da Abadía de Westminster. O navegante portugués Pedro Alvares Cabral descobre o Brasil.
1502	Nace na Gudíña Sebastián de Aparicio.	Cuarta e derradeira viaxe de Colón; Ojeda explora Curaçao. Iníciase o traslado masivo de escravos africanos ás Antillas.	
1503		Os musulmáns de castela son obrigados a converterse. Créase a Casa de Contratación de Sevilla para o comercio con América. RO. prohibindo a escravitude ² dos nativos.	Bramante: Tempietto de san Pietro in Montorio, Roma.
1504		Pasamento da raíña Isabel la Católica. Enrique de Egas inicia a construción do Hospital da Santa Cruz, Toledo.	Tropas francesas son derrotadas cando tentaban tomar as colonias españolas en Nápoles.

¹ Enrique Egas, arquitecto real. Neste edificio recoñécese por vez primeira en Galicia, unha planta renacentista; foi tomada da do Hospital Maior de Milán de Filarete.

² Obrígaselle ós indios a traballar para os brancos, limitando a escravitude para os individuos de raza negra.

1506	Establecemento en Santiago da Real Audiencia de Galicia.	O 20 de maio morre en Valladolid Cristóbal Colón expresando o desexo de "reposar, si puede ser, en la Isla Española, que Dios me dió milagrosamente".	Bramante: proxecto para a basílica de san Pedro do Vaticano.
1507		Grande actividade arquitectónica en Granada: Enrique de Egas e outros arquitectos levantan igrexas e castelos; destaca a Capela Real.	Na <i>Cosmographie introductio</i> de Martin Waldseemüller describíense as viaxes do Vespucio denominando, por vez primeira, ó novo continente como "América".
1508	O galego Sebastián de Ocampo circunnavega Cuba ¹ .	Fernando el Católico encomenda ó piloto mayor, Américo Vespucio, o exame en rigor dos aspirantes ó oficio de marear. Ponce de León conquista Porto Rico.	Erasmus de Rotterdam: <i>Eloxiu da loucura</i> . Miguel Anxo inicia os frescos da capela Sixtina. Os portugueses fracasan na conquista da Arabia.
1509	Alonso III de Fonseca (Santiago 1474 - Alcalá 1534) arcebispo de Santiago; Martín de Blas e Guillén Colás, mestres galos levantan a nova porta do Hospital Real de Santiago, paradigma do primeiro Renacemento. Juan Francés: reixas na catedral de Santiago	Diego Colón, fillo do descubridor traslada os restos do seu pai á Cartuja de Sevilla. Velázquez de Cuéllar conquista Cuba e Esquivel, Xamaica. RO ordenando ós españois "protejan, amparen, cristianicen y enseñen a vivir en policía [ós indios]". Conquista de Orán.	Enrique VIII, futuro rei de Inglaterra, casa con Catalina de Aragón. Os portugueses chegan a Sumatra e Java: supremacía no Índico.
1510	Juan de Álava: claustro da catedral de Santiago.	Álvarez Correa arriba accidentalmente ó Brasil. Expansión castelá no norte de Marrocos. Abre en Cádiz unha delegación da Casa de Contratación de Sevilla. Fernando el Católico, rei de Nápoles. Catedral de Santo Domingo, primeira das levantadas nas Indias.	Invenición dos mapas en relevo. Os portugueses conquistan Goa (India), emprendendo a conquista das Molucas e de Malaisia.
1511		Creación do Consejo de Indias. Fundación da Audiencia de Santo Domingo, primeira de América.	
1512		Lei ordenando que ós novos poboadores das Indias se lles dean terras e solares. López de Gómara: <i>Historia de las Indias y conquista de México</i> .	Os campesiños alemáns reclaman a supresión dos dereitos feudais. Sangallo inicia o Palacio Farnesio, Roma. Os portugueses conquistan Malaca.
1513		Núñez de Balboa cruza o istmo de Panamá e descobre o Pacífico. Ponce descubre a Florida; primeiro europeo que pisa Norte América.	Maquiavelo: <i>O Príncipe</i> . Miguel Anxo: <i>Moisés</i> .
1514		Créase ² o "Oficio de Correo Mayor de las Indias y Tierra Firme del Mar Océano Descubiertas y por Descubrir". Dispónse que os indios e indias "puedan casarse entre sí así como con españolas y españoles".	
1516		Morre Fernando el Católico. Nace Santa Teresa. Juan Díaz de Solís chega ó Río da Prata. Frei Tomás de Berlanga leva á Española o plátano de Canarias. Bartolomé de las Casas, protector dos indios.	O alemán Kiefus inventa a chave de rosca para os fusís, dispositivo que fai innecesaria a mecha. Tomás Moro: <i>Utopía</i> . Portugal mantén relacións comerciais coa China.

¹ Demostra a insularidade da illa. Rematada a viaxe carena nun punto da costa onde funda a cidade da Habana.

² O oficial maior encargárase de organizar un sistema de comunicacións permanentes coas indias.

1529	Créase unha Casa de Contratación na Coruña.	Paz de Cambrai: España e Francia cesan as hostilidades pola posesión de Italia; repártense o país e Flandes. A crise económica provoca a venda a Portugal dos dereitos sobre as terras do Pacífico situadas ó leste do meridiano 17.	Segunda Dieta de Spira: a maioría católica suprime a liberdade relixiosa da primeira Dieta malia a protesta alemá; nace a denominación <i>protestante</i> . Enrique VIII divorciase da súa muller malia a oposición Papal.
1530	Baiona e A Coruña son autorizadas a comerciar con América.	Concédesse o voto en Cortes á cidade de México. Carlos I, Emperador.	O italiano Fracastoro descubre o polo magnético. De Souza inicia a colonización portuguesa do Brasil.
1531	Nuño de Guzmán funda a cidade de Santiago de Compostela de Galicia en territorios do actual estado mexicano de Nayarit.	Pizarro inicia a conquista do imperio Inca. Vétase a entrada en América dos libros de tema non relixioso cristián. A virxe aparéceselle por vez primeira a un indio; sucede en Tepeyac, solar de Tonantín, divindade azteca; sospeitando un fraude a igrexa católica demorará un século en incluír no santoral á Virxe de Guadalupe.	Fundación da Bolsa de Anveres. Enrique VIII, proclámase cabeza da coroa de Inglaterra.
1532	Unha licencia do Mosteiro de San Clodio derradeiro documento oficial escrito en galego. Creación do Reino de Nueva Galicia (actual estado de Guadalajara, México) con Audiencia e capital en Santiago de Compostela de Galicia.	Código penal de Carlos V, uniforme para todo o imperio.	Unión das coroas francesa e bretona. Introdución do protestantismo en Dinamarca. Expedición do francés Cartier a Canadá. Grynaeus: <i>Novus Orbis</i> , primeira historia xeral dos descubrimentos.
1533	O galego frei Sebastián Aparicio introduce a carreta en México.	Pizarro entra en Cusco, dominando o imperio inca. Fundación de Cartagena de Indias. Creación do Virreinato de Nueva España. Fundación de Lima. Fernández de Oviedo: <i>Historia General y Natural de las Indias</i> .	Lutero traduce a biblia ó alemán. O bispo de Canterbury dissolve o matrimonio de Enrique VIII o que equivale á independencia da igrexa anglicana. Tiziano: <i>Retrato de Carlos V co seu can</i> ; Rabelais: <i>Gargantúa e Pantagruel</i> .
1534	Pasamento do arzobispo Fonseca. Entre 1509 e 1534 rexístrase o paso a Indias de 139 naturais de Galicia.	Pasamento de Garcilaso de la Vega.	Calvino expón as súas teses. O español Ignacio de Loyola funda en París a Compañía de Xesús.
1535	Andrés Hernández e Francisco Araújo, primeiros galegos na Arxentina.	Conquista de Tunicia. Constitúese o Virreinato de Nueva España (hoxe México). Almagro inicia a conquista de Chile. Descúbreanse as Galápagos; Mendoza funda Nuestra Señora del Buen Aire (preto da actual Buenos Aires). Constrúese a igrexa de san Francisco de Quito sobre as ruínas dun palacio inca.	
1536		Real Cédula autorizando a sepultura de Colón na catedral de Santo Domingo; Montijo conquista o imperio maia e Pizarro e Almagro o imperio inca; fundación de Quito e Guayaquil por Sebastián Belalcázar. México: primeira imprenta das Indias. Irala funda Asunción e Jiménez Quesada Bogotá.	Fernão de Oliveira: primeira gramática portuguesa. Introdución da inquisición en Portugal. Serlio inicia a publicación das <i>Regoli generali di architettura sopra le cinque maniere degli edifici</i> .
1538	Conclusión da fachada da igrexa de santa María A Grande, de Pontevedra. Gil de Hontañón traballa na Catedral de Santiago.	Prohíbese a difusión das obras e ideas de Erasmo. Sevilla: Hernando Colón forma a Biblioteca Colombina, axiña acadará os 100.000 volumes. Fundación da Universidade de Santo Domingo, primeira de América. Fundación de Bogotá.	Mapamundi de Mercator. Piccolomini: primeiro mapa celeste.

1540	Catedral de Santiago: o arquitecto Rodrigo Gil inicia a construción da Torre do Tesouro; caracterízase pola súa semellanza formal cunha pirámide da cultura tain.	Francisco de Orellana descende dende Perú ó Atlántico polos ríos Napo e Amazonas. Concédese o voto en Cortes á cidade de Cusco. Valdivia conquista Chile. Primeiros piratas no Caribe. Rebelión indíxena na Nueva España.	
1541		Orellana explora e navega na súa totalidade, por vez primeira, o río Amazonas.	
1542	Cornellis de Holanda: fachada da igrexa de santa María, Pontevedra.	Perda de Tunicia e outras colonias no norte de África. O explorador Juan Rodríguez Cabrillo descubre a badía de Los Ángeles, USA. Docampo explora Kansas e Colorado. Fundación de Santiago de Chile. Creación do Virreinato do Perú. Abolición da escravitude dos indios.	O portugués Mendes Pinto chega ó Xapón.
1543	Rodrigo Gil de Hontañón, fachada do tesouro na catedral de Santiago.	Establécese o control aduaneiro do comercio con América. Expedición de Irala entre Asunción e Cuzco (conclúe en 1548).	Vesalo publica en Basilea <i>De humani corporis fabrica</i> , primeiro tratado moderno de anatomía. Nace El Greco en Creta (Grecia), morre no 1614 en Toledo (España).
1544		Exhumación dos restos de Colón e traslado a Santo Domingo onde son soterrados na catedral. Perú: rebelión de Pizarro. Fundación de La Paz.	Copérnico demostra a rotación da terra sobre o seu eixo Stifel: <i>Arithmetica integra</i> , base do álgebra moderno. Uso xeneralizado do ferro fundido en obxectos cotiáns.
1545		Fundación dos primeiros colexios dos Xesuítas (Valladolid, Alcalá, Valencia e Gandía). Hernán Ruíz: <i>Libro de Arquitectura</i> , traducción da <i>Arquitectura</i> de Vitrubio. Descubrimento da mina do Potosí no Alto Perú (hoxe Bolivia). Graves andazos entre os indios.	Concilio de Trento.
1546		México: descubrimento das minas de prata de Zacatecas. Constitución dos arcebispados de Lima, México e Santo Domingo. Fracasada a colonización dos Welser, Venezuela volve ó dominio da coroa.	Comeza en Roma a restauración de esculturas da antigüidade clásica. Miguel Anxo: Piazza do Campidoglio, Roma.
1547		Consulat del Mar en Valencia. Nace Cervantes.	
1550	Abre o Colexio de Fonseca, construído polo arzobispo como sé da nova universidade; a fachada (Juan de Álava e Alonso de Covarrubias, arqs.) Imita á do Colexio dos Irlandeses de Salamanca, tamén fundado por Fonseca.	Máxima expansión da piratería de francesa e inglesa contra os navíos españois para apoderarse dos tesouros indianos. Primeiras misións xesuíticas nas Indias. Lázaro de Velasco traduce os <i>Diez libros de Arquitectura</i> de Vitrubio.	
1551		Fundacións de Santa Teresa. Obra poética de San Juan de la Cruz. Fundación da Universidad de Lima.	
1552		Francisco de Villalpando: traducción de <i>Tutte l'opere d'architettura et prospettiva</i> , de Serlio. López Gomara, <i>Historia General de las Indias</i> ; Casas: <i>Brevísima relación de la destrucción de las indias</i>	

1553		Fundación da universidade de México. Catedral de Oaxaca.	
1554	O príncipe Felipe II embarca na Coruña cara a Inglaterra.	<i>El Lazarillo de Tormes</i> . Introducción en México do procedemento da amalgama para a produción de prata (introdúcese no Perú en 1563).	Palestrina: <i>Misas</i> ; Vignola: igrexa de Sant'Andrea, Roma. Mercator: Mapa de Europa.
1555	Pinturas murais na bóveda da igrexa de Santa Baia de Banga, Ourense.	A Habana cae en poder francés.	Paz de Ausburgo: asenta a escisión relixiosa xermánica. Francia establece unha colonia na badía de Río de Xaneiro.
1556		As Reales Audiencias transfórmanse en instrumentos do poder absoluto do monarca. A Coroa declárase en quebra. Italia, agás Venecia e a Savoia, encóntranse baixo dominio español; Felipe II declárase "rei de Castilla, Aragón, Sicilia y las Indias".	A China concédelle ó Portugal a colonia de Macau.
1559		Prohíbese ós españois estudar en universidades estranxeiras. Cesan os ataques franceses no Caribe. Constitución das audiencias de Charcas e de Quito.	Francia toma Calais, derradeira colonia inglesa no continente.
1560		Menéndez de Avilés funda San Agustín, na Florida, primeira cidade dos USA. Importación da oliveira en Lima.	
1560		Madrid, capital permanente da Monarquía.	
1561	Establecemento da Inquisición.	Nacen Lope de Vega e Góngora. Vandelvira: Plaza Mayor, Valladolid. Rebelión, pronto sufocada, en Venezuela contra a autoridade rexia.	
1563	A Real Audiencia trasládase á Coruña.	Inicio da construción do mosteiro de San Lorenzo del Escorial (Madrid). Primeiros ataques corsarios contra a flota. Descubrimento das minas de mercurio de Huancavélica no Perú. Catedral de México.	Pasamento de Miguel Angelo Bounarroti.
1564			Nace en Pisa Galileo Galilei, morrerá no 1642.
1565	Pasa a Indias, como bispo de Popayán, frei Agustín da Coruña.	Primeira travesía Acapulco - Filipinas.	
1566	Felipe II crea o corpo de infantaría denominado <i>Tercio de Galicia</i> para intervencións no estranxeiro ¹ .	Sublevación nos Países Baixos. Legazpi inicia a conquista das Filipinas.	

¹ Formado por 2.200 homes con destino nos Países Baixos, Alemaña e Francia. En 1713 será absorbido por outros corpos do exército.

1567		Felipe II prohíbe a lingua árabe e os usos e costumes mouriscas no territorio do antigo reino de Granada. Fundación de Santiago León de Caracas.	
1568	Pazo de san Xerome, fundado polo arzobispo Fonseca. 6000 familias saen de Galicia a repoboar o Reino de Granada.	Sublevaración mourisca na Alpujarra ¹ . Chegada dos xesuítas a México. Expedición de Mendaña ás Illas Salomón. Iníciase as revoltas independentistas nos Países Baixos.	
1570		Instáurase a Inquisición no Perú. Primeiras "reducciones" (reasentamentos da poboación indíxena) no Perú. Iníciase a conquista das Filipinas.	Palladio: <i>I quattro libri dell'Architettura</i> , Venecia. Tiziano: <i>Pietà</i> .
1571		Dan comezo as viaxes anuais de galeóns a Manila e á China. Legazpi funda Manila.	A Liga Santa, formada por España e a república de Venecia, derrota ós turcos na batalla de Lepanto; estes perden a supremacía naval no Mediterráneo.
1572		Felipe II declara a Sevilla único punto de entrada das mercancías de Indias.	Luis de Camoens: <i>Os Lusíadas</i> .
1573	Os portos de Galicia perden os dereitos de arribada do Comercio con América.	Juan de Austria conquista Tunixia. Sevilla acapara o monopolio comercial con América. Lei de Felipe II regulando a construción de novas cidades nas Indias.	
1574	A Coruña: Tribunal ² da Inquisición segregado do castelán con sé en Valladolid.	López de Velasco: <i>Geografía de las Indias</i> .	Portugal coloniza Angola.
1575	Primeiro auto de fe da Inquisición en Galicia.	El Greco instálase en Toledo.	
1576			Exploracións do británico Frobisher na costa norte do Canadá.
1577		Expedición do pirata Drake polo Pacífico para saquear posesións españolas; o seu éxito válelle o título de Sir.	Nacemento de Rubens. Volta ó mundo do británico Francis Drake (deica 1580).
1580	Nesta data podería terse realizado con éxito o cultivo experimental de patacas na horta do Convento de Herbón segundo consta no documento: <i>Memorias do Arzobispado de Santiago para 1607</i>	Nace Quevedo (morre en 1645). Anexión de Portugal (deica 1640) Ocupación de Ceuta, posesión portuguesa. Segunda e definitiva fundación de Bos Aires.	
1581		A Unión de Utrecht declara a independencia dos Países Baixos.	Declaración de independencia das Provincias Unidas de Holanda.
1583		Catedral en Cuzco.	O inglés Gilbert toma Terranova pero non consegue conquistala. Primeira igrexa en Salvador de Bahía.

¹ Os alzados, uns 80.000 son espallados por Castilla e Andalucía; 270 lugares das Alpujarras son repoboados con 12.542 familias campesiñas de Galicia e León.

² Era misión deste tribunal velar "en los puertos del océano contra la introducción de libros perniciosos y personas dogmatizantes de las opiniones protestantes". Suprimírase en 1808.

1585	Drake apodérase de Baiona.		O inglés Raleigh explora Virxinia, primeira colonia inglesa en América.
1588	A Armada Invencible parte de Lisboa cara Inglaterra; recala na Coruña para avituallarse. Aquí se inicia a construción do Castelo de San Antón.	Fracaso ¹ da Armada Invencible, destinada á invasión de Inglaterra. Creación do Consejo de Flandes.	Iníciase a hexemonía colonial inglesa.
1589	Drake cerca A Coruña, saquea Vigo e Baiona. Xesta heroica de María Pita na defensa da Coruña. Inicio da construción dos castelos da ría de Ferrol.	Juan de Herrera: catedral de Valladolid. Alonso de Ercilla: <i>La Araucana</i> .	
1591	Galicia ten 629.336 habitantes. O Cardeal Rodrigo de Castro constrúe ² en Monforte o Colexio de Nosa Señora da Antiga, establecendo nel unha fundación benéfica escolar.	Poboación do estado: 8.000.000 de habitantes. Creación de casas de comercio en Lima e México. Aquí descúbrese unha grande mina de prata chamada Potosí para equiparala coas homónimas do Alto Perú.	Holanda: invención do microscopio.
1594		Gran actividade bélica nas colonias europeas. San Francisco: primeira igrexa de Caracas. Mendaña explora as Illas Marquesas.	Napier: logaritmos naturais. O italiano Peri compón <i>Dafne</i> , a primeira ópera. Mercator: <i>Atlas</i> . Portugal impide a GB e Holanda comerciar con Malaisia.
1595	O conde de Monterrei, vicerrei de Nueva España.	Venezuela: Raleigh explora o Orinoco en busca de El Dorado.	Primeiros asentamentos holandeses nas Indias Orientais (Nova Zelandia e outras) tomando posesións lusas.
1596			O británico Sir John Harrington inventa o inodoro.
1599	Remate da portada de san Martiño Pinario, Santiago. Igrexa do Mosteiro de Montederramo.	En Sevilla nace Velázquez (morre no 1660), un ano antes nacera Zurbarán (morre no 1664).	Nace Borromini (morre no 1667).
1600	Mateo López: convento de san Paio de Antealtares, Santiago.	Nace Calderón de la Barca. Fortificación de Cartagena de Indias.	Entre 1600 e 1605 Shakespeare escribe: <i>Othello</i> , <i>King Lear</i> e <i>Macbeth</i> .
1602	Simón de Monasterio remata o Colexio do Cardeal en Monforte.	Fin dun andazo de peste que dura seis anos e provoca unha crise demográfica. Fortificación da Habana. Vizcaíno explora California e funda Monterrei.	Constitución da Compañía Holandesa das Indias Orientais.
1603	Chega a Santiago o arquitecto xienense Ginés Martínez ³ . O Conde de Lemos ⁴ preside o Consejo de Indias.	Máxima intensidade nas exportacións de prata das Indias.	

¹ O fracaso da Armada Invencible nas costas inglesas quebra o poderío español na mar e a apertura das rotas ultramaríñas a Inglaterra e Holanda.

² Juan de Tolosa, arquitecto da escola herreriana de Valladolid. Dirixiu o arquitecto cántabro Simón de Monasterio quen remata a obra en 1622. A fachada da igrexa, xesuítica, é italianizante.

³ Introdutor de linguaxes andaluzas na arquitectura compostelana, atribúeselle o Colexio de san Clemente e a urbanización da Praza da Quintana.

⁴ Pedro Fernández de Castro, VII Conde de Lemos, (Monforte, 1576 - Madrid, 1622)

1604	O Conde de Lemos solicita da Universidade de Santiago unha relación de profesores de valía para ser propostos candidatos ás Audiencias das Indias.	Gonzalo Méndez de Cancio, natural de Tapia de Castriego introduce nesta vila o millo, procedente de Indias, de aquí pasará axiña a Mondoñedo.	
1605		Publicación da primeira parte de <i>El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha</i> .	
1606	Martínez de Aranda: escalinata da fachada do Obradoiro da catedral de Santiago.	Fernández de Quirós descobre o arquipélago das Novas Hébridas, no Pacífico.	
1607		Bancarrota da Coroa. Conquista das Illas Molucas, territorio vital para o abastecemento de cravo. Chegada dos Xesuítas ó Paraguai.	Monteverdi: <i>La favola d'Orfeo</i> . Carlo Maderno: fachada de san Pedro do Vaticano, Roma. Fundación de Jamestown (Virxinia), primeira colonia inglesa en América do Norte. O portugués Vaes descubre o estreito do seu nome entre Nova Guinea e Australia.
1608		O Conde de Lemos nomeado Vicerrei de Nápoles, o cargo "mayor y más útil que daba el Rey en Europa"; desempénha deica 1616 dotando á cidade de grandes obras públicas.	O holandés Lippershey patenta o telescopio. Bolsa de Amsterdam, primeira do mundo. Galileo: observación científica da lúa. Kepler: <i>Astronomia nova</i> . Rubens: <i>A adoración dos reis magos</i> . Quebec, primeira colonia francesa en América do Norte.
1609		Expulsión ¹ dos mouriscos. Fundación das primeiras "misiones" no Paraguai. Garcilaso de la Vega: <i>Comentarios reales de los Incas</i> .	Fundación da banca de Amsterdam. Albany, primeira colonia holandesa en América do Norte.
1610	Un inventario da conta do presenza de plantacións de millo no Barbanza, oito anos despois hai referencias del en Cangas.	El Greco: <i>Plano y vista de Toledo</i> . Acórdase a expulsión definitiva dos mouriscos. Iníciase o declive das exportacións de prata americana.	Asentamento dunha delegación da Compañía Inglesa das indias Orientais en Madrás (India). O británico Hudson descobre o golfo canadiano do seu nome.
1612		Góngora: <i>Fábula de Polifemo y Galatea</i> ; Jerónimo de Salas: <i>La hija de la celestina</i> .	
1613		Góngora: <i>Soledades</i> . Cervantes: <i>Novelas ejemplares</i> .	Ensanche planificado da cidade de Amsterdam.
1615		Editase a segunda parte de <i>El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha</i> .	Incursión holandesa no Pacífico Español.
1616		Pasamento de Cervantes.	Os británicos Baffin e Bylot exploran a Terra de Baffin e Grenlandia.
1617	Piratas berberiscos asentados nas Illas Cíes atacan o litoral de Pontevedra; destrúen Cangas.		Galileo enuncia as súas teorías. Prohíbese o catolicismo en Suecia.
1618		Diego Luis de Sanvitores descubre a illa de Guam iniciándose así a conquista das illas Carolinas, Marianas e Palaos.	Comeza guerra dos Trinta Anos.

¹ Esta decisión provoca o desmantelamento económico e social das áreas afectadas: Levante, Murcia e Andalucía.

1619			Virxinia: chega o primeiro escravo negro a América do Norte
1620	Simón de Monasterio: xirola da catedral de Ourense e nave da igrexa do mosteiro de Monfero.	Comezan as exportacións de la a Inglaterra.	Os "Pais Peregrinos", fuxidos de Inglaterra acadan as costas de Massachusetts a bordo do buque "Mayflower" iniciando a colonización de América do Norte.
1621	Os holandeses atacan as costas de Galicia.	O boticario Juan de Castro escribe <i>Historia de las virtudes y propiedades del Tabaco</i> . México: edición da <i>Hoja Volante</i> , primeiro xornal americano, de aparición irregular.	
1622	Ataque berberisco á ría de Arousa. Recuperación do voto en Cortes ¹ . Continuas crises agrarias favorecen a implantación do millo en detrimento do centeo e trigo.	Comeza a elaborarse o tabaco chegado das Indias.	Nacemento de Molière. Holanda convértese na primeira potencia marítima, comercial e bancaria do mundo.
1624		Período de depresión da actividade comercial con América (remata en torno a 1650). Creación do Almirantado de Sevilla para protexer o comercio naval e afastar ós holandeses da costa.	Francia: comeza a construción do Palacio de Versalles. Bernini e Borromini: baldaquino da basílica de San Pedro do Vaticano, Roma. Holanda apodérase, por un ano, de Bahía (Brasil).
1626	Fernández Lechuga, arquitecto granadino, remata as obras ² do cruceiro e da cúpula do mosteiro de San Martiño Pinario, Santiago.	Bancarrota. Quevedo: <i>Vida del buscón llamado don Pablos</i> .	Os holandeses fundan Nova Amsterdam (hoxe Nova York) na desembocadura do Hudson.
1628		Grandes fames. Eclósión edilicia en Madrid. A flota de Nueva España cae, cargada de prata, en mans holandesas na badía de Matanzas (Cuba).	Portugal: fundación da Companhia da India, con sé en Lisboa.
1630		Paz entre Inglaterra e España: os españois poden navegar pola Canle da Mancha cara ós Países Baixos.	Inigo Jones: Covent Garden Square, Londres. Os holandeses ocupan Olinda e Recife no Brasil.
1633	Lechuga inicia a igrexa de San Agostiño e o segundo claustro de San Francisco ³ , ambas en Santiago. Construción dunha escuadra galega para a defensa do Reino.	Ordénase o estanco do tabaco, regulando a súa elaboración e comercio.	A Inquisición obrígalle a Galileo a retractarse. Nace Wren (morre no 1723). Francia: na rexión de Lorena cultívase con éxito a pataca, recen importada do Perú.
1635		Calderón de la Barca: <i>La vida es sueño</i> . Os holandeses ocupan Curaçao.	Fundación da Académie Française.
1637		Colapso do comercio transatlántico.	Descartes: <i>Discurso do Método</i> .

¹ A recuperación conséguese mediando o compromiso de empregar un grande capital na construción dunha escuadra para a defensa das costas galegas.

² Lechuga por 10 anos rexirá a arquitectura de Santiago, introducindo un estilo protobarroco inspirado nas linguaxes empregadas na catedral de Jaen e na Capela Maior de Granada.

³ Esta obra, según Bonet "es de gran vinculación con lo andaluz".

1639	Perda da escuadra galega en Dover.	Continúa a actividade bélica nos Países Baixos con continuos alzamentos independentistas.	Fundación da bolsa de París. Clausura dos portos xaponeses ó comercio exterior (deica 1854). Espaníais e portugueses enfróntanse ós holandeses no Brasil. A Compañía Inglesa das Indias funda Madrás.
1640	Salvaterra do Miño cae en poder dos portugueses.	As guerras secesionistas de Cataluña (deica 1653) e Portugal resólvense coa escisión portuguesa.	João IV rei de Portugal.
1642	O Conde de Salvaterra, vicerrei de México.	É rexeitada unha invasión holandesa en Chile.	O británico Tasman acada Tasmania e Nova Zelandia.
1644	Pontevedra: Jorge de Andrade, adifeirado en Perú constrúe ¹ un edificio escolar que doa á cidade.	Tropas españolas son derrotadas polas portuguesas na batalla de Montijo.	Torricelli inventa o barómetro de mercurio.
1646	Fachadas dos mosteiros de Celanova e de Monfero. Monforte: inaugúrase o Convento de santa Clara ² .	Insurreccións en Nápoles e Sicilia contra o dominio español.	Nace Leibniz.
1648	Galicia aporta 35.000 soldados ás Guerras de Flandes. O Conde de Salvaterra, vicerrei de Perú.	Peste no Levante cunha mortandade do 50%. Paz de Westfalia: España recoñece a independencia dos Países Baixos neerlandófonos.	Paz de Westfalia: fin da Guerra dos Trinta Anos.
1650	Nesta data xa é elevado o número de galegos notables ³ en Indias.	Grande recesión demográfica debida ás pestes e famas.	
1651		Nace en México a poetisa sor Juana Inés de la Cruz.	
1652		A toma de Barcelona pon fin á guerra de secesión de Cataluña.	Colonos holandeses fundan Cidade do Cabo (Sudáfrica).
1655	Fórmase en Santiago o Batallón Literario.	Os ingleses apodéranse de Xamaica.	
1658	Instálase en Santiago o arquitecto cántabro Melchor de Velasco ⁴ .		
1661		Comeza a editarse en Madrid o xornal <i>La Gaceta</i> , primeira publicación periódica no Estado.	Le Notre: xardíns do Palacio de Versailles.
1664	Catedral de Santiago: Peña de Toro remata o cimbório. Nesta data Pedro de Monteagudo está a construír o mosteiro de Sobrado dos Monxes.		Moliere: <i>Tartufo</i> . O duque de York arrebatálle Nova Amsterdam ós holandeses; pasará a denominarse Nova York.

¹ De estilo barroco italiano, o proxecto redactouse en Roma. O edificio, denominado Sarmiento, é hoxe Museo de Pontevedra.

² Foito de mecenado do VII Conde de Lemos e da súa dona Catalina de la Cerda.

³ Breve relación de galegos destacados en indias: Juan Fernández, Vicerrei suplente de Lima; Gabriel Álvarez, fiscal de Lima; García Sarmiento de Sotomayor, Virrei de México e de Perú; José Sarmiento de Valladares, Virrei de México e Pedro Fernández de Castro, Virrei de Perú; Alonso de la Peña, Bispo de Quito.

⁴ É autor da ampliación do convento de San Paio cara á Vía Sacra, da igrexa do mosteiro de Celanova e da casa solariega do Bispo de Quito en Padrón.

1666	Padrón: construción do Pazo do Bispo de Quito segundo modelo castelán de palacio. Pedro Fernández, X Conde de Lemos, vicerrei do Perú.		Gran lume de Londres. Holanda: xeneralízase o cultivo da pataca.
1668	De Toro: torre das campás da catedral de Santiago.	España recoñece a independencia de Portugal.	
1676	Nace o Pai Feijoo (morre no 1764). Catedral de Santiago: Domingo de Andrade, mestre de obras.		
1680		A escaseza do calado dificulta a navegación das grandes naves (500 tn) deica Sevilla; a cabeza da flota de Indias trasládase a Cádiz.	Italia: nacemento de Vivaldi.
1681		Inaugúrase en Sevilla o Colegio de Mareantes; probarán os primeiros instrumentos astronómicos modernos de España.	William Penn funda Pennsylvania.
1682		Fábrica de Tabaco en Sevilla, primeira e única de todo o reino, sé do estanco central ou "Renta del Tabaco".	Os turcos asedian Viena. O francés La Salle chega ás bocas do Mississippi.
1685	Frei Antonio de Monroy (Querétaro, México, 1634-Santiago, 1715) designado arzobispo de Compostela. Diego Evelino, compostelán, bispo de Santiago de Cuba.	Piratas ingleses en Chile e Perú.	Nace Bach.
1687		Grande terremoto en Lima.	Newton expón a teoría da gravitación universal.
1689	Establécese un correo marítimo, bisemanal, entre A Coruña e Falmouth (operou deica 1815).		
1690	Frei Gabriel de las Casas: fachada do mosteiro de San Martiño Pinario, Santiago.		A Compañía inglesa das Indias Orientais funda Calcuta.
1694		O Estado declara a suspensión total de pagamentos.	Fundación en Londres do Banco de Inglaterra. Nace Voltaire.
1695	Domingo de Andrade: <i>La Excelencia de la Arquitectura</i> e fachada de San Domingos de Bonaval, Santiago. Nacemento de frei Martín Sarmiento (morre no 1772).		Pasamento de La Fontaine.
1696	Construción de San Bartolomé a Nova (Sebastián de Monteagudo, arq.) promovida por un cura retornado de Lima.	O conde de Moctezuma, vicerrei de México.	
1697	A escaseza de pan provoca disturbios en Ourense.	Cesión a Francia da zona occidental da Española, hoxe Haití.	
1700	Poboación de Galicia: 1.000.000 de habitantes.	Pasamento de Carlos II. Guerra de Sucesión á Coroa. Poboación do Estado: 8.000.000 de habitantes.	Poboación de Europa. 125.000.000 de habitantes.

1702

Batalla de Rande entre tropas franco-españolas e anglo-holandesas polo control do tesouro da flota da prata; parte del foi desembarcado, outra parte expoliado e outra afundiou na ría; os vencedores saquean a zona.

Unha flota cargada cun fabuloso tesouro parte da Habana, escoltada por unha escuadra francesa cara Vigo xa que Cádiz está asediado. Ataques ingleses ás Antillas.

O IMPERIO ESPAÑOL

	<u>GALICIA</u>	<u>ESPAÑA</u>	<u>MUNDO</u>
1704		Tropas británicas apodéranse de Xibraltar.	Leibniz funda a Academia das Ciencias de Berlín.
1705			Os ingleses Savery e Newcomen inventan a primeira máquina de vapor coñecida.
1706			Unión de Escocia e Inglaterra baixo a denominación de Reino Unido de Gran Bretaña. Nacemento de Franklin (morre no 1790).
1707	Remátase o mosteiro de Sobrado dos Monxes.	Carlos III dicta o <i>Decreto de Nueva Planta</i> : as normas xurídicas, administrativas, pesas, medidas, moedas e linguas "de todos mis reynos de España [son levadas] a la uniformidad [...] de las Leyes de Castilla".	
1708	Fachada do mosteiro de Oseira (Cea).		Tropas inglesas conquistan Mahón.
1710	Piombino e Gambino poñen en marcha no Faramello (Rois) o primeiro muíño papeleiro de Galicia.		
1712		Fundación da Real Librería (actual Biblioteca Nacional).	Nace Rousseau. Francia prohibe ós seus nacionais o comercio con América.
1713		A Deputación de Barcelona decláralle a guerra ó rei de España; tropas reais asedian a cidade. Tratado de Utrecht: fin da guerra de sucesión ¹ .	Inglaterra anexionase Terranova e Nova Escocia a costa de Francia.
1714		Tropas de Felipe V toman Barcelona. Creación da Real Academia de la Lengua.	Fahrenheit inventa o termómetro de mercurio.
1715	Fernando de Casas: igrexa das Capuchinas, A Coruña. O millo supón só o 4% da produción agrícola na Limia, segundo un inventario agrícola.		
1716		Decreto de Nova Planta para o goberno de Cataluña: suprímese o poder político catalán.	Fundación do Banco do Estado de Francia.
1717	A familia Etcheverry, de orixe francesa, funda en Betanzos o Banco Etcheverría, primeiro de Galicia.	Felipe V traslada a Universitat de Barcelona a Cervera en agradecemento da lealdade da vila. Trasládase a Cádiz a Casa de Contratación. Créase o Virreinato de Nueva Granada ² . Conquista de Cerdeña.	Fúndase en Londres a primeira loxia masónica.

¹ Felipe V é recoñecido rei de España e das Indias pero perde numerosas colonias e dereitos. Perde os Países Baixos francófonos, Nápoles, o Milanesado, Cerdeña, Sicilia, Xibraltar, Terranova, Menorca e os dereitos sobre o tráfico de escravos negros.

² Abarca os territorios das audiencias de Quito, Panamá e Santa Fe de Bogotá.

1718		Para protexer a industria española prohibese a importación de Asia de telas e tecidos de seda. Toma de Sicilia.	Fundación por colonos franceses de Nova Orleans.
1719	Piratas ingleses nas costas galegas. Unha flota inglesa ocupa Vigo e Pontevedra.	Un exército francés ocupa Guipúscoa.	
1720		Apertura da fábrica de vidro do Nuevo Baztán, Madrid. Segunda colonización española de Texas.	Marsella: derradeiro brote de peste en Europa occidental.
1721	O enxeñeiro Montañú proxecta e constrúe o acueducto da Coruña, coñecido como das Pontes.	Fundación da Real Fábrica de Tapices de Santa Bárbara en Madrid. Fúndase a Universidad de Caracas.	
1725	A Contaduría del Consejo de Indias describe a existencia dunha corrente migratoria de galegos cara ás Indias.	Construcción da Fábrica de Tabacos ¹ de Sevilla; ocupaba a 10.000 obreiros.	
1726	Ferrol designada capital do Departamento Marítimo do Cantábrico: creación do Arsenal Militar do Norte. O gobernador de La Plata fracasa na introducción de 25 familias galegas e outras tantas canarias en Montevideo.	Felipe V trae enxeñeiros militares de Francia en busca dunha arquitectura oficial cosmopolita e ilustrada. Publicación do <i>Diccionario de Autoridades</i> da Real Academia Española de la Lengua.	
1728		Fundación da Real Compañía Guipuzcoana de Caracas que monopoliza o comercio con Venezuela.	
1729		Traslado da Corte a Sevilla (deica 1733). Larramendi: <i>Arte de la lengua vascongada</i> . Churriguera: Praza Mayor, Salamanca. <i>Gaceta de Guatemala</i> , primeiro xornal de América.	
1732		Acuden a Roma, pensionados, pintores españois. Iníciase a recruta de soldados polo sistema de levas e quintas.	Juvara: igrexa do Carme, Turín. Nace George Washington (morre no 1799); chegará a ser o primeiro presidente dos EE. UU.
1733		Bort: consistorio de Cuenca. Ventura Rodríguez traballa co enx. galo Marchand no Palacio de Aranjuez. Reconquista de Orán. Fundación da Compañía de Comercio de Filipinas.	O inglés Kay inventa a lanzadeira, mecanismo que incrementa o rendemento dos teares. Salvi: Fontana di Trevi, Roma.
1734	A forte demanda obriga ampliar o muíño papeleiro do Faramello.	O infante don Carlos (despois Carlos III), rei de Nápoles e Sicilia.	
1736	Ferro Caaveiro: Casa do Concello de Lugo. Nun documento datado en Bravos (Ouro) as exóticas patacas son referidas como "una especie de fruta que llaman castañas mariñas o criadillas de la tierra."	O enxeñeiro naval Jorge Juan trasládase a Perú para medir un arco do meridiano. A fábrica de cristal de La Granja de San Ildefonso pasa a ser de protección real.	Voltaire: <i>O mundano</i> . Nacemento de Ledoux (morre no 1806)

¹ O edificio foi proxectado por Sala, enxeñeiro militar. A descarga do tabaco realizábase directamente dende os barcos, evitando o descontrol da mercancía. Actualmente o edificio está ocupado por instalacións universitarias.

1738	Fernando de Casas inicia a fachada do Obradoiro da catedral de Santiago (rematarase en 1750). O indiano López de Lombardía instala en Vilaouriz (Mondoñedo) unha fábrica de holandillas (pecha en 1792).	Fundacións en Madrid da Real Academia de la Medicina e da Real Academia de la Historia. Sachetti: Palacio Real, Madrid.	Principian as escavacións científicas de Herculano (descuberta en 1709). Luis XV funda unha fábrica de porcelana en Vincennes (trasladada a Sevres en 1756).
1739		Bancarrota e suspensión de pagamentos. Nace Juan de Villanueva (morre no 1811). Iníciase nove anos de guerra no Caribe co GB. polo control naval da zona.	Hume: <i>Tratado da natureza humana</i> .
1740	Clemente Fernández: Casa do Deán, Santiago.	Fundación da Compañía de La Habana, para o comercio de azucre e tabaco.	Comeza un período de forte industrialización na GB.
1741	Simón Rodríguez: igrexa de San Francisco, Santiago.	O italiano Olivieri abre unha academia de debuxo e pintura en dependencias do Palacio Real de Madrid.	Celsius desenvolve o termómetro centígrado.
1744		Formación dunha "Junta preparatoria para redactar unos estatutos preliminares para la formación de una Academia de Bellas Artes en Madrid".	
1746		Fuendetodos (Zaragoza): nacemento de Goya (morre en Burdeos no 1828).	
1747			Perronet funda a Ecole des Ponts et Chaussées de París.
1748		Fundación da Real Fábrica de Seda de Talavera de la Reina, Toledo.	Descubrimento de Pompeia. Hogarth: Ponte Londres, Londres.
1749	Ferrol: comeza a construción dun estaleiro, de 12 bancadas, para a Mariña.	Iníciase un período de crecemento sostido do comercio con América.	Nacemento de Goethe.
1750	Primeiros asentamentos cataláns nas costas para establecer factorías salazoneiras. Algúns galegos ¹ ocupan postos relevantes en indias. O <i>Catastro de Ensenada</i> non menciona o cultivo da pataca salvo en certas áreas de Ourense, onde son denominadas <i>castañas de indias</i> .		
1751	Implántanse os estudos de anatomía e matemáticas na Universidade de Santiago. Mediado o século son xa numerosos os maragatos establecidos en Galicia, dedícanse á arrieiría. Nesta data o cultivo do millo parece xa consolidado ² .		Diderot e d'Alambert comezan a publicación, en 17 volumes, da <i>Encyclopédie</i> ou <i>Dictionnaire raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers</i> .

¹ Francisco Gil de Taboada, Virrei do Perú; Florencio Moreiras, Gobernador de BA; Lorenzo Blanco, fiscal da Audiencia de Santiago de Chile; Francisco Mourelle, descubridor de diversas illas do Pacífico.

² A este efecto Sarmiento manifesta: "más útil ha sido a España la primera espiga que se ha traído de América para ser sembrada que todo el cerro del Potosí".

1752	Poboación de Galicia: 1.299.312 habitantes. A Coroa continúa a obrar en Galicia ¹ .	Poboación española: 9.300.000 habitantes. Para consolidar a nova estética Fernando VI funda en Madrid a Academia de Nobles Artes de San Fernando.	Poboación europea: 146.000.000 habitantes. Franklin inventa o pararraios.
1753		Construcción da Barceloneta, primeiro ensanche planificado de Barcelona, segundo proxecto do enxeñeiro militar Pedro Martín Cermeño.	
1754	O enxeñeiro da armada Julian Sánchez Bort é destinado ² ó arsenal de Ferrol.	Alzamento dos guaraní contra españois e portugueses.	John Wood: Royal Crescent, Bath.
1755	O terremoto de Lisboa afecta a Galicia danando a catedral de Tui e o colexio da Compañía de Monforte, danados polo terremoto de Lisboa.	Fundación do Real Jardín Botánico de Madrid.	Lisboa resulta semidestruída por un terremoto.
1756		Establecemento do servizo de carteiros a domicilio en Madrid, primeiro do Estado. Francia ocupa Menorca. Fúndase a Real Compañía de Barcelona "para el comercio con Santo Domingo, Puerto Rico y Margarita".	Voltaire: <i>Ensaio sobre os costumes e o espírito das nacións</i> . Nace en Salzburgo Mozart (morre no 1791).
1757	Ferro Caaveiro: fachada da Azabachería da catedral de Santiago	A Academia de San Fernando prohibe o modelo vivo para a aprendizaxe.	
1759		A Inquisición prohibe a lectura da <i>Enciclopedia</i> . Inaugúrase a Real Fábrica de Cerámica del Buen Retiro.	O Papa prohibe a lectura da <i>Enciclopedia</i> . Tropas británicas ocupan Quebec e posteriormente o resto de Canadá.
1761	Establécese unha Aduana Real na Coruña.	Plan para a construción de camiños dende Madrid a Galicia, Cataluña, Levante e Andalucía.	
1762	Ferrol: o enxeñeiro naval Jorge Juan traza o Barrio da Magdalena, primeiro ensanche proxectado para unha cidade galega. Nacemento de Lucas Labrada ³ .	Fin da Guerra dos Sete Anos; altermase a orde americana: España recupera A Habana e Manila, obtén a Luisiana de Francia, cede Florida ó GB.	Fin da Guerra dos Sete Anos; altermase a orde americana: a GB recibe as posesión españolas en América e na India, converténdose en primeira potencia marítima.
1763	Iníciase a construción da estrada Astorga - Coruña, dirixida polo enxeñeiro real Carlos Lemaury. Sánchez Bort: concatedral de Ferrol.	Establecemento da Diligencia ⁴ General de Coches. España véndelle Florida a Francia. Menorca baixo dominio británico (deica 1782).	Paz de París: Francia cede Canadá e Luisiana oriental á GB e a Luisiana occidental a España. Río de Xaneiro designada capital do Brasil.
1764	Implantación dun correo marítimo entre Bilbao, A Coruña, A Habana e Bos Aires.	Iníciase o proceso de industrialización de Cataluña.	Watt perfecciona a máquina de vapor.

¹ Na Coruña: Palacio de Capitanía Xeral (Juan Vergel, 1748) e en Ferrol o Arsenal Naval (de la Croix, 1751)

² Durante os 17 anos que permanece en Ferrol realiza a Concatedral de Ferrol e a fachada da Catedral de Lugo.

³ Promoverá a *Sociedad de Amigos del País* e a navegación do Miño deica Ribadavia.

⁴ Cubre os deprezamentos dende Madrid a Pamplona, Zaragoza, Valencia, Cartagena, Córdoba, Puerto de Santa María e Lisboa.

1765	O porto da Coruña, habilitado para o comercio coas colonias do Caribe. Cornide funda unha Academia de Agricultura na Coruña. Lois de Monteagudo remata a fachada da Azabachería.	Peñaflorida: Sociedad Vascongada de Amigos del País Fundación da Compañía Gaditana de Negros. Autorízase o comercio directo de diversas cidades ¹ españolas coas colonias do Caribe.	Creación da Banca Prusiana. Tropas británicas ocupan as Illas Malvinas.
1766		Motín de Esquilache: revoltas civís contra a política comercial da Coroa e dos seus ministros estranxeiros.	
1767	Chega a Galicia o asturiano Raymundo Ibáñez que fundará Sargadelos. Lemaury: palacio de Raxoi, Santiago. Establecemento dun correo entre Coruña e Montevideo ²	Expulsión dos Xesuítas pola súa relación co motín de Esquilache. Colonización de Sierra Morena, recrútanse colonos alemáns e suízos.	O francés Cavendish logra illar o osíxeno.
1768		Primeiro censo xeral; poboación: 9.307.804. Cédula ³ Real obrigan o ensino e a administración da xustiza <i>en el idioma general de la nación</i> . Hermosilla: salón del Prado e fontes de Neptuno, Cibeles e Apolo, Madrid.	A cidade de Boston oponse a aloxar ás tropas británicas desembarcadas. Cook inicia a súa primeira expedición ó Pacífico. O británico Bruce explora o Nilo.
1769	Unha crise cerealeira provoca grandes famas e favorece a expansión da pataca por todo o interior de Galicia. Sánchez Bort: fachada ⁴ da catedral, Lugo	Grandes famas. Escola de Náutica en Barcelona. Jovellanos: <i>Pelayo</i> . Hermosilla: Hospital General (actual MNACRS), Madrid.	Máquina de vapor de Watt. O británico Arkwright inventa a fiadora hidráulica. Nace Napoleón Bonaparte. James Cook explora Nova Zealanda e Australia.
1770	Ferrol: cífrase en 10.500 o número de obreiros (vascos, galegos, asturianos e montañeses) nas obras militares.	Unha expedición española recupera a Malvina occidental.	Nacen Beethoven, Hegel e Boullée.
1772		Fundación en Barcelona da "Real Compañía de Hilados de Algodón de América".	A GB abole a escravitude.
1773			Portugal abole a escravitude. O parlamento británico concédelle o monopolio da importación do te á Compañía das Indias Orientais ⁵ .
1774		Campomanes: <i>Discurso sobre el fomento de la industria popular</i> .	Goethe: <i>Werther</i> . Ledoux: salinas de Chaux. Reunión en Filadelfia dos delegados dos trece estados da Nova Inglaterra: suspenden o comercio coa GB e forman un exército propio ó mando de Washington.

¹ Autorizouse o comercio con Cuba, Santo Domingo, Porto Rico, Trinidad e Margarita dende Santander, Xixón, A Coruña, Cádiz, Sevilla, Málaga, Cartagena, Alicante e Barcelona.

² O servizo mantense deica 1802

³ Esta Cédula reiterárase en 1780.

⁴ Inspirase en San Xoán de Letrán (Roma), remata a obra Ferro Caaveiro.

⁵ Esta decisión provocará un motín en Boston, que será o primeiro acto antibritánico protagonizado polos colonos norteamericanos. En represalia os británicos pechan o porto da cidade.

1775	Na rexión do Mar del Plata o calificativo <i>gallego</i> aplícase xa a todo oriúndo de España.	Fundación da Escuela Gratuita de Diseño de la Real Junta de Comercio de Barcelona. Mourelle e Bodega navegan deica Alaska.	Enfrontamentos entre tropas británicas e colonos en Lexington, Massachussets (EE. UU.); inicio da guerra da independencia dos EE. UU.
1776	Fundación na Coruña da Casa de Banca José Pastor, primeira da Coruña; transfórmase en 1925 no Banco Pastor.	Constitución do Virreinato de La Plata.	O Congreso de Filadelfia aproba a declaración de independencia das trece colonias británicas de América do Norte.
1777	O enxeñeiro Feliciano Míguez levanta en Betanzos o edificio do Arquivo Histórico de Galicia; con elementos italianizantes e afrancesados.	Impónselle á igrexa e ós concellos o control previo da Real Academia sobre os proxectos de tódalas obras públicas e relixiosas. Sebastián Malvar é designado Arzobispo de BA (deica 1784); axudará a sufocar a rebelión de Tupac-amaru.	Gran actividade bélica entre o exército dos EE. UU. e tropas británicas. O congreso americano aproba a constitución da confederación de estados que pasa a denominarse Estados Unidos de Norte América.
1778	Pedro Martín Cermeño: proxecto ¹ urbanístico para o ordenamento da fachada portuaria da Coruña. Parte cara á Patagonia a <i>Expedición de las familias</i> , organizada pola Coroa para poboa aqueles territorios.	Liberdade de comercio coas indias; fin do monopolio de Sevilla e Cádiz. Portugal cédelle a España as illas Annobon e Fernando Poo en África e a colonia de Sacramento en América.	Francia alíase cos EE. UU. contra a GB. O ebanista británico Bramah patenta o primeiro retrete con peche hidráulico; en dez anos venderá 6.000 aparatos. O británico James Cook explora as illas Hawai.
1779	O coruñés residente en Cádiz, José Ramos, constrúese na Coruña unha vivenda segundo do modelo tipolóxico das casas burguesas gaditanas ²	Iniciase o sitio de Xibraltar; tras tres anos será levantado sen acadar os seus obxectivos.	
1780	Montevideo: asentan as primeiras familias de galegos.	Alzamento independentista de Tupac-amaru no Perú.	
1781		A Inquisición queima a súa derradeira vítima. Reconquista de Menorca. Primeira Sociedad de Amigos del País nas Indias.	Kant: <i>Crítica da Razón Pura</i> . Nacemento de Schinkel (morre no 1841). Capitulación das tropas británicas nos EE. UU.
1782		Créase o Banco de San Carlos orixe do de España	O francés Montgolfier inventa o globo aerostático.
1783		Introducción da máquina de fiar inglesa en Cataluña. Florida e Menorca de novo baixo dominio español. Fundación da Academia de San Carlos en México. Nace en Caracas Simón Bolívar (morre no 1830).	O físico xenevrino Argand inventa a lámpada de aceite que garante un alumado forte e constante. Paz de Versalles: o GB. recoñece a independencia EE. UU., devolve Florida e Menorca a España e Luisiana e Tobago e Senegal a Francia.
1784	Constitución en Santiago da Sociedad de Amigos del País. Ibáñez promove ³ en Sargadelos "una fábrica de hierro... y otra de ollas al estilo de las que vienen de Burdeos" Malvar -arzobispo de BA- designado bispo de Santiago.	Incidente de Malvar en Cádiz: retorna de BA con dous barcos cargados de ouro ilegal; a Coroa resolve obrigándolle a construír obras públicas en Galicia. Joseph de Castilla, reabre sen éxito as minas do Potosí.	Boullée: proxecto para o cenotafio de Newton.

¹ Como consecuencia deste proxecto levántase o edificio da Aduana Real, (hoxe Subdelegación do Goberno) por Rodríguez y Romy, arq. coa colaboración de Martín Cermeño.

² Neste edificio instalouse en 1786 o Real Consulado Marítimo e máis recentemente o Museo Provincial de Belas Artes. As sucesivas adaptacións alterarán a tipoloxía orixinal.

³ Cosme Álvarez, mestre do Arsenal de Ferrol levanta o edificio e o enxeñeiro suízo Richter levanta o alto forno, 1º de España.

1785	Morre en Madrid o enxeñeiro militar de orixe francesa, Carlos Lemaury, que desenvolvera grande actividade en Galicia. A Coruña: creación do <i>Real Consulado</i> .	A bandeira vermella e gualda convértese en ensina oficial dos navíos españois. Villanueva: proxecto para un Museo de Ciencias en Madrid (posteriormente Museo del Prado).	Comeza publicarse en Londres o xornal "The Times".
1787	Poboación de Galicia: 1.350.000 habitantes.	Poboación do Estado: 10.000.000 de habitantes. O rei crea a Junta de Estado, antecedente do Consejo de Ministros. Prohíbense os enterramentos nas cidades.	Promúlgase a Constitución dos EE. UU., o primeiro documento das súas características no mundo; establece a abolición da escravitude nun prazo de vinte anos.
1789	A finais de século o tomate, froito importado das Indias, xa está incorporado á dieta alimenticia. Estímase en 80.000 o número de galegos establecidos en Lisboa e Porto.	Expedición científica do italiano Malaspina arredor do mundo.	Revolución Francesa: constitúese unha Asemblea Nacional, abólese o réxime feudal e proclámanse os dereitos do home. Lavoisier: <i>Traité de chimie</i> . A GB inicia a colonización de Australia.

A EMIGRACIÓN ORGANIZADA

	GALICIA	ESPAÑA	MUNDO
1790	Sublevación ¹ contra a contribución chamada "La Única". O galego Francisco Gil de Taboada, vicerrei do Perú. Constitución en Bos Aires da Congregación de Naturales y Originarios del Reino de Galicia, primeira asociación deste tipo no mundo.	Disolución da Casa de Contratación. Villanueva: Real Observatorio Astronómico, Madrid.	Creación da Confederación de Provincias Belgas Unidas. O Papa Pío VI condena a Declaración dos Dereitos do Home. Prohíbense as asociacións obreiras na GB.
1791		Para evitar a chegada de informacións sobre a revolución francesa decrétase a prohibición da prensa non oficial.	Fuxida frustrada do rei de Francia. Proclamación da Constitución Francesa. Canadá escíndese en Alto Canadá, francés e Baixo Canadá, británico.
1792		Comeza a publicarse o xornal <i>Diario de Barcelona</i> . Implántase en Madrid o alumado público con lámpadas de aceite.	Proclamación da República Francesa. Propagación da revolución francesa por Europa. Quatremere de Quincy: <i>Diccionario de arquitectura</i> .
1793		Aparece no Perú <i>La Gaceta de Lima</i> . Ábrese un período de constante actividade bélica na península [conclúe no 1808].	Luis XVI, rei de Francia, condenado a morte. O austríaco Senefelder inventa a litografía. Empeza a utilizarse nos algodoais dos EE. UU. a desmotadora ² de algodón.
1795	Veracruz (México): o grupo, denominado Congregación de naturales de Galicia celebra a festividade do 25 de xullo. Pasamento do arzobispo Malvar. Novás: reparacións na catedral de Tui [alteran o seu aspecto gótico].	Francia invade a Cerdeña e o Ampurdán, toman Figueras e San Sebastián. Tratado de Basilea: España cede Santo Domingo ³ a Francia a cambio de Guipúscoa e do Ampurdán.	O GB. domina a India meridional e Ceilán. Invención en Francia do telégrafo óptico; instálase a primeira liña, entre París e Lille.
1797		Perda das illas de Trinidad e Tobago. Na Batalla de Trafalgar España perde o control naval do Estreito de Xibraltar e dos portos hispanoamericanos fronte ós británicos. Gual e Picornell inician unha sublevación independentista en Venezuela.	Batalla de Trafalgar fronte ó Cabo San Vicente: incrementase o poderío naval británico. Napoleón marcha contra Austria. O americano Jenner descobre a vacina da varíola. O francés Gaspar Monge crea a xeometría descritiva.
1798	Nace na Coruña Ramón de la Sagra (morre no 1871), naturalista e estudioso do tabaco, será director do Xardín Botánico da Habana. Motín contra Ibáñez; a factoría de Sargadelos é asaltada e arruinada.	Os británicos toman Menorca.	Latrobe: capitolio, Washington. Malthus: <i>Primeiro ensaio sobre a poboación</i> . Creación da República Helvética (actual Suíza). revoltas en Irlanda contra os Ingleses.
1799	Apoxeo dos corsarios galegos. O xeógrafo alemán Humboldt inicia na Coruña a súa viaxe de exploración das Canarias e Sudamérica.	Creación da Inspección General de Caminos, antecedente do Corpo de Enxeñeiros de Camiños.	Napoleón Bonaparte, cónsul. Expedicións de Napoleón a Exipto e conquista do Reino de Nápoles.

¹ Pretendíase que a contribución de Galicia coa Coroa pasara do 4,2% establecido en 1465 ó 11%.

² Esta máquina, manexada por escravos, renova a importancia económica da escravitude.

³ Antes da cesión española traslada os restos de Colón, daquela soterrados na catedral de Santo Domingo, á catedral da Habana.

1800	En Cuba a poboación de orixe galega está formada xa por obreiros, industriais, funcionarios, homes de negocios e intelectuais. Establécese un correo mensual con mercadería e emigrados dende Coruña ás Antillas e México. <i>El Catón Compostelano</i> , primeiro xornal de Galicia. Poboación: 1.400.000 habitantes.	Tratado de San Ildefonso: España devólvelle a Luisiana a Francia. Poboación: 11.000.000 habitantes. A consecuencia da Guerra das Laranxas entre España e Portugal este cede Olivenza a España.	Establecemento en Francia do metro como unidade de lonxitude; Volta: pila eléctrica.
1801			Trevithick: primeira locomotora de vapor. Creación do Reino Unido de Gran Bretaña e Irlanda.
1802	O Servicio de Correos Marítimos coas colonias trasládase da Coruña a Ferrol.	Creación da Escuela de Caminos de Madrid. España e GB. asinan a paz de Amiens, España cédelle Trinidad ó GB. e este devolve Menorca.	Francia: nace Victor Hugo.
1803			Francia vende Luisiana ós EE. UU.
1804	Apertura da Fábrica de Tabacos da Coruña. Refundación da factoría de Sargadelos ¹ . Lucas Labrada na <i>Descripción económica del Reino de Galicia</i> estima en 30.000 os galegos que anualmente se desprazan á sega a Castela. Residentes na Habana fundan unha Asociación de Naturales de Galicia denominada Apóstol Santiago.		Independencia de Haití, colonia francesa. Coroación de Napoleón como emperador dos franceses. Francisco II de Austria derradeiro emperador do Sacro Imperio Romano Xermánico.
1805			Coroación en Milán de Napoleón como rei de Italia; incorpora Venecia ó reino; derrota ós exército austríaco e ruso en Austerlitz.
1806	Constitúese en BA o <i>Tercio de Voluntarios de Galicia</i> ; intervirá en 1807 na defensa da cidade contra os ingleses	José Bonaparte (irmán de Napoleón) rei de España e Nápoles.	Napoleón declárase protector dos estados alemáns ² . Percier e Fontaine: Arco do Trunfo, París.
1807		Co pretexto de ocupar Portugal (que era contrario a Napoleón) o exército francés entra en España.	Napoleón bloquea o GB. Nace Garibaldi (morre no 1882). Instálase en Londres un sistema de alumado de vías por gas (séguelle o de Baltimore en 1816).
1808	Constitución da Junta Suprema de Galicia, encargada de coordinar as accións contra os franceses.	Os invasores franceses suprimen a Inquisición e abolen o réxime señorial. A suposta fuxida do rei a Francia provoca o alzamento popular do 2 de maio: inicio da Guerra de Independencia. As colonias españolas rexeitan a Bonaparte.	Goethe: <i>Fausto</i> . O rei de Portugal escapando do invasor francés refúxíase no Brasil.
1809	O británico Soult invade Galicia. Batalla de Elviña entre as tropas francesas e as inglesas, derrotadas na súa retirada. Motín contra o Marqués de Sargadelos que, acusado de afrancesado, é asasinado.	Ante as peticións das Juntas de Defensa, tropas inglesas acoden en auxilio das españolas. Fundación do Museo Josefino en Madrid, orixe do Museo del Prado. Nace en Madrid, Larra (morre no 1837).	O imperio Napoleónico acada a súa máxima extensión territorial. Nacemento de Darwin (morrerá no 1882).

¹ Agora fabricará louza "a imitación de la de Bristol".

² A renuncia á coroa imperial do alemán Francisco II finiquita o Sacro Imperio Romano Xermánico.

1810		Cortes en Cádiz. Goya: <i>Los desastres de la Guerra</i> . Profusión de movementos independentistas en Sudamérica: Hidalgo sublévase en México e desátanse rebelións en Bogotá, Bos Aires e Santiago de Chile.	Nace Chopin.
1811		Grandes fames en España. Independencia da Gran Colombia e do Paraguai.	Napoleón ataca Rusia. O químico Sir Humphry Davy deseña e instala na cámara do parlamento británico un sistema de ventilación forzada, primeiro do mundo.
1812	Sargadelos inicia ¹ a produción de porcelanas decoradas. De Prado: Colexiata, Vigo. No sitio de Montevideo os revolucionarios cantan <i>Cielitos de los Gallegos</i> en referencia ós españois en xeral.	Constitución de Cádiz: soberanía nacional, monarquía herditaría, voto restrinxido e división de poderes. Cataluña é anexionada por Francia.	Napoleón entra en Moscova, onde permanece cinco semanas. Hegel: <i>Ciencia da lóxica</i> .
1813		As Cortes de Cádiz abolen a Inquisición e os seus bens decláranse nacionais. Bonaparte fuxe definitivamente de España cos seus, coñecidos como os <i>afrancesados</i> . As Cortes volven a Madrid. Ugartemendía: reconstrucción de San Sebastián tralo lume deste ano.	Todos contra Napoleón; na batalla de Borodino, a meirande concentración bélica de tódolos tempos, os aliados derroitan ó emperador francés. Nace Wagner (morrerá no 1883).
1814	Froito da mellora na produción a fábrica de Sargadelos acada gran prestixio, pasando a denominarse Real Fábrica de Loza y Porcelana. A Coruña: pronunciamento de Porlier.	As derradeiras tropas francesas cruzan os Pirineos: fin da ocupación francesa. Regreso de Fernando VII e restauración absolutista; reposición da Inquisición. Primeiro pronunciamento fracasado, de Espoz y Mina, contra o absolutismo.	Abdicación de Napoleón: Francia quede reducida ás súas fronteiras de 1792. Os ingleses controlan o Índico e o Pacífico e someten ó Nepal. O británico Stephenson constrúe a primeira locomotora de vapor.
1815	Preto do 80% das 400 fábricas de salazón do país están en mans de inmigrantes cataláns.	Sucédense os pronunciamentos contra o réxime absolutista.	Batalla de Waterloo. Beethoven: <i>Sonatas</i> . Nash: Pavillón Real, Brighton (GB.).
1816		Independencia do Río de la Plata. Isidro González: Praza de Oriente, Madrid.	
1817		Primeiro barco de vapor; percorre a liña de Cádiz a Sevilla. Creación dunha Escola de Arquitectura na Lonxa de Barcelona. Ugartemendía: Praza Nueva, San Sebastián. López Aguado: Porta de Toledo, Madrid.	Hexemonía británica na India.
1818		Independencia de Chile.	Nace en Treveris (Alemaña), Karl Marx; morre: 1883.
1819		Proclámase a República da Gran Colombia; une a Nueva Granada [hoxe Colombia], Venezuela, Ecuador e Panamá; presídea Simón Bolívar. España vende Florida ós EE. UU. Apertura do Museo del Prado.	Matanza de Peterloo: soldados británicos reprimen violentamente unha manifestación en Manchester na que se esixía o dereito ó voto. Primeiro barco de vapor nunha travesía transatlántica; percorre a liña Nova York - Liverpool.

¹ Para esto resulta imprescindible a aportación do especialista portugués José Correa.

1820	A Coruña: pronunciamento de Acevedo.	Cabezas de San Juan: pronunciamento de Riego. Fernando VII acepta a Constitución de 1812. Fundación do Ateneo de Madrid.	O cazador de focas norteamericano, Nathaniel Palmer, primeiro home que acada a Antártida. Autorízase a escravitude nos estados americanos situados ó sur do paralelo 36.
1821	A Habana: fundación da Sociedad Progreso de Esteiro, por naturais desta parroquia ortigueirisa.	Independencia do Perú e de Nueva España, que pasa a denominarse México. Andazo de febre amarela.	Guerra da independencia de Grecia contra o dominio Turco. O francés Fourneyron inventa a turbina hidráulica.
1822		Marcha o derradeiro gobernador español de California. A entrada dos cen mil fillos de San Luís abren un segundo período absolutista, de dez anos de duración.	Independencia do Brasil; o país envía emisarios a Europa na busca de emigrados para colonizar o valeiro país; as fabulosas condicións ¹ resultan ser un fraude.
1823		Constitución das Provincias Unidas de Centroamérica.	
1824		Sucre expulsa ás tropas españolas do Perú.	GB: instálase na casa de Walter Scott un sistema de alumado doméstico por gas, primeiro do mundo.
1825		Independencia de Bolivia.	Apertura da primeira liña ferroviaria do mundo: un tren mineiro entre Stockton e Darlington, GB. Owen funda a colonia experimental New Armonia en Indiana, EE. UU.
1827	Pérez Villamil: <i>Paisaxe fantástica</i> .	Comeza construción da Casa de Juntas de Guernica, Biscaia.	O alemán Ohm establece as leis básicas da corrente eléctrica. O químico danés Oersted obtén o aluminio.
1828		Independencia do Uruguai.	
1829		Venezuela esgázase da Gran Colombia.	
1830	Capturado e axustizado o pontevedrés Benito Soto Aboal, derradeiro pirata de occidente, terror do Atlántico.	Primeira liña de telégrafo óptico; enlaza Madrid e o Real Sitio de Aranjuez. Alumado por gas da Puerta del Sol, Madrid. Ecuador esgázase da Gran Colombia.	Primeiro tren de pasaxeiros do mundo, enlaza Manchester e Liverpool. Iníciase nos EE. UU. a confinamento dos indios en reservas. Francia conquista Arxelia. Levantamento nacionalista en Bruxelas; conclúe coa independencia de Bélxica.
1831		Apertura da Bolsa de Comercio de Madrid.	
1832	Coa retirada de Correa en 1829 iníciase o devalar de Sargadelos que terminará pechando en 1832.	Créase o Ministerio de Interior. O garrote vil reempraza á forza como instrumento oficial de execución.	Mazzini funda a sociedade Iovene Italia para a unificación do país.
1833	Desaparición funcional do Reino de Galicia.	División de España en provincias; Primeira Guerra Carlista. Andazo de cólera. O GB. ocupa as Malvinas.	GB.: abolición da escravitude nas colonias e do traballo dos menores de nove anos. Balzac: <i>Eugenia Grandet</i> .

¹ Pasaxe, terra e vivenda de balde, exención de impostos e do servizo militar.

1834	Alejo de Andrade: capela do cemiterio, A Coruña.	Abolición definitiva da Inquisición. División das provincias en partidos xudiciais. RO prohibindo a emigración cara ós países recen independizados ¹ de Sudamérica.	Os holandeses aséntanse en Namibia.
1835		Disolución das ordes relixiosas.	Hegel: <i>Leccións de Estética</i> .
1836		Desamortización de Mendizabal. Fin dos gremios.	Andersen: <i>Contos</i>
1837	Nace en Padrón Rosalía de Castro (morre no 1885).	Constitución liberal. Supresión do diezmo. Para superar dificultades financeiras o Estado vende as propiedades relixiosas desamortizadas. Ábrese en Cuba o primeiro ferrocarril <i>español</i> ; une A Habana con Güines.	O americano Samuel Morse inventa o telégrafo e o alfabeto telegráfico.
1838			A clase traballadora inglesa redacta a Carta do pobo, documento fundacional do <i>cartismo</i> , primeiro movemento político obreiro.
1839		Primeira caixa de aforros española. RO reiterando a de 1834 que prohibía a emigración cara ós países de Sudamérica. A República de las Provincias Unidas de Centroamérica esgázase en: Costa Rica, Nicaragua, Honduras, El Salvador e Guatemala.	China prohibe a importación de opio; diante da imposibilidade de comerciar o GB. decláralle a guerra. O francés Daguerre desenvolve o primeiro proceso fotográfico. Stendhal: <i>A Cartuxa de Parma</i> . Iníciase a exploración do interior da Australia.
1840		Steinacher e Bernardet: Ponte de Triana, Sevilla (primeira ponte de ferro construída en España).	GB: franqueo da correspondencia con selos de papel. EE. UU: onda migratoria cara ó oeste na procura de novas terras. Tratado de Waitang: os maorís aceptan a soberanía británica de Nova Zelandia
1841	Nace Heraclio Farias ²	Fin da actividade do Colegio de Mareantes de Sevilla.	Bélxica: fúndase a <i>Compagny Belge de Colonisation</i> ³ .
1842	Viaxe inaugural entre A Coruña e Burdeos do "Primer Coruñés", primeiro barco de Galicia movido a vapor.		Haití retírase da República Dominicana. Fin da guerra do Opio: China permite asentar colonias europeas no seu territorio; cédelle Hong Kong ó GB.
1844		Creación da Garda Civil. Fundación da Escola de Arquitectura de Madrid.	Primeira liña de telégrafo eléctrico; enlaza Londres cunha cidade veciña (en 1852 a rede inglesa estendese xa por 6.500 km).

¹ En consecuencia a emigración dirixírase entón cara a Cuba -que aínda é colonia española- e cara ó Brasil, independizado do Portugal.

² Emigrado en Jalisco (México) idea e fabrica na Coruña, co tabaco das súas fincas, os cigarros que levan o seu apelido.

³ Colonizará un territorio de 4000 km², á beira do Caribe adquirido ó goberno gutemalteco. Fundan a cidade de Santo Tomás (en 1844 ten 766 hab.), fracasa pola dureza do clima e a indisciplina.

1845	Terceira etapa de Sargadelos, sen o control dos Ibáñez ¹ ; acada o seu máximo esplendor.		EE. UU. inicia a súa rede telegráfica; alfabeto Morse. EE. UU. anexionase Texas, entra en guerra con México.
1846	Lugo: levantamento de Solís; mártires de Carral.	Segunda guerra Carlista; desenvolta en Cataluña.	Grandes famas en Irlanda provocan emigracións masivas a EE. UU que está en guerra con México; este perde Texas, Nuevo México, Arizona, Nevada, Utah, Alta California e parte de Colorado.
1847	Fundación en Santiago da Casa de Banca Hijos de Olimpio Pérez, transformada en 1964 no Banco de Crédito e Inversiones; primeiro banco fundado en Santiago.	Plano de alumado marítimo das costas españolas. Implántase en Madrid o alumado público con lámpadas de gas.	Primeiro Congreso Comunista, reunido en Londres; encárgaselle a Marx a redacción dun manifesto.
1848	Levántase en Brión o Santuario de santa Minia para acoller as reliquias da mártir, que chegan a Galicia tras do periplo migratorio ² do seu propietario Luís Tobío.	Primeiro ferrocarril de España: Barcelona - Mataró. O ministerio da Facenda adopta o sistema decimal para a moeda.	Onda revolucionaria europea. Manifesto Comunista. Asemblea Nacional en Frankfurt pro unificación alemá. Abolición da escravitude nas colonias francesas.
1849		Adóptase o sistema métrico decimal para os pesos e medidas. Adopción do selo postal para o franqueo da correspondencia.	EE. UU.: descúbrese ouro en California.
1850			O arquitecto inglés Downing deseña o primeiro cuarto de baño no que a bañeira e o inodoro dispóñense xuntos na mesma peza.
1851		Segunda liña de ferrocarril: Madrid - Aranjuez. Concordato co Vaticano: a relixión católica é a oficial do Estado. Nace Gaudí (morre no 1926).	Londres: primeira Exposición Internacional. O francés Foucault demostra a rotación da Terra. Melville: <i>Moby Dyck</i> . Paxton: Crystal Palace, Londres.
1853	Crise agraria. 1.744 expedicionarios de Galicia chegan a Cuba por iniciativa dun deputado galego; enganados, son asignados a traballos infrahumanos.	Establecemento da primeira rede telegráfica eléctrica; enlaza Madrid con Irún. Prohibición das Sociedades Obreiras. RO reguladora da emigración; elimina trabas.	Promúlgase a Constitución da Arxentina. Flaubert: <i>Madame Bovary</i> . Verdi: <i>La Traviata</i> .
1854		Barcelona: protestas obreiras contra a a mecanización da industria téxtil. Cerdá: <i>Plano topográfico de Barcelona y sus alrededores</i> .	Unha flota americana forza a apertura dos portos xaponeses, pechados dende hai centos de anos. Francia conquista o Senegal.
1855	Implántase na Coruña o alumado por gas. O PE intervéñ na defensa dos 1.744 colonos de 1853.	Desamortización de Madoz.	Implantación da xornada laboral de 8 horas en Australia e Nova Zealanda.
1856	Banquete de Conxo. A Coruña: iníciase o derribo das murallas que separan a Cidade Alta e a Pescadería.	Obrigatoriedade do franqueo postal con selos. Apertura ó público das comunicacións telegráficas.	Descubrimento do Home de Neanderthal. Obtención do aceiro.

¹ A esto non é allea a incorporación de ceramistas ingleses. Agora prodúcese louza estampada, china e vaixelas; pecha en 1862.

² Tobío, natural de Brión emigrara a Cádiz. Aquí traballaba de criado para a familia propietaria das reliquias da mártir, asasinada en Roma no ano 362. Estas reliquias fóronlle regaladas ó galego, quen retornou con elas a súa aldea natal.

1857	Fundación en Vigo da Casa de Banca Hijos de Simeón García y Compañía, primeiro banco vigués.	Ley Moyano de educación.	Insurrección da India contra o GB.
1859		Primeira liña telegráfica submarina; enlaza Tarifa e Ceuta.	EE. UU.: primeiro pozo petrolífero do mundo. O xeólogo canadiano Gesner obtén o queroseno, combustible que substitúe ás graxas animais no alumado.
1860		Liña telegráfica submarina ás Baleares. Apróbase o proxecto de Ensanche para Barcelona de Cerdá; Castro: proxecto para o Ensanche de Madrid. Reincorporación (deica 1865) da República Dominicana a España.	Plebiscito nos estados italianos favorable á unificación italiana. A escisión de Carolina do Sur e outros dez estados da Unión desencadea a guerra da Se-cesión Americana; culmina co trunfo das tropas unionistas.
1861	A Coruña: primeiros Xogos Florais de Galicia; promovidos por José López Cortón, retornado de Porto Rico.		Proclamación do reino de Italia. Ante a suspensión de pagamentos de México, Francia tenta impor ó archiduque Maximiliano como xefe dese estado.
1863	Rosalía de Castro: <i>Cantares Gallegos</i> .		EE. UU.: alzamento indio contra os colonizadores (sofocarase no 1886); abolición da escravitude. Tolstoi: <i>Guerra e paz</i> .
1864	Santiago: Congreso Agrícola. Francisco Miras: <i>Compendio de gramática gallega - castellana</i> . Disólvese o <i>Couto Mixto</i> , territorio situado de acabalo entre Galicia e Portugal, autogobernado dende o s. XII.	Tratado de Lisboa para fixación de fronteiras entre España e Portugal. Período de depresión económica (deica 1868). Nace Unamuno (morre no 1936).	Francia legaliza a folga, as asociación de traballadores e as de empresarios. Londres: primeira asemblea da Unión Internacional dos Traballadores, chamada I Internacional. México: Maximiliano, xefe do Estado.
1865			México: asasinato do archiduque Maximiliano. Carroll: <i>Alicia no país das maravillas</i> . Verne: <i>Da terra á lúa</i> . Mendel experimenta a hibridación de plantas.
1866	Instálase ¹ na Coruña un sistema de alumado público por enerxía eléctrica. Nace Valle Inclán (morre no 1936).		Labrouste: sala de lectura da Biblioteca Nacional, París.
1867		Cerdá: <i>Teoría general de la urbanización</i> . Un cable telegráfico submariño dende Florida pon en conexión Cuba coa metrópole. No 90% dos concellos do Estado repártese a correspondencia diariamente polo servicio oficial de correos.	GB: universalización do voto entre os homes. O noruegués Nobel inventa a dinamita; o británico Lister, a cirurxía antiséptica e o alemán Siemens, a dínamo. Marx: <i>O Capital</i> . EE. UU. mércalle Alasca a Rusia. Constitución do Canadá e da Confederación de Alemaña do Norte.
1868	Saco y Arce: <i>Gramática Gallega</i> .	Abólese a escravitude no territorio do Estado ² . A peseta unidade monetaria oficial. Iníciase un período revolucionario que conduce á I República. Principia a Guerra da Independencia de Cuba.	Descubrimento do xacemento de Cro-Magnon. Mendeliev establece a táboa periódica dos elementos químicos. O americano Beecher idea o armario empotrado, que reempraza ós aparadores e ás arcas.

¹ Inaugúrase para festexar o trunfo da Armada no Callao

² Nos territorios ultramarínos a abolición producírase coa independencia de cada colonia

1869			Apertura da Canle de Suez. Enlace das costas oriental e occidental dos EE. UU. por vía férrea.
1870	Nestas datas comenza o éxodo masivo de galegos cara a Cuba. Constátase a presenza de <i>ganchos</i> , axentes de emigración oficiosos dos países sudamericanos.	Axitación obreira en Cataluña. Creación do Instituto Geográfico y Estadístico.	Anexión de Roma ó reino de Italia. O Vaticano proclama a infabilidade do Papa.
1871	A Habana: creación da Sociedad de Beneficencia de Naturales de Galicia.	Madrid: tranvías de tracción animal. Creación da Escuela Provincial de Arquitectura de Barcelona.	Unificacións alemana e italiana. Comuna de París; considérase o primeiro levantamento obreiro contra a burguesía. Darwin: <i>A orixe do home</i> .
1872	Pronunciamento republicano en Ferrol. A Habana: creación da <i>Sociedad Coral Ecos de Galicia</i> .	Escisión do movemento obreiro en anarquistas e socialista. Terceira Guerra Carlista.	
1873	Primeiro ferrocarril en Galicia: Santiago - Carril. A I República aproba a Lei de Redención Foral; debido á forte presión dos fidalgos a lei é derogada ós poucos meses.	Proclamación da I República. Estancia (deica 1875) de Ramón y Cajal en Cuba como médico militar.	EE. UU.: máquina de escribir.
1874	En Ourense editase o xornal bilingüe <i>El Heraldo Gallego</i> . Nace no Porriño o arquitecto Palacios (titulado en 1900).	Descubrimento das pinturas da Cova de Altamira.	París: primeira exposición impresionista.
1875	Coruña e Lugo quedan unidas por ferrocarril. Testamento de Fernando Blanco na Habana dispoñendo a creación de dous colexios na súa Cee natal.		As Illas Hawai aceptan o protectorado dos EE. UU.
1876	Comeza a editarse en Ourense (deica 1890) <i>O Tío Marcos da Portela</i> , xornal bisemanal en lingua galega,	Giner de los Ríos funda a Institución Libre de Enseñanza.	Bell, un escocés residente nos EE. UU., inventa o teléfono. Tchaikovski: <i>O lago dos cisnes</i> . O alumado dun grande almacén de París con 80 lámpadas eléctricas, primeira instalación deste tipo no mundo. A raíña da GB declárase Emperatriz da India.
1878	Febreiro: aparece en Cienfuegos, Cuba a revista <i>El Avisador Galaico</i> ; en marzo aparece na Habana <i>El Eco de Galicia</i> , (semanario editado deica 1900).	Instalación do primeiro teléfono.	Edison: fonógrafo. Monet: <i>Estación de Saint Lazaire</i> . Bélxica: creación da Asociación Internacional do Congo, destinada a explotar este país.
1879	Exhumados os restos do Apóstolo Santiago, a igrexa confirma a súa autenticidade. Fundación dos centros galegos de Bos Aires, A Habana e Montevideo. Fúndase en Bos Aires o xornal <i>El Gallego</i> .	Pablo Iglesias funda o PSOE. A praga de filoxera mingúa o viñado.	Ibsen: <i>Casa de Monecas</i> . Dostoevski: <i>Os irmáns Karamazov</i> .
1880	Rosalía de Castro: <i>Follas Novas</i> . Matías López, emigrado no Escorial (Madrid), funda na súa Sarria natal unha escola e un asilo.	Un cable telegráfico submarino entre Filipinas e Hong Kong pon en conexión as colonias españolas do Pacífico coa metrópole.	Rodin: <i>O pensador</i> .
1881	O CG da Habana acada os 700 socios; Montevideo: aparece o semanario <i>La Unión Gallega</i> .	Aprobación do Código Civil. Nace en Málaga Picasso (morre en 1973).	O alemán Koch descobre o bacilo da tuberculose. Exipto protectorado do GB. e Tunixia de Francia. Unión de Vietnam, Laos e Camboia formando a Indochina Francesa.

1882		Liña telegráfica submarina coas Illas Canarias.	Edison pon en marcha en Nova York, no entorno de Wall street, a primeira rede de distribución de enerxía eléctrica do mundo: 200 clientes en 2 km ² .
1883	A conclusión do tramo Oural - Toral de los Vados conecta a rede ferroviaria de Galicia coa do Estado. Sesmero: palacio Provincial, Pontevedra.	Arturo Soria: Proxecto de Ciudad Lineal para Madrid. Gaudí. El Capricho, Comillas (Cantabria). Nace Ortega y Gasset.	Nietzsche: <i>Así falou Zaratusa</i> . Instálase un muíño de café nun comercio de Nova York; é a primeira máquina eléctrica do mundo.
1884	Os talleres de Brainc-le-Conte de París tenden a ponte internacional de Tui. Rosalía: <i>En las orillas del Sar</i> . Retorna de Cuba José García-Barbón ¹ .	Isaac Peral idea o submarino. Gaudí: Parc Güell, Barcelona.	Renoir: <i>As bañistas</i> . Conferencia de Berlín: realízase o reparto imperialista de África.
1885	Pondal: <i>Queixumes dos pinos</i> . O donativo dun <i>americano</i> permite levantar a segunda torre do Santuario da Escravitude. Fúndase en Montevideo o Circo das Monteiras, primeira sociedade galeguista nacida fora de Galicia. A Habana: Lugris Freire funda <i>A Gaita Gallega</i> primeiro xornal en galego editado fora de Galicia.	Velasco: proxecto para a Gran Vía, Madrid.	En La Chaux de Fonds (Suíza) nace Le Corbusier. Fundación do Congreso Nacional Indio. Pasteur descobre a vacina da rabia. Van Gogh: <i>Os comedores de patacas</i> .
1886	Apertura da ponte internacional entre Tui e Valença do Minho; enlaza as redes viaria e ferroviaria de Galicia e Portugal.	Velázquez Bosco: Palacio de Cristal do Buen Retiro.	O americano Martin Hall descubre un proceso económico para a obtención do aluminio.
1887		Abolición da escravitude en Cuba.	O GB. anexionase Birmania.
1886	Pardo Bazán: <i>Los pazos de Ulloa</i> .	Primeira versión española do Manifesto Comunista. Galdós. <i>Fortunata y Jacinta</i> .	O alemán Benz constrúe un automóbil, primeiro do mundo.
1888	A Coruña: o Ministerio de Fomento crea a Granxa Agrícola Experimental. Curros: <i>El divino sainete</i> .	Permítese a creación de asociacións obreiras; fundación en Barcelona da UGT. Exposición universal de Barcelona.	Abolición da escravitude no Brasil, derradeiro estado escravista americano. Zamenhof crea o esperanto, un idioma artificial, con vocación internacional. Eastman inventa a cámara fotográfica portátil e Dunlop o neumático con cámara. Eiffel: Torre Eiffel, París.
1889	Alfredo Brañas: <i>El Regionalismo</i>		II Internacional. Van Gogh: <i>Os xirasoles</i> . Singer: máquina de coser eléctrica.
1890	Querol: Monumento a Méndez Núñez, Vigo.	Establécese o sufraxio universal masculino.	Primeiro 1º de maio. Descóbrese ouro en Sudáfrica e en Australia. Otto Wagner: Ensanche de Viena.
1891	Constitúese a Asociación Regionalista Gallega. Os Xogos Florais de Tui celébranse integramente en galego. Coa translación dos restos de Rosalía dende o cemiterio de Adina a Bonaval iníciase o Panteón de Galegos Ilustres.		Principia a construción do ferrocarril transiberiano. O alemán Llienthal realiza os primeiros voos con planeador. Westinghouse: ventilador eléctrico. Wilde: <i>O retrato de Dorian Gray</i> .
1892	BA: Pepe Cao funda a revista <i>El Eco de Galicia</i> BA: disólvese o <i>Centro Gallego</i> .	Asemblea de Manresa: apróbanse as bases para unha construción "rexional" catalana.	Toulouse Lautrec: <i>Moulin Rouge</i> .

¹ Nacido en Verín en 1831 Chegou a ser concelleiro na Habana e propietario dun banco. Financiaría -dende 1880- obras públicas tanto en Verín como en Vigo, onde morre en 1909.

1893	Madrid: primeiras referencias á existencia dun grupo organizado de galegos.	Querol: monumentos a Legazpi e a Urdaneta en Manila (Filipinas).	Munch: <i>O berro</i> .
1894		Sorolla: <i>La vuelta de la Pesca</i> .	Kipling: <i>O libro da selva</i> .
1895		<i>Grito de Baire</i> : Martí incorpórase á loita contra o poder colonial español en Cuba. Sabino Arana funda o Partido Nacionalista Vasco.	Os Lumière exhiben en París a primeira película animada. Freud publica os seus primeiros estudos. Röntgen descobre os raios X. Marconi inventa o telégrafo sen fíos. Guerra en Etiopía contra o poder colonial italiano.
1896			Celébranse en Atenas os primeiros xogos olímpicos da era moderna. Italia recoñece a independencia de Etiopía.
1897	Constitución da Liga Gallega.		Diesel desenvolve o motor de combustión interna. Mackintosh: Escola de Arte de Glasgow (GB.).
1898		A independencia de Cuba, Filipinas e das Illas de Oceanía supón o fin do Imperio Español e a crise do Estado. España retira os restos de Colón da Catedral da Habana trasládaos, co seu monumento, á catedral de Sevilla.	Os franceses Curie illan o radio. Olbrich: Edificio da Sezesión, Viena. Nace Aalto. Os EE. UU. fanse coas excolonias españolas; anexionanse Hawai.

O SÉCULO XX

	GALICIA	ESPAÑA	MUNDO
1899	A apertura do tramo Pontevedra-Carril pecha a conexión ferroviaria entre Vigo e Santiago.	11 de abril: Tratado de París; Porto Rico convértese en posesión norteamericana.	Filipinas: guerra entre os tagalos e as tropas norteamericanas (deica 1902). Sudáfrica colonia da GB.
1900	Censo: 1.950.515 habitantes. José María Abalo, un coruñés estudante en Londres, introduce o fútbol na Coruña.	Censo: 18.607.674 habitantes. Ley de accidentes en el trabajo: primeiro seguro obreiro obrigatorio.	Zeppelin: primeiro dirixible. Guimard: marquesiñas das entradas do metropolitano, París.
1901	Primeira obra do arquitecto Julio Galán (Oviedo, 1876 - Oviedo, 1939) na Coruña. Baracaldo (Vizcaya): Centro Gallego de Vizcaya.	Cataluña: fundación da Lliga. Gaudí: Parc Güell, Barcelona.	Marconi: primeira comunicación radiotelegráfica sen fíos (entre o GB. e Terranova). Fundación da Kodak. Aspiradora eléctrica. Freud: <i>Psicopatoloxía da vida cotiá</i> . Nace Louis Kahn.
1902	Betanzos: primeira fundación dos retornados da Arxentina, Juan e Jesús García Naveira ¹ ; por 30 anos construírían na cidade numerosos equipamentos.	Alfonso XIII rei de España. España e Francia repárten-se Marrocos.	Daniel H. Burnham: Flatiron Building, NY. Cuba independízase dos EE. UU.
1903	A Habana: fundación da Sociedad Aresana de Instrucción, primeira das constituídas co fin de recadar fondos na diáspora para construír escolas en Galicia.	RD prohibindo o "uso de las hablas minoritarias en la escuela." Aparece a revista de arquitectura <i>La Construcción Moderna</i> .	Fundación da Ford Motor Company. Berlage: palacio da Bolsa, Amsterdam.
1904	Fundación do Club Deportivo de la Sala Calvet, primeiro club de fútbol da Coruña. García Barbón, retornado da Habana, constrúe o Balneario de Cabreiroá (Verín). BA: fundación da Unión Hispanoamericana Valle Miñor, primeira Sociedade de Instrucción na Arxentina.	Echegaray, Nobel de literatura. Barcelona: fábrica de automóviles Hispano Suíza. Palacios: primeiro premio no concurso para construír o <i>Palacio de Comunicaciones</i> de Madrid.	Fundación de Lechtworth (GB.); Garnier: <i>La cité industrielle</i> . Acordo colonial entre Francia e Gran Bretaña. Os EE. UU. principian a construción do Canal de Panamá.
1905	A Habana: creación da Asociación Iniciadora de la Academia Gallega ¹ a iniciativa de Fontela Leal. Emigrados en BA fundan o Banco de Galicia y Buenos Aires.	Gaudí: Casa Batlló, Barcelona. Desembarco alemán en Marrocos.	Einstein: Teoría da Relatividade. Eclosión do fauvismo. Irlanda: fundación do Sinn Féin, organización independentista irlandesa.
1906	A Coruña: inauguración da Academia Gallega, recoñecida oficialmente co título de Real. Abre na Habana a Caja de Ahorros y Banco Gallego.	Ramón y Cajal: Nobel de Medicina. Gaudí: casa Milá, Barcelona; Palacios: Palacio de Comunicaciones, Madrid	Invención da radio. Wright: Unity Church en Oak Park, EE. UU.
1907	Primeiras federacións agrarias: Unión Campesina, Solidaridad Gallega e Directorio Antiforista de Teis. Refundación do CG de BA; en 2 meses acada 200 socios. A Habana: no teatro Tacón estréase o Himno Galego co gallo da colocación da primeira pedra "en granito de Parga" do edificio do CG.	Bando da alcaldía de Madrid regulando a circulación de automóviles polas rúas; é o primeiro regulamento do seu xénero no Estado. Antonio Machado: <i>Soledades, galerías y otros poemas</i> .	Encíclica <i>Pascendi</i> contra o modernismo.

¹ Juan (1849 - 1933) e Jesús (1853 - 1912)

1908	Monforte: I Asemblea Agraria [a emigración recibe un tratamento singular]. O CG de BA diríxese ó Goberno español reclamando a abolición dos foros en Galicia.		Eclosión do cubismo.
1909	Coruña: inaugúrase o campo de fútbol de Riazor, primeiro de Galicia. Monforte: II Asemblea Agraria. Eclosión do arquitecto Palacios ¹ . Santiago: Congreso Nacional de la Emigración Española ² .	Campaña militar para a pacificación de Marrocos; o recrutamento é duramente protestado, desembocando na Semana Tráxica de Barcelona.	Primeiro cruce aéreo do Canal da Mancha. Manifesto futurista. Lei de Planeamento da cidade e do agro en Inglaterra (Town and Country Planning Act). Comercialízase nos EE. UU. a lavadora eléctrica. Peary chega ó Polo Norte
1910	A Habana: fundación da Sociedad de instrucción y Beneficencia Vivero y su Comarca (edificou 16 escolas e dotou a moitas outras). Cabanillas publica nesta cidade "No desterro" e "Vento Mareiro".	Constitución da CNT.	Portugal: proclamación da república. Stravinsky: <i>O paxaro de lume</i> . Gropius e Meyer: fábrica Fagus, Alemaña. Geddes: <i>Cidades en evolución</i> .
1911	Monforte: III Asemblea Agraria. Primeiro voo dun avión sobre Galicia; foi pilotado polo francés Laforestier. Julio Galán: Casa Rei, A Coruña.		Matisse: <i>A danza</i> . Kandinsky: <i>Acuarela abstracta</i> . Grifin: Plano de Camberra (Australia). Francia cede parte do Congo a Alemaña.
1911			Revolución Mexicana (conclúe en 1920).
1912	Antonio López: A Terraza, A Coruña; Ucha: Casa Pereira, Ferrol. Palacios proxecta o Teatro García Barbón, encargado polo retornado da Habana que lle da nome. Sociedades de Instrucción constituídas na Habana: 48 (en 1933 supéranse as 100). Ano record en saídas de emigrantes galegos: 72.593 individuos.	Machado: <i>Campos de Castilla</i> . Convenio hispano - francés sobre Marrocos.	Constitución da República China. EE. UU.: invención do aceiro inoxidable. Guerra nos Balcáns: Turquía perde case tódalas súas posesións en Europa.
1913	Ribadavia: V Asemblea Agraria.		O alemán Bohr describe a estrutura do átomo.
1914	Betanzos: Jardines del Pasatiempo, xardín enciclopédico promovido polo retornado da Arxentina, García Naveira.	Declaración de neutralidade na I Guerra Mundial; Cataluña: constitución da Mancomunitat de Catalunya.	Inicio da I Guerra Mundial. Inauguración do Canal de Panamá. Proust: <i>En busca do tempo perdido</i> .
1916	A Coruña: fundación da Irmandade de Amigos da Fala. CG en Xixón (Asturias)	Ortega y Gasset: <i>El espectador</i> .	Batalla de Verdún: primeiro uso do tanque. Pascua sanguenta en Dublín. Einstein: teoría da relatividade. Kafka: <i>A metamorfose</i> . Dadaísmo e Suprematismo. Ponse á venda nos EE. UU. e Francia o frigorífico eléctrico.
1917	A Coruña: primeiro número de <i>A Nosa Terra</i> .	Folga xeral revolucionaria. Juan Ramón Jiménez: <i>Platero y yo</i> .	O 27% dos fogares dos EE. UU. contan con instalación eléctrica. Revolución Rusa. Italia: primeira liña aérea comercial do mundo. Difusión do jazz. Mondrian: <i>Composición en cor A</i> .

¹ Ten en execución, simultaneamente: Pavillón das Augas (Mondariz), Botica Nova (Porriño) e monumento á Virxe da Roca (Baiona) [promovido por un retornado].

² Céntrase nas circunstancias nas que se efectúa a migración, especialmente dende os portos galegos

1918	Lugo: Asemblea Nacionalista. Conexión ferroviaria entre Ferrol e A Coruña. BA: iníciase a edificación da actual sé do Centro Gallego; Santander: constitución de Colonia Gallega.	Comeza a publicarse a revista <i>Arquitectura</i> . Madrid: primeiro tramo do metro.	Fin da I Guerra Mundial. Rusia: establecemento da Dictadura do Proletariado. Comercialízase nos EE. UU. o lava-louza eléctrico.
1919	A Coruña: VII Asemblea Agraria.	Ley de retiro obrero obligatorio.	Sociedade das Nacións. Fundación dos partidos Nacionalsocialista en Alemaña e Fascista en Italia. Gandhi inicia a súa actividade pública. Lei Seca nos EE. UU. Gropius funda a Bauhaus en Weimar.
1920	As Irmandades da Fala celebran en Santiago o primeiro Día de Galicia. Revistas <i>Nós</i> e <i>Alfar</i> . Valle: <i>Lucas de Bohemia</i> . Santander: Casa de Galicia; Montevideo: fracasa o Primer Congreso Gallego - Americano ¹ .	Poboación: 21.200.000 habitantes. Esperanza de vida: 41 anos.	El Lissitzky: tribuna Lenin. Fundación de Welwyn Garden City na GB. Gandhi: desobediencia civil. Publicación da revista <i>L'Esprit Nouveau</i> . Mondrian: <i>Composición en vermello, negro, azul e amarelo</i> .
1921	Creación de Edicións Nós. BA: Federación de Sociedades Gallegas.	Desastre de Annual. Fundación do PCE. Pasamento do urbanista Arturo Soria, creador da <i>Ciudad Lineal</i> .	Partición de Irlanda. Primeiras aplicacións publicitarias da fotografía. Vacina antituberculosa. Einstein, nobel.
1922	Constitucións da Confederación Agraria Gallega e da Irmandade Nazionalista Galega.	Benavente, premio Nobel de Literatura.	Constitución da URSS. Mussolini asume o poder en Italia. Joyce (1882 - 1941): <i>Ulyses</i> .
1923	Fundación do Seminario de Estudos Galegos.	Golpe de Primo. Ortega: <i>Revista de Occidente</i> .	Le Corbusier: <i>Vers une architecture</i> .
1924		Radio Barcelona: primeira emisora comercial do estado. Unificación das liñas telefónicas do Estado nunha Compañía Telefónica Nacional de España. Lei e Regulamento de emigración.	O partido fascista gaña as eleccións en Italia. Pasamentos de Lenin e Kafka. Mendelsohn: Torre Einstein, Postdam.
1925	Lugo: Congreso de Economía Gallega; préstaselle especial atención á emigración. Montevideo: o CG inaugura a súa actual sé na rúa San José; deseñada polo arquitecto Alfredo Campos, fillo de galegos, dixo da obra "se presiente en ella la influencia de algunos edificios compostelanos".	Este ano matricúlanse 21.394 vehículos novos no estado e instálase a liña telefónica número cen mil. Dalí: <i>Muchacha de espaldas al mar</i> .	Italia: goberno de Mussolini. O aeroporto de Berlín rexistra 10.000 pasaxeiros neste ano (é o de meirande tránsito do mundo). O inglés Baird desenvolve o primeiro televisor. Xorde en París o <i>Art Decó</i> . Chaplin: <i>A quimeira de ouro</i> . Rietveld: Casa Schröder, Utrecht. Le Corbusier: Plan Voisin.
1926	Decreto de Redención Foral, redime certo tipo de foros Fundación da Biblioteca ² de América.	Ramón Franco cruza o Atlántico en avión con escalas. Pasamento de Gaudí.	Mocedades Hitlerianas. Vacina da tuberculose. GB: primeiras emisións de TV. Lang: <i>Metrópolis</i> . Creación da Commonwealth.
1927		Fin da guerra de Marrocos. Fundación de Iberia Líneas Aéreas de España. López Otero: Cidade Universitaria, Madrid.	Lindberg cruza o Atlántico en avión sen escalas. Fin do control militar dos aliados en Alemaña. Primeira película sonora: <i>The jazz singer</i> .

¹ Pretendía analizar a representación política e administrativa do emigrante, os transportes e as relacións entre Galicia e América

² A Biblioteca, ideada por Gumersindo Busto (que emigrara a Montevideo en 1866), acolle a totalidade das publicacións editadas en España con temática americanista e as publicadas en América que poideran ser de interese para os galegos. Situouse no Palacio de Fonseca. Aquí radica na actualidade, incorporada á Biblioteca Xeral da Universidade de Santiago.

1928	Montevideo: exposición de arte galega moderna no CG A Habana: fundación da Sociedad de Beneficencia Naturales de Ortigueira, chegará a ter 20.000 socios.	Madrid - Barcelona: primeira liña aérea comercial. Lorca: <i>Romancero Gitano</i> . Buñuel e Dalí: <i>Un perro Andaluz</i> . Aníbal González: Praza de España, Sevilla. Le Corbusier dicta conferencias en Madrid e Barcelona.	Unificación de China. O ruso, Zworykin, afincado nos EE. UU., constrúe a primeira cámara de televisión. Fleming descobre a penicilina. Fúndanse en La Sarraz os CIAM. Le Corbusier: Vila Savoye, París. Freyssinet: formigón pretensado.
1929	Fundación da Organización Republicana Gallega (ORGA) Cesamento da emigración masiva cara a Cuba.	Exposicións Internacional de Barcelona e Iberoamericana en Sevilla. RD ¹ creando os "Colegios Profesionales de Arquitectos". Mies: pavillón alemán e Folguera: <i>El Pueblo Español</i> , ambas na Expo de Barcelona.	Quebra da bolsa de valores de Nova York, inicio da gran depresión. Inauguración do MOMA de Nova York. Neutra: Casa Lovell, Los Ángeles.
1930		Constitución do GATEPAC en Zaragoza. Aizpurúa e Labayen: Club Náutico, San Sebastián.	Os nazis, segundos nas eleccións alemáns. Descóbrese Plutón. Invención do nailon e da cafeteira instantánea. Uruguai: primeiro campionato mundial de fútbol. Van Alen: Edificio Chrysler, Nova York; Mies: casa Tugendhat, Brno.
1931	Fundación do Partido Galeguista. Castelao, Otero Pedrayo e Suárez Picallo, deputados nas Cortes. Creación en Pontevedra da Misión Biológica de Galicia. BA: iníciase a construción ² do Panteón Social do CG; inaugúrase o 25 de xullo de 1943	Proclamación da II República. Semana Tráxica. Inauguración do aeroporto de Barajas. GATPAC: proxecto de remodelación de Barcelona, con Le Corbusier. Edítase <i>AC, Documentos de Actividad Contemporánea</i> . Sert: Edificio na Rúa Muntaner, Barcelona.	Schreve, Lamb e Harmon: Empire State Building, Nova York; Hood: Rockefeller Center, Nova York; Dudok: casa do Concello, Hilversum.
1932	Folga xeral. Palacios: plano de ensanche e reforma interior de Vigo, coñecido como "Plan Palacios". Rey Pedreira, arq.: Mercado de San Agustín (A Coruña).	Reforma agraria, Estatutos de Autonomía para Cataluña e País Vasco. Expulsión dos Xesuítas. Alzamento militar fracasado. Iberia transporta 6.000 viaxeiros neste ano. Suazo: Nuevos Ministerios, Madrid.	Os nazis gañan as eleccións alemáns. Nervi: estadio de Florencia; Terragni: <i>Casa del Fascio</i> , Como. Traslado da Bauhaus a Berlín. Huxley: <i>"Un mundo feliz"</i> .
1933	Dúas folgas xerais. Fundación da Federación de Mocidades Galeguistas. Decreto organizando os Colexios de Arquitectos de España: Galicia queda integrada no Colexio de León.	José Antonio funda Falange Española. Sufraxio feminino. Leis de Reforma agraria e de Defensa, conservación y acrecentamiento del patrimonio histórico - artístico nacional.	Hitler canceler; eclosión nacionalsocialista en Alemaña. China: principia a Longa marcha. O goberno alemán clausura a Bauhaus e prohíbe a arte moderna; exilio de artistas.
1934	Apróbase o plan Palacios para Vigo (nunca executado) Montevideo: fundación da Irmandade Galeguista do Uruguai, que destacaría na axuda ós exiliados galegos; editou a revista <i>O Irmandino</i> .	Episodio revolucionario en Asturias; intento secesionista en Cataluña. Torroja e Arniches: Hipódromo da Zarzuela, Madrid; Sert e Subirana: Dispensario Antituberculoso, Barcelona.	Leis racistas en Alemaña. Derógase a Emenda Taft que permitía a EE. UU. intervir militarmente en Cuba sen aviso. Terragni: Casa del fascio en Como; Lubetkin e Tecton: Piscina dos Pingüíns no zoo, Londres. Calder: móbiles.
1935	Inauguración do aeroporto de Lavacolla, destinado a uso militar. Montevideo: nace o Comité pro Autonomía de Galicia.	Formación do Frente Popular, que trunfa nas eleccións xerais. No Estado existen 325.000 liñas telefónicas e neste ano matricúlanse 21.369 vehículos. Forte axitación política.	Alemaña: prototipo de automóbil Volkswagen. GB.: a Penguin lanza o libro de peto. Aalto: biblioteca, Viipuri; Asplund: crematorio, Estocolmo.

¹ No seu preámbulo exprésase "los Colegios ofrecerán a la sociedad la garantía y seguridad de que las construcciones serán proyectadas por arquitectos..."

² "En estilo románico gallego, siendo su claustro una réplica del de la Colegiata de Santa María del Sar "

1936	Vilar Ponte, Castelao e Otero deputados do Partido Galeguista, integrados no Frente Popular. Referendo do Estatuto de Autonomía. A consecuencia da guerra civil péchanse as fronteiras, quedando prohibida a emigración.	Alzamento militar contra o goberno da República; desemboca nunha cruenta guerra. Franco proclamado "Generalísimo de los Ejércitos" e "Caudillo de España". Fundación de Radio Nacional de España. Palacios: Banco Mercantil e Industrial, Madrid.	Formalización do eixo Berlín - Roma. Stalin inicia as purgas na URSS. GB. e Alemaña inician as súas emisións de TV. Keynes: <i>Nova teoría da economía política</i> . Chaplin: <i>Tempos modernos</i> .
1937	BA: celebración do centenario da publicación de <i>Follas Novas</i> ; non se pode celebrar en Galicia.	O Goberno da República, acurralado trasládase a Valencia e Barcelona sucesivamente. Moya: <i>Sueño arquitectónico para una Exaltación Nacional</i> . Sert e Lacasa: Pavillón da República Española na Exposición Internacional, París. Picasso: <i>Guernica</i> .	Guerra Chino - Xaponesa. Proclamación do Eire. Alemaña invade Polonia, iníciase así a II Guerra Mundial. Orff: <i>Carmina Burana</i> . Calder: <i>Fonte de Mercurio</i> . Ponte da Golden Gate, San Francisco (EE. UU.). Wright: Casa Falling Water, Pennsylvania.
1938	Reorganización do Servicio Nacional de Emigración, creando unha Sección dentro do Ministerio de Organización dedicada á emigración.	Fórmase en Burgos o goberno franquista. Derróganse os Estatutos de Autonomía vasco e catalán. Batalla do Ebro: o exército republicano aniquilado.	Walt Disney: <i>Branca Neves e os sete ananiños</i> ; Sartre: <i>A Náusea</i> . Primeira calculadora electrónica. Invención do bolígrafo. Aalto: Vila Mairea, Noormarkku (Finlandia).
1939	Creación da Unión Cultural Gallega en México. A Central Galega de axuda á República Española e Liberación de Galicia, da Federación Mundial de Sociedades Galegas en BA comercializa os cigarros "Los Leales", para recadar fondos e axudar á república.	Conclúe a guerra civil; victoria dos nacionalistas. Créanse o Servicio Nacional de Regiones Devastadas, o Instituto Nacional de Colonización e o Instituto Nacional de la Viviendas. Ley de Viviendas Protegidas. España retírase da Sociedade das Nacións.	Alemaña invade Polonia, comeza así a II GM. Primeira utilización do DDT.
1940	Comeza a súa actividade a guerrilla. BA: creación de dúas coleccións de libros en galego: Hórreo e Dorna en Emecé Editores; en pouco tempo o número de editoras en galego nesta cidade multiplícase converténdoa no centro editorial galego.	España declárase non belixerante. Ley de represión de la masonería y el comunismo. Creación do Instituto de Estudios de Administración Local. Primeiros enlaces aéreos internacionais directas: Lisboa e Tánxer. Aeroporto de El Prat, Barcelona. Madrid: Bolsa e primeiro "Corte Inglés". Créase a <i>Dirección General de Arquitectura</i> . Faise obrigatorio o visado colexial dos proxectos previo á concesión da licencia de obras.	O 89% dos fogares dos EE. UU. dispoñen de instalación eléctrica. Goberno de Petain en Vichy. Desenvolvemento do radar. Hemingway: <i>Por quen dobran as campás</i> . Asplund: Cemiterio Enskede, Estocolmo.
1941	Creación de ASTANO. BA: Castelao exiliado; <i>A Nosa Terra</i> publícase no exilio.	Recrutase a División Azul para loitar cos alemáns contra a URSS. Unificación das compañías ferroviarias do estado na RENFE. Creación do INI e da Obra Sindical del Hogar y Arquitectura. Muguruza: Valle de los Caídos, El Escorial.	Alemaña ataca á URSS; batalla de Leningrado. Xapón bombardea a base naval americana de Pearl Harbour; EE. UU. entra na guerra. Wells: <i>Cidadán Kane</i> . Pasamentos de Joyce, Tagore e Woolf. Giedion: <i>Space, time and architecture</i> .
1942	Orde do <i>Ministerio de Trabajo</i> estendendo a acción social do Estado ós emigrados "y a sus descendientes que conserven la nacionalidad española".	Acordo hispano - arxentino polo que este país exporta trigo a España. NODO. Morre en prisión o poeta Miguel Hernández.	Camus: <i>L'Etranger</i> . Curzio Malaparte: Casa Malaparte, Capri. Pasamento de Terragni.
1943	A conclusión da liña A Coruña - Santiago pecha o eixo ferroviario Coruña - Vigo. Unión da Sociedad Gallega de Electricidad e Fábricas Coruñesas de Gas y Electricidad como FENOSA. Palacios: igrexa da Veracruz, O Carballiño. BA: fundación do Centro Lucense de Buenos Aires.	Cela: <i>La Familia de Pascual Duarte</i> ; Alberti: <i>La Arboleda perdida</i> .	Caída de Mussolini e disolución do Partido Fascista Italiano. Fin da III Internacional. Carta de Atenas. Wright: Museo Guggenheim, Nova York. Curtiz: <i>Casablanca</i> .

1944	Absorción do <i>Seminario de Estudos Galegos</i> polo CSIC. Plano Xeral de Ordenamento Urbano de Vigo, primeiro documento destas características en Galicia. Montevideo: constitución do Consello da Galiza; BA: Castelao publica <i>Sempre en Galiza</i> .	Dámaso Alonso: <i>Hijos de la ira</i> .	Desembarco en Normandía; rendición das tropas alemás en Francia. EE. UU.: primeiro ordenador dixital. Pasamentos de Mondrian e Kandinsky. Fellini: <i>Roma, città aperta</i> . Villanueva: cidade universitaria, Caracas.
1945	Pasamento de Antonio Palacios.	A renda per cápita é un 35% inferior que a de 1935. Matricúlanse 4.101 vehículos novos no estado neste ano. Moya: Universidade Laboral, Xixón.	A rendición de Alemaña e os bombardeos atómicos de Hiroshima e Nagasaky dan fin á II GM, que deixa corenta millóns de mortos. Constitución da ONU e da Liga Árabe. Mies: Casa Fansworth, Illinois (EE. UU.).
1946	Publicase na clandestinidade <i>El Guerrillero</i> . Apertura ó tránsito civil do aeroporto de Lavacolla, Santiago. Autorízase de novo a emigración. Emigrantes galegos a Venezuela.	A ONU condena o réxime de Franco e recomenda o seu illamento; retirada de embaixadores. Iberia establece liñas regulares con Bos Aires, Londres, Roma e Xenebra. Castelao ministro da República no exilio.	Partición de Alemaña. Execución dos principais dirixentes Nazis acusados de crimes contra a humanidade. Italia: proclamación da república. Réard idea o <i>bikini</i> . Independencia de Filipinas.
1947	Nunha homenaxe a Lamas Carvajal emprégase por vez primeira trala Guerra Civil o galego nun acto público. Un grupo de intelectuais adquire a que fora casa de Rosalía en Padrón.	Ley de Sucesión: España é un reino. España excluída dos beneficios do Plan Marshall. Primeira liña telefónica automática internacional: Madrid - Nova York.	Plano Marshall para Europa e Plano de Equipamento e Modernización de Francia. Primeiro transplante de ril. Le Corbusier proyecta a Unité de Habitation, Marsella. Creación do estado de Israel. Independencia e posterior partición da India.
1948	Constitución do Patronato Rosalía de Castro. Plano Xeral de Ordenamento Urbano da Coruña.	Emisión de moedas coa lenda "Franco Caudillo de España por la gracia de Dios". Aparece a revista <i>Dau al set</i> . Emisión experimental no recinto da Feria de Muestras de Barcelona de imaxes de televisión. Fundación de Aviaco, segunda compañía aérea española. Iberia transporta a 160.000 viaxeiros neste ano.	México: clausura definitiva das Minas do Potosí. Fundación da OEA. A CBS produce o LP. Comercialización da Vespa. Desenvolvemento do transistor e dos circuitos electrónicos impresos. Mies: <i>Seagram Building</i> , Nova York e apartamentos na Lake Shore Drive, Chicago; I Bienal de Venecia.
1949	Iberia inicia os voos directos entre Santiago e Madrid; a duración do voo é de 100 minutos; dispónse de tres frecuencias semanais.	Segunda liña intercontinental de Iberia: Madrid - Azores - Porto Rico - Caracas; restabécese a liña directa con París, interrompida en 1936.	A constitución da República Federal de Alemaña provoca a partición política do país. Mao proclama a República Popular China. Creación do Consello de Europa e da OTAN.
1950	BA: pasamento de Castelao. Montevideo: comezan as emisións de <i>Sempre en Galicia</i> , primeiro programa de radio en galego.	O PC abandona a estratexia militar. Ingreso na FAO. Tren TALGO. Oíza e Laorga: mosteiro de Aránzazu, Oñate. Cabrero e Aburto: Delegación Nacional de Sindicatos, Madrid.	Guerra de Corea. Lei de retorno israelí. Rank - Xerox: primeira fotocopiadora. Aalto: concello de Säynätsälo; Le Corbusier: capela en Ronchamp. Orwell: 1984.
1951	Execución na Coruña do guerrilleiro Foucellas. Vigo: fundación da Editorial Galaxia.	Un millón de turistas visitan España. Levántase o bloqueo internacional. Cela: <i>La Colmena</i> . Berlanga: <i>Bienvenido Mr. Marshall</i> . Coderch: edificio na Barceloneta, Barcelona.	Creación da Comunidade europea do carbón e do aceiro. Francia: TV a cor. Elia Kazán: <i>Un tranvía chamado desexo</i> . Kahn: <i>Yale Gallery</i> , New Haven.
1952	CG en Mar del Plata (Arxentina).	Chegan os primeiros embaixadores a Madrid. Supresión da <i>Cartilla de Racionamiento</i> . Ingresos na OMS e na UNESCO.	Breuer, Nervi e Zehruss: sé da UNESCO, París. Inauguración da <i>Unité de Habitation</i> , Marsella.

1953	Plano Xeral de Ordenamento Urbano de Pontevedra.	España autoriza a instalación no se territorio de bases militares dos EE. UU. Fabricase en Barcelona o primeiro automóbil SEAT. Chillida: <i>Peine del Viento</i> , San Sebastián. Sert, decano da Harvard School of Design.	Pasamento de Stalin. Primeiro cabo telefónico transatlántico (GB - EE. UU.). A aparición do bolígrafo BIC, deseñado por Bich introduce o concepto "usar e tirar".
1954	Apertura do aeroporto de Peinador, Vigo. CG en Ceuta.	Iberia abre unha liña regular e sen escalas entre Madrid e Nova York. Ley de protección de viviendas de renta limitada. Conexión coa rede internacional de télex, que conta no Estado con vinte aboados. Un millón de liñas telefónicas. Madrid: programa de <i>poblados dirigidos</i> para acoller poboación inmigrante.	Partición do Vietnam, con intervención ianqui. Salck ultima a vacina antipolio. Bill Halley: nace o rock and roll.
1955	Luciano Yordi: dique do encoro do Eume, A Capela.	Ingreso na ONU. Primeiro Plan Nacional de la Vivienda. Matricúlanse 67.628 vehículos novos neste ano.	Constitúense o Pacto de Varsovia e o movemento dos países non aliñados. Argentina: Perón cede o poder a unha xunta militar (deica 1973).
1956	Fundación en Montevideo do Banco de Galicia; desapparece en 1966 por fusión cun banco uruguaio; financiou actividades culturais e sociais da colonia galega naquel país. BA: I Congreso da Emigración, celebrado a iniciativa do Consello da Galiza.	Disturbios en Madrid. O exiliado español Juan Ramón Jiménez, nobel de literatura. Inauguración de TVE. Ley sobre régimen del suelo y ordenación urbana. Créase a Dirección General de Arquitectura y Urbanismo. Perda das posesións no norte de Marrocos. Creación do Instituto Español de Emigración.	Sublevación antisoviética en Hungría. Exipto nacionaliza o Canal de Suez. Ponti e Nervi: Torre Pirelli, Milán; Saarinen: Terminal TWA no aeroporto JFK de Nova York; Le Corbusier: Chandigarh; Mies: Seagram Building. Tunicia e Marrocos independízase.
1957	Inaugúrase o ferrocarril Puebla de Sanabria - Ourense - Santiago, segunda conexión da rede ferroviaria galega coa estatal. CG en Salamanca e Zaragoza.	Créase o Ministerio de la Vivienda. SEAT inicia a produción do modelo 600. Alejandro de la Sota: Gobierno Civil, Tarragona.	Tratado de Roma: Francia, Italia, Alemaña e o Benelux crean a Comunidade Europea. A URSS lanza un satélite artificial. EE. UU.: primeira tarxeta de crédito. Niemeyer: Brasilia. Utzon: Ópera, Sydney.
1958	Fábrica de celulosa en Pontevedra e de cemento en Sárria. Coruña: demolición da fábrica de gas; este é substituído pola electricidade no alumado. Nesta cidade inaugúrase, coa asistencia do xefe do estado, un supermercado, primeiro de Galicia e cuarto de España. Madrid: fundación do <i>Grupo Brais Pinto</i> .	Lei de principios del Movimiento. Ingresos no FMI e na OCDE. Corrales e Molezún: Pavillón español na feira de Bruxelas	Xoán XXIII elixido Papa. Fundación da NASA. Fusión de Exipto e Siria. Hitchcock: <i>Vértigo</i> . Elvis sitúase no cumio da súa carreira.
1959	Secuestro ¹ do transatlántico <i>Santa María</i> . CG en París. O CG da Habana acada 52.000 asociados. México: editase <i>Vieiros</i> . A Coruña: en resposta gubernamental ó congreso de 1956 en BA celébrase o II Congreso de la Emigración Española ² a <i>Ultramar</i> .	Plan Nacional de Estabilización Económica; a súa aplicación provoca unha forte contracción da oferta de emprego. Supresión da Dirección General de Regiones Devastadas. Fundación de ETA. Severo Ochoa, nobel de medicina. 70.000 fogares españois dispoñen de TV.	Creación do Mercado Común Europeo. Trunfo da Revolución Castrista en Cuba. China ocupa o Tíbet. Resnais: <i>Hiroshima mon amour</i> . Primeira voo transatlántico dun reactor (un Boeing 707 enlaza París e Nova York en 8 horas).

¹ Un comando formado por galegos e portugueses secostra, en alta mar, o transatlántico *Santa María* como reclamo político. O buque era unha das naves emblemáticas do trasego de emigrantes entre Galicia e Portugal coas Antillas e Venezuela.

² A emigración galega é tratada como particularidade da Española.

1960	Creación no Círculo das Artes de Lugo da Sala América a iniciativa do Centro Lucense en Buenos Aires.	Lei de Bases de Ordenación de la Emigración, primeira lei que contempla a emigración en sentido positivo, sen tentar impedila. O Estado organiza cursos de capacitación profesional para emigrantes.	EE. UU. inicia un boicot comercial contra Cuba. Constitución da OPEP. Pílula anticonceptiva. Un submarino dos EE. UU. circunnavega submerxido o planeta. Independencia dos países da África negra belga e francesa.
1961	Plano Xeral de Ordenamento Urbano de Ferrol. Neira Vilas: <i>Memorias dun neno labrego</i> . Pasamento do escultor Asorei. As emisións de TVE chegan á cidade da Coruña, primeiro lugar de Galicia. A Habana: a incautación governamental do CG provoca o cesamento das súas actividades.	Segundo Plan Nacional de la Vivienda. O forte crecemento económico incrementa o PIB nun 11,3%. Buñuel: <i>Viridiana</i> , premiada no Festival de Venecia e prohibida en España. Pasamento do enxeñeiro Torroja. Acordo con Holanda para a <i>emigración, contratación y colocación de trabajadores españoles</i> .	Construcción do Muro de Berlín; URSS: Yuri Gagarin, primeiro home que viaxa polo espazo exterior. Primeiro disco de The Beatles. Independencia de Arxelia.
1962	Violenta represión dunha protesta labrega en Mazari-cos. Celso Emilio: <i>Longa Noite de Pedra</i> . CG en Maracaibo (Venezuela) e Santa Cruz de Tenerife.	Estado de excepción en Asturias e País Vasco. A oposición ó réxime reúnese en Múnic. Solicitud de ingreso na CEE. Fundación das CC. OO. Incrementase o PIB nun 9,6%. Oíza e Fullaondo: <i>Edificio Torres Blancas</i> , Madrid; Solta: ximnasio do colexio Maravillas, Madrid.	Concilio Vaticano II. EE. UU. pon en órbita o Telstar, satélite que posibilita a difusión mundial da televisión en tempo real. Crise dos Mísiles: o mundo ás portas dunha debacle nuclear. Créase Amnistía Internacional. Vargas Llosa: <i>La ciudad y los perros</i> . Venturi: casa Venturi, Filadelfia, EE. UU.
1963	Pasamento de Risco. Seoane retorna do exilio. Fundación na clandestinidade do Partido Socialista Galego. Primeira celebración do Día das Letras Galegas. Asociación cultural O Facho. Creación de Edicións do Castro e da Fundación Penzol. Apertura do aeroporto de Alvedro, A Coruña.	Denegada a solicitud de ingreso na CEE. Incrementase o PIB nun 9,5%. I Plan de Desarrollo Económico. Comunicación telefónica con 140 países. Rexístrase o máxima número de saídas de emigrantes cara Europa.	Fundación da OLP. Asasinato de Kennedy, presidente dos EE. UU. Ruptura das relacións URSS - China. Luther King, nobel da paz. <i>The Beatles</i> ocupan os primeiros postos do <i>hit parade</i> dos EE. UU. Cámara fotográfica <i>Instamatic</i> da Kodak e gravadoras de casetes. Mary Quant idea a minisaia.
1964	Plano de Ordenamento Urbano de Ourense. Fundación clandestina da Unión do Pobo Galego. Primeiro avión reactor no aeroporto de Santiago. CG en Londres, Murcia, Ponferrada e Valencia.	Celebración dos XXV anos de paz. Equipo Crónica. O PIB medra un 6,6%.	Sartre rexeita o nobel de literatura. Marcuse: <i>O home unidimensional</i> .
1965	Morre nun enfrontamento armado coa Garda Civil O Piloto, derradeiro guerrilleiro en Galicia. Fundación da Asociación Cultural de Vigo.	Madrid: concerto de The Beatles. Incidentes nas Universidades. Plano para rehabilitar edificios históricos para o turismo. 341.039 novos vehículos. Expansión da televisión: dous millóns de fogares reciben as emisións; probas de cor.	Primeiras tarxetas de crédito/débito en Europa. Eclosión dos Rolling Stones. Pasamento de Le Corbusier.
1966	Nacen as CC.OO. de Galicia. Celso Emilio Ferreiro emigra a Venezuela, reclamado pola Hermandad Gallega de Caracas como orientador cultural.	Avións dos EE. UU. perden armamento atómico sobre a costa de Almería. Leis de Prensa e información, Orgánica del estado e da Seguridad social (crea un sistema de protección pública sen ánimo de lucro). O PIB medra un 7,6%. Segunda canle de Televisión Española. Museo de Arte Abstracto, Cuenca.	DIU. Cinta magnetofónica en casete. Yamasaki: World Trade Center, Nova York.
1967	Asociación Cultural Auriense. Vázquez Molezún: refuxio na praia, Bueu. Ourense: I Jornadas Migratorias Gallegas a Europa. Xenebra: Sociedade cultural e deportiva A Nosa Galiza	O forte crecemento económico incrementa o PIB nun 4,6%. Creación da escola de deseño <i>Eina</i> , Barcelona. O número de emigrantes saídos dende 1960 acada o millón.	Morte en estrañas circunstancias do Che Guevara en Bolivia. Golpe de Estado en Grecia. En Sudáfrica realízase o primeiro transplante de corazón. Fuller: cúpula xeodésica na Expo de Montreal.

1968	Santiago: concerto ilegal de Voces Ceibes e mobilizacións de miles de estudantes. Creación clandestina do Partido Comunista de Galicia. Fundación Penzol. CG en Ermua (Vizcaya). Ourense: numerosos CG do mundo constitúen a Federación Mundial de Sociedades Galegas que preside Blanco Amor.	llegalización das CC. OO. <i>II Plan de Desarrollo</i> . Estado de excepción. Designase sucesor a Juan Carlos de Borbón. <i>Ley de libertad religiosa</i> . O galego José Pardiñes, Garda Civil destinado en Guipúscoa, primeira vítima mortal da ETA. Independencia de Guinea Ecuatorial.	Intervención soviética en Checoslovaquia; sucesos de maio en París e California. Matanza de Tlatelolco, México. Primavera de Praga; festival de Woodstock. Asasinato de Luther King. Kubrick: <i>2001. An spatial odessy</i> . García Márquez: <i>Cien años de soledad</i> .
1969	A lingua galega admitida polo Vaticano na liturxia; <i>Misal galego</i> . PXOU de Lugo. Celso Emilio publica <i>Viaxe ao país dos ananos</i> ¹ , onde critica á diáspora en América.	A obra de Gaudí declárase monumento histórico-artístico. Os disturbios son seguidos do estado de excepción. Catro millóns de liñas telefónicas.	Libia declárase república socialista. Festival pop en Woodstock. Primeiro voo comercial do <i>Concorde</i> . Os EE. UU. colocan un home na superficie da lúa.
1970	Plan de Accesos a Galicia. Constitución no Castro (Sada) do Museo Carlos Maside. Segundos Plano Xeral de Ordenamento Urbano en Vigo e Pontevedra. CG en Montreal (Canadá).	Estado de excepción xeral. Juan Carlos proclamado príncipe. Turistas en España: 26.000.000. Chega a España o primeiro avión <i>Jumbo</i> .	Setembro negro protagonizado polos palestinos que secuestran cinco avións. Unha de cada dúas mulleres dos EE. UU. traballan fora da casa. A compañía americana Corning Glass desenvolve a fibra óptica.
1971	Creación do Instituto da Lingua Galega. Padrón: apertura da Casa Museo de Rosalía de Castro. CG en Sant-Gallen, Suíza. A Coruña: I Asemblea da Federación Mundial de Sociedades Galegas.	Primeiras tarxetas de crédito/débito. Inicianse as emisións de televisión en directo desde escenarios exteriores. Nova Ley de Emigración ²	Fundación de Greenpeace en Amsterdam. China ingresa na ONU. Calculadoras portátiles. Visconti: <i>Morte a Venezia</i> . Rossi: cemiterio, Módena. Bangla - Desh segrégase da India.
1972	Folgas obreiras en Vigo e Ferrol, aquí a policía abate a dous manifestantes. Constitución de SODIGA. Brest: a UPG asiste ó Foro das Nacións sen Estado. A Coruña: I Congreso de Dereito Galego con ponencias sobre a emigración. CG en Toronto. Parte da directiva da Sociedad naturales de Ortigueira na Habana exíliase en Miami ³ .	III Plan de Desarrollo. Taxa de paro: 2,2%. Torrente: <i>La saga-fuga de JB</i> .	Graves incidentes no Ulster. Nixon, primeiro mandatario dos EE. UU. que visita China. Ataque palestino contra Israel nas Olimpíadas de Múnic, saldado con 16 mortes. Piano e Rogers: Centro Pompidou, París.
1973	Fundación de Estudantes Revolucionarios Galegos e das Comisións Labregas. Proxecto de autoestrada entre Ferrol e Tui; inicianse as obras da Ponte de Rande. Primeiro voo internacional en Lavacolla. Xenebra: Irmandade galega na Suíza.	Carrero Blanco, presidente do Goberno, vítima dun atentado de ETA. Moneo: Consistorio, Logroño. Os países da CEE impoñen restriccións á recepción de máis emigrantes españois.	Crise económica mundial secundaria á alza do prezo do petróleo establecida pola OPEP. Dinamarca, Irlanda e a GB ingresan na CEE. EE. UU. retírase do Vietnam e coloca unha nave espacial [<i>sky/lab</i>] en órbita permanente. Chile: golpe de estado liderado por Pinochet.
1974	Manifestacións contra a instalación dunha central nuclear en Xove. PXOU de Santiago. O CG de Bos Aires acada os 100.000 socios; só un 26% deles naceu en Galicia. CG en Puerto Rico. A Coruña acolle a II Asemblea da Federación Mundial de Sociedades Galegas; tensos debates de orde política.	A oposición forma en París a <i>Junta Democrática</i> . Primeiro satélite español no espazo. Ponte aérea entre Madrid e Barcelona. Ley de carreteras. Sert: <i>Fundació Miró</i> , Barcelona.	Portugal: a "Revolução dos Caraveis" da paso á democratización do país e á independencia de Mozambique, Guiné Bissau e Cabo Verde.

¹ A emigración en sudamérica "está desgalleizada, neutralizada, cosificada y borrosa... [deixase dirixir por xente que] ...negocia con la morriña folklórica".

² Enfatiza a defensa dos emigrados en materia de Seguridade Social e regula aspectos previos á migración: reclutamento, formación profesional...

³ En Miami fundan unha sociedade con idéntica denominación.

1975	Constitución da ANPG (Asemblea Nacional Popular Galega). Comeza a editarse a <i>Gran Enciclopedia Galega</i> ; Ferrol: Moncho Reboiras, militante da UPG morre nun enfrontamento coa policía. Créase na Coruña unha Escola Técnica Superior de Arquitectura, primeira de Galicia e novena do Estado. O Centro Lucense en BA acada 20.000 socios.	Morte de Franco. Juan Carlos I proclamado rei. Televisión Española intégrase oficialmente en Eurovisión e en Mundivisión. Reforma da <i>Ley del Suelo</i> . Marrocos ameaza invadir o Sahara ¹ Español, derradeira colonia española. A emigración de españois cara á CEE estáncase.	Fin da guerra de Vietnam. Videograbador doméstico. BIC presenta a afeitadora "de usar e tirar". Independencia de Angola.
1976	Mobilizacións contra os efectos derivados da construción da Autopista del Atlántico. Pasamento de Otero Pedrayo. Primeiro número de <i>Teima</i> . Constitución do <i>Consello de Forzas Políticas Galegas</i> . Decreto do MOPU para a formación do Plan Director Territorial de Coordinación de Galicia. I Seminario Internacional de Arquitectura en Compostela. Vigo: Congreso Mundial da Emigración Galega organizado pola Federación Mundial de Sociedades Galegas.	Ampla transformación do corpo lexislativo. <i>Avui</i> primeiro diario en catalán. Referendo para a reforma política. Taxa de fecundidade: 2,8 fillos por nai. Centenares de presos políticos beneficianse dunha amnistía. Iberia transporta a dez millóns de viaxeiros neste ano.	Pasamento de Mao. Arxentina: golpe de estado militar. Unha nave espacial norteamericana, non tripulada, achégase a marte.
1977	Incidentes a raíz da ocupación de terras nas Encrobas para a construción da central térmica de Meirama. Preautonomía: Antonio Rosón, presidente. <i>A Nosa Terra</i> volta a editarse en Galicia. Creación do Museo do Pobo Galego. Rotterdam: Lar Gallego.	Legalización do Partido Comunista de España. Solicitude de integración na CEE. Restablecemento da Generalitat de Catalunya. Desaparición da censura. Aleixandre, nobel de literatura. Eleccións a Cortes; primeiras trala Guerra Civil.	GB.: primeiro bebé concibido por fecundación artificial. EE. UU.: primeira viaxe dunha lanzadeira espacial. Apple presenta un ordenador persoal. Lucas: <i>Star wars</i> . Stirling: Neue Stadgalerie, Stuttgart.
1978	Constitución da Xunta de Galicia. Posta en funcionamento da fábrica de aluminio de Xove; consume o 5% da enerxía eléctrica do Estado.	Constitución do Euskadi Buru Batzar. Referendo constitucional. A nova constitución establece o dereito a emigra; obriga ó Estado na defensa dos emigrados.	O polaco Karol Wojtila primeiro Papa non italiano en séculos. Rogers: Lloyd's building, Londres.
1979	Pasamentos de Blanco Amor, Seoane e Celso Emilio. O rei de España inaugura na Coruña a sé da Real Academia Galega. Ábrese a primeira autoestrada de Galicia; os seus 60 km enlazan Santiago coa Barcala, nas aforas da Coruña	Referendo dos estatutos de autonomía basco e catalán. Segundas eleccións xerais e primeiras municipais trala guerra civil. Sae á rúa o diario <i>El País</i> . As emisións da Televisión Española acadan o 93% da poboación.	A URSS invade Afghánistán. Accidente na central nuclear en Harrisburg, EE. UU. Revolucións en Nicaragua e Irán. Rossi: <i>Teatro del Mondo</i> , Venecia; Foster: Shanghai Bank, Hong Kong.
1980	Referendo do Estatuto de Autonomía. Decreto de bilingüismo. A Xunta elabora as <i>Normas Ortográficas do Idioma Galego</i> . Fúndase Edicións Xerais de Galicia.	Estatutos de Autonomía de Galicia e Andalucía. Creación do Tribunal Constitucional. Moneo: Museo de Arte Romana, Mérida. Iberia: catorce millóns de viaxeiros / ano. Enlaces aéreos sen escalas de Madrid con Bos Aires e México. Reforma ² profunda do Instituto Español de Emigración.	Amplas folgas obreiras en Polonia. IBM comercializa o primeiro ordenador persoal. Eco: <i>El nombre de la Rosa</i> . Yamasaki: <i>World Trade Center</i> , Nova York.

¹ A colonia finalmente seralle entregada a Marrocos e a Mauritania, contrariando a vontade dos habitantes do territorio.

² Dótase de servizos para a auxilio do retornado e asistencia social e educativa para o emigrado.

1981	Pasamentos de Cunqueiro, Dieste e Penzol. I Congreso de Escritores en Lingua Galega. Constitución de Esquerda Galega. Primeiras eleccións ó Parlamento Galego. A inauguración da Ponte de Rande enlaza Vigo e Pontevedra por autoestrada.	Un grupo de gardas civís toman o Congreso, provocando un golpe de estado, finalmente frustrado. Ley del Divorcio. O <i>Guernica</i> de Picasso retorna a España tras 44 anos ausente. Piñón e Viaplana: Plaça de Sants, Barcelona.	Grecia ingresa na CEE. O GB. declara británicos ós xibaltareños. Montagnier descobre o virus da SIDA. Foster: aeroporto de Stanstead, Londres. Bota: casa Redonda, Stabio.
1982	Expulsados do Parlamento Galego tres deputados nacionalistas por non acatar a Constitución. Absorción de FENOSA por UNESA. O Instituto da Lingua Galega e a Real Academia Galega definen as <i>Normas Ortográficas e Morfolóxicas do Idioma Galego</i> que a Xunta adopta como oficiais.	Goberno socialista. Ingreso na OTAN. Estatutos de Autonomía de Baleares e Castela - León. Creación da feira de arte contemporánea, ARCO en Madrid. A película <i>Volver a empezar</i> , obtén un Óscar. Introducción da telefonía móbil.	Guerra entre Arxentina e o GB. pola soberanía das Illas Malvinas. Guerra entre Israel e Líbano. Guerrilla en Nicaragua contra o goberno sandinista. Primeiros discos compactos CD.
1983	Xenebra: Sociedad Fútbol Club Tordoya.	Taxa de desemprego: 17,3%.	Arxentina: restauración do réxime democrático.
1984		Almodovar: <i>¿Qué he hecho yo para merecer esto?</i> . Primeira fecundación artificial.	Asasinato de Indira Gandhi. Kundera: <i>A insupportable levedade do ser</i> . Wenders: <i>París - Texas</i> .
1985	A UNESCO declara á cidade de Santiago Patrimonio da Humanidade.	Apertura da fronteira con Xibraltar. Despenalización parcial do aborto. Institución do Imposto Sobre o Valor Engadido. Primeiro neno enxendrado por fecundación artificial e primeiro varón recoñecido legalmente muller. Adhesión de España á CEE.	Descóbrese un furado na capa de ozono da atmosfera sobre a Antártida. Gorbachov inicia un proceso de apertura política e de reforma económica. Portugal ingresa na CEE.
1986	Vigo: inauguración do primeiro hipermercado de Galicia.	Inauguración do <i>Centro de Arte Reina Sofía</i> , Madrid.	Filipinas: caída do dictador Ferdinand Marcos. O incendio da central nuclear de Chernobyl, na URSS provoca unha fuga de combustible nuclear que poluciona boa parte de Europa.
1987	O Consello de Europa declara ó Camiño de Santiago Itinerario Cultural Europeo. Peche da factoría baleeira de Caneliñas (Cee), derradeira do Estado. Hipermercado na Coruña. Casa Galega en Hospitalet.	Dez millóns de liñas de telefonía fixa. Campo Baéza: casa Turégano, Madrid. Primeira expedición española á Antártida.	EE. UU. e URSS acordan eliminar o seu armamento nuclear. Pasamento de Warhol. Siza: Facultade de Arquitectura, Porto; Nouvel: Instituto do Mundo Árabe, París.
1988		Folga xeral por motivos económicos. Mariscal: <i>Cobi</i> .	
1989	Julio Cano: Auditorio de Galicia, Santiago.	Pasamento de Dalí. Cela, Nobel. Inauguración do IVAM Comezan a emitir cadeas de televisión privadas. Calatrava: torre de telecomunicacións na Anella Olímpica, Barcelona.	China: violenta represión dun episodio opositor. O trunfo reformista nas eleccións polacas desencadea a caída dos gobernos comunistas de Polonia, Checoslovaquia, Bulgaria e Hungría e a apertura do muro de Berlín.
1990	Hipermercados en Pontevedra e Ferrol.	Fundació Tapies, Barcelona.	Reunificación alemana. Irak invade Kuwait, provocando a acción bélica internacional. A OTAN e o Pacto de Varsovia asinan a paz tras corenta anos de guerra fría. A proporción de poboación indíxena pura sobre o total en Guatemala, Bolivia, Ecuador e Perú é do 50%; en México, é o 29% e en Uruguai e Costa Rica o 0,4%.

1991	Constitución do Real Patronato da Cidade de Santiago para promover e coordinar actuacións na cidade. O goberno cubano reintégralle ós seus propietarios unha parte do edificio do Centro Galego da Habana.	Establecemento da libre circulación de traballadores entre España e os restantes países da CEE. Poboación: 39,4 millóns. Turistas estranxeiros: 50 millóns.	Eslovenia e Croacia independízanse da federación iugoslava, entrando en conflito armado con Serbia. Disolución do Pacto de Varsovia. Desintegración da URSS. Fin do réxime racista ou <i>apartheid</i> , en Sudáfrica.
1992	As cidades de Vigo e A Coruña quedan enlazadas por autoestrada. Hipermercado en Santiago.	Celébranse as Olimpíadas e as Paralimpiadas en Barcelona e a Exposición Universal en Sevilla. Ponse en uso un tren de alta velocidade entre Madrid e Sevilla.	Partición de Checoslovaquia en dous estados. Tratado de Maastrich: outórgaselle carácter político á Unión Europea.
1993	Ano Santo; a súa celebración convértese, por vez primeira, nun espectáculo de masas que atrae a millóns de visitantes. Universalización da telefonía fixa. Siza: <i>Centro Galego de Arte Contemporánea</i> , Santiago.	Moneo: Fundació Miró, Palma. Posta en servizo da Rede Dixital de Servizos Integrados (RDSI), tamén coñecida como <i>Autoestrada da Información</i> . 2.500.000 teléfonos móbiles no estado.	Sudáfrica: fin do réxime racista.
1994	Sae á rúa <i>O Correo Galego</i> , primeiro xornal escrito en galego. A UNESCO declara o tramo peninsular do Camiño de Santiago, Patrimonio da Humanidade.	Taxa de desemprego: 22,9%; é a máis elevada de Europa.	Sudáfrica: Mandela, primeiro presidente negro. Apertura dun túnel submarino entre o GB. e Francia. Tres millóns de usuarios da internet no mundo.
1995	Manolo Gallego: Museo de Belas Artes, A Coruña. Isozaki: Domus ou Museo do Home, A Coruña.	Taxa de fecundidade: 1,2 fillos por nai; é a menor do mundo. Richard Meier: MACBA, Barcelona.	Tratado de Schengen: suprimense as fronteiras políticas entre os estados da Unión Europea e créase o Euro, divisa común dos países da Unión.
1996	Xenebra: inicia a emisión de <i>Galiza sempre</i> , programa de radio en galego. CG en Andorra, Nüremberg e Zug	Foster: ferrocarril metropolitano, Bilbao.	Dez millón de conectados a internet no mundo.
1997	Expansión da telefonía móbil. Eleccións ó Parlamento Galego: o voto dos emigrantes decide, por vez primeira o escrutinio final. Fundación de <i>Vieiros</i> , primeiro barrio galego na WWW.	Televisión dixital por satélite. Cumio da OTAN en Madrid; acórdase a entrada na alianza militar de países ex-comunistas, anteriormente inimigos. Ghery: Museo Guggenheim, Bilbao.	GB.: a ovella Dolly, primeiro mamífero clonado. A nave dos EE. UU. <i>Mars Pathfinder</i> chega a marte e transmite en directo imaxes deste planeta. Hong-Kong, derradeira colonia da GB en Asia é devolta á China.
1998	Conexión das autoestradas e dos gasodutos de Galicia e Portugal. Un millón de tarxetas de crédito. O <i>Relationship</i> , un barco teledirixido que circunnavega o planeta recala na Coruña. Galicia acapara os Premios Nacionais ¹ . Concerto dos Rolling Stones en Vigo. Internet enlaza ² á diáspora galega.	España e outros 10 estados europeos acordan unificar as súas moedas. Fin do monopolio da telecomunicacións. Tregua indefinida de ETA; rota meses despois.	Acordo para o cesamento da violencia no Ulster. No mundo: 1.500 millóns de tarxetas de creto/débito e cen millóns de conectados a Internet. Cinco millóns de asociados a Greenpeace en 158 países. O sistema <i>roaming</i> para universalizar a telefonía móbil estendese a 140 países do mundo.
1999	A celebración do derradeiro Ano Santo do milenio atrae multitudes e favorece actuacións urbanísticas en Santiago. Concertos de Bob Dylan e dos Rolling Stones en Santiago.	Cinco millóns de teléfonos móbiles, un millón de conectados á Internet; corenta millóns de tarxetas de crédito/débito. Edición dixital do Boletín Oficial del Estado.	Construcción masiva de rafiaceos nas capitais do sueste asiático; en Shangai SOM levanta un de 421 m. de alto e Pedersen outro, de 460 m. Macau, derradeira colonia portuguesa, devolta á China. A interpol dissolve <i>Sealand</i> , un estado virtual creado por estafadores para dar cobertura ós seus propósitos.

¹ Recaen en autores galegos os Premios Nacionais de Arquitectura, Literatura, Literatura Infantil e Investigación Científica.

² Centros Galegos de distintos lugares do mundo teñen páxina web propia na Internet. *Sites* específicos na Internet (Fillos de Galicia, Galicia-L) para emigrados galegos posibilitan ciberencontros en tempo real; *WebRing* da galegitude na WWW para interconectar os *sites* galegos espallados polo mundo.

2000

Un millón de teléfonos móbiles. Santiago é unha das Capitais Europeas da Cultura. A Televisión de Galicia, a Radio Galega e case tódolos xornais de Galicia difúndense por Internet; dúcias de cámaras web emiten en directo dende Galicia. Realízase o proxecto para a conexión ferroviaria en alta velocidade coa rede estatal. Chega a Galicia, en reses importadas da GB., un andazo de encefalopatía bovina. Pasamento de Valente, poeta e fundador do Centro Galego de Xenebra.

O número de liñas de telefonía móbil -vinte millóns- supera ó das fixas. O 50% das empresas dispoñen de páxina web propia. Esténdese polo estado un andazo, oxinado no GB., de encefalopatía bovina. Trescentos mil inmigrantes anuais fan de España un país receptor de inmigrantes, que rexistra brotes xenófobos; O 23 de xaneiro entra en vigor a Ley de Inmigración, que pretende controlar a enxurrada inmigratoria que entra no estado.

Expansión da tecnoloxía WAP; permite o acceso a Internet dende os teléfonos móbiles. Descifrado o xenoma humano. Popularízase a tecnoloxía dixital no mundo da imaxe.

España, Alemaña, Italia e Francia acordan a liberdade de residencia recíproca para os seus nacionais; xubilados, millónarios e marxinais seguirán precisando permiso de residencia; aplicarase a principios do 2001.

